

નિંદાખાનું.

નાટક ૩ અંકી.

ઈંગ્લેન્ડમાં નાનાંકિત શરીરનના કરેલા

“ધી સ્કુલ ફાર સ્કાન્ડલ”

દ્વિપ્રથી

પારસીઓની સંસાર સ્થિતિને લાગુ પાડી

રચનાર

કેપ્તુશરો નવરોજી કાખરાજી.

અંબાઈ,

નદાનાબાઈ હસ્તમંજી રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યાછે.

૧૮૮૩.

નિંદાખાનું.

નાટક ૩ અંકી.

દંત્રિજમાં નાનાંકિત શરીડનના કરેલા

“ધી સ્કુલ ક્ષાર સ્કાન્ડલ”

ઉપરથી

પારસીઓની સંસાર સ્થિતિને લાગુ પાડી

રચનાર

કેપ્તુશરો નવરોજી કાપરાજી.

મુંબઈ,

નહાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યોછે.

૧૮૮૩.

૧૫૭૭

આ પુસ્તક સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરેલું છે,
અને તે ઉપર સધણા હક તેના રચનારને છે.

નાટક પાત્ર.

ખાનખાહૂર શેઠ બેજુબાવા—એક જઘક પણદોલતમંદ ગૃહસ્થ
જલકાકા—ચીનનો એક માતખર વેપારી, બેજુબાવાનો મિત્ર.
બેહુભાઈ } —જલકાકાના ભત્રીજા. બેજુબાવાની રખેવાણી તણે.
દાદીભાઈ }

ફરામરોજ ફડાકામાર.

ચાનજીભાઈ ચાડીયા—તેનો ભત્રીજો.

માણુકલાલ—જલકાકાનો ધણો જીનો કારભારી મેહતો.

કાવશદાર—ભીખીમાયનો કારભારી મામેદ.

રસ્તમ—નાનંમાયનો કારભારી પીતરાઈ.

બેહરામ—બેજુબાવાનો ધરાની ચાકર.

ફઝી
નસલી }
દોલી } —દાદીના દોસ્તો.
સોલી }

ભીખીમાય બોલાં—એક જુજર્ગ ખાઈ.

પીલાંમાય પીસતાં—ભીખીમાયની મેહત.

જરખાઈ જીહાક—બેજુબાવાની ધણિયાણી.

નાનંમાય નસકોરું—એક વિધવા.

દીની—તેની દીકરી.

ગુલાં—એક માતખર પણ માખાપ વગરની છોકરી જેના

બેજુબાવા ટરસ્ટી થયાહે.

બેરાં, માટીડા, દોસ્તો, ચાકરો, ગીત ગાનારીઓ, કંચતીઓ,
હત્યાદી.

નિંદાખાનું.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

એક મોટાં લખનુંડેકાણું. પીલાંમાયને ત્યાંના લખની ધામધૂમો. લખ-
ક્રિયા થઈ રહેલી છે. માટીડા ખેરાંના જમવા કરવાના સાદ
આવેછે. વાળં, ઢાલ, સરનાઈવગેરે અવાર નવાર વાગ્યા કરેછે.
કોઈ કપડાં પાંધેછે. કોઈ બચ્ચાંને ઝોલીમાં સુવાડેછે. કોઈ ધેર
જવાની તૈયારી કરેછે.

ભીખીમાય, પીલાંમાય, નાળંમાય, જરખાઈ, દીની, ગુલાં અને ખીજં
ધણાક ખેરાં, છોકરાં, આયાઓ વગેરે. રસ્તમ નાળંમાયની પડા-
સમાં વાતે ઉભા રહ્યોછે.

ભીખીમાય—(થોડાંક ખેરાંને) માય આવોની મરં. જમવાના
હાય તે આવો મરં. સુનાખાઈ, હીરાંખાઈ, મોટીખાઈ, બચુંખાઈ,
જરખાઈ, ધનખાઈ ચાલોની મરં.

થોડાંક ખેરા—અમે જમ્યાંજી. અમે તો ધેર જવા સાર ગાડીને
વડે ખાટી હોયજી.

ભીખીમાય—હારે મરં! સિધારારે મરં! આવાય પીલાંમાય
ગાડીઓ આવી કેની? વરદી કરો. (ખીજંઓને) માય તમે ચાલોની
જમવા મરં. મરીજવુંરે, તમારં નામ શું માય? હું તો ભુલી ગઈ.
માય ચાલો તો મરં.

પીલાંમાય—(થોડાંક ખેરાંને) માય ગરીબને ધેરનું ધાનઘાલ
મોહડાંપર મુકી સિધારજો હો મરં. નાળંમાય ઉઠો, પછી વાત કરજો.

નાળંમાય—હાજી, ચાલોજી ચાલો. (થોડાંક ખેરાં જવા
ઉઠેછે) રસ્તમ, આ ખેરાંને જવા દેજો, એ પોડા પતેને પછી ૨
તારી સાથ વાત કરવીછે. (દીનીને) દોકરી દીની તુંખી આ
સાથ જમવા જજો હો. હું આજે નથી જમવાની. (કાવસદાર ૨

કાવસદાઈ—લે શાળો શાળો! ગાલી આવીશ. ભીખીમાય, પીલાંમાય, કાણુ આવેરા? કોટમાં શાવાવાલાને મોકલો.

પીલાંમાય—(થોડાંક બેરાં જવા ઉઠેછે તેઓને) નવલશાહને તાંહનાં, માય સિધાગેહ કે? મરું રે મરું! ગરીબને આખરના આપતાં પરથી આવરાઈ જવું! કેમ બેહરામ? (બેહરામ આવેછે.)

બેહરામ—જી આવીજી. મારી બાઈને મેં તો પુટેછ. (જરબાઈને) સાય, શેડે પુછી, ગારી આચોછ, તું તૈયાર થયો? તું આલોછ?

જરબાઈ—કાંહ આલે સુવા?

બેહરામ—ગેર. વલી કોંહ? શેડ ગેર જોઈછ, તુંમ આવોછ?

જરબાઈ—જમ્યા વગરજ?

બેહરામ—નોઈજી. શેડ જોમી. તુંમ જમ્યા?

જરબાઈ—ઘેટલી વારમાં શેડ જમ્યાખી? કોઈ ભુંડાંને ધાડ ખાડ આવી? પેટ કે પાલીચો?

ભીખીમાય—(નાર્જને) આ મરેરે! ચેલી જરી જીવાક પોતાના વરને વાસતે બોલેછ તે દીકું કે?

જરબાઈ—જા શેડને જવું હોય તો જાય. હું નથી આવતી. (બેહરામ જાયછે.)

ભીખીમાય—ખરાખર છે. કાંહ સિધારે ઘેટલાં જલદી? માય જરબાઈ જતાં ના હો. (બેહરામ પાછો આવેછે.)

બેહરામ—સાય, શેડ બોલી જે તુંમારે તખીયત સારે નથી ને ઉજગરી મુને સદેછ નથી. તેથી તુમે ગેર આચો તો સારું.

જરબાઈ—પણ હું શું બુખી આજી? સુવા, ગધેડા જેવો પાછો આચો, તો શેડને કહીચે કેની કે હું જમવાની છું?

બેહરામ—વાર તારે ગુલબાઈને મોકલો.

ગુલબાઈ—હું ખી જમવાની છું, બેહરામ.

જરબાઈ—નહીં અવાય, નહીં અવાય. મારી અગાઉ ગુલાંથી જમાય ખી? સુવા મેડ! (બેહરામ જાયછે.)

કાવસદાઈ—(ભીખીમાયને) બાઈતો ડસે ને ડસેજ જો! તરી જીવાક તો નરી જીવાક!

નાર્જમાય—એનો મિનજ તો જોવો. ગામડેના છાના થાપવી મોટે ઘેર પરણી આવી તેથી લખપતણ થઈ કે?

કાવસદાર—હું હું! શયો! શયો! નાજાંમાંય, તમે બધારા!
બ્રહ્મ વરની જીવોત ખેરી તે હોયરા તો! એ તો લાડ કરેરા.

જરખાઈ—(યાદ કરીને યુજાંને) અરે અરારજતો, યુજાં!
માય જતો. ખાન ખાહદૂર શેઠ જતા રહેશે. કેહતો ખેજીખાવાને કે
બે ઘોડાની ફેટન લઈ નહીં જાય. પોતે તો બાહુતી ગાડી કરીને જશે,
પણ ફેટન તો મારે વાસતે રાખી જાય હો. (યુજાં જાયછે.)

નાજાં—(ભીખીમાયને) પેમા લુછા દાદી સાથે હજી વાત કર-
વાની બાકી રહી હશે.

કાવસદાર—લે શાણો! રખો! હું હું હું! આ ખેરાં તો તોખાની
તાલી આપેરા? પેલો ખાવરી ખૂમ મારેરા! શાણો!

ભીખીમાય—લે ચાણો ચાણો!

(નાજાંમાય અને રસ્તમ સિવાએ સધલાં જાયછે.)

રસ્તમ—નાજાંમાય શો હુકમ? મને ખેસાડયો છ કાં ખેહન? કાંઈ
અગતનું કામ છે?

નાજાંમાય—જરા થોખ રસ્તમ, પેલી યુજાં જાય ને પછી વાત
કરીશું. (યુજાં આવેછે) કેમ યુજાં વાંધાકેમ પત્યો? બે ઘોડાની ફેટન
ખાનખાહદૂર શેઠ લઈ ગીયા કે જરખાઈ જીવાકને વાસતે રાખી ગીયા?

યુજાં—ગમે તે હોસે? તેનું તમારે શું નાજાંમાય? ધણી ધણી-
ચાણી વચે તમેને શી પંચાત? ખેરાંની નવી પાંત ખેડી કે? ત્યારે તો હું
ખી જાવું. તમે નથી આવતાં નાજાંમાય નસકોરાં? (જાયછે.)

નાજાંમાંય—રાંડનો ટણકો! ઉભી રહે યુજી, તારો ધાટ ધડા-
યછ. રસ્તમ, આ જરી અને દાદી બાબતનું પેલું મેં ટુને લખવા
આપું તે—

રસ્તમ—મેં જાપવા માકલ્યું. તમે મારા લખવાના હુનરનો
લાભ લેવોછ તો હું જાપવાના હુનરનો લાભ લેવુંછ.

નાજાંમાંય—પણ એવી નિંદાની વાત જાપશે કોણ?

રસ્તમ—ધણાખી. એવાંના જાપનારાએ છે, નહીં હોય એમ
નથી. અને વાંચનારખી ધણા પડખાંછ, ખેહન નાજાં. અત્યારમાં તો
એ વાત યુજખાઈ ગપીને કાને ગઈખી.

નાજાંમાંય—બસ. ત્યારે થયું. એ ગપાટનો મેલો યુજખાઈ ગપી-
ના ગપાઉસ ખંદરેથી બાહાર પડ્યો, કે તેને પુઠનો પવન મધ્યો એમ જા-
ણવો. ગપ મારવામાં યુજીના જેવી ગડખડી ખીજી કોઈ નહીં હશે.

इस्तम—अरं नाणंभाय. तोपणु अ तमोने नहीं पोहिये
 भेहेन. कोधनेभी पुछो કે એક ગપાટનો ગોલો ગખડાવી દેતી વખતે
 ષોલીની બડાઈ બતાવવા, મોહોડાંનો મીઠાસ મચમચાવવા અને
 નસકોરાનું ઠીચકું ચહડાવવામાં તમારી બરોબર કોઈની છે? કોઈ
 ગપાટાના ટેકામાં સચાઈ હોવા છતાં ખીજાંઓની રંગીન સરાગાતથી
 કાંઈ વલતું નથી તે તમારા તદ્દન બનાવી કાઢેલા જીદમાં ફક્ત નજ-
 રના એક લેહકાથી યા નસકોરાનાં એક ઠીચકાંથી બની રાકશે.

નાણંભાય—તું અરં કેહછ મારા પ્યારા પીતરાઈ રૂશી. પણ
 મારો વાંક નથી. ત્યારે હજીતો હું સંસારમાં એક જીવાન બચ્ચું હતી
 ત્યારે જે નકામા નિંદાઓરોની ઝેરી જીભાએ મારી પાક આપરોનો
 ભાગ લીધો, તેઓને હવે તેજ નિંદાથી શિક્ષા કરી હું મારી ખોલેલી
 આખરનું તે લોકોપર વેર માત્ર લેવુંછ.

इस्तम—ते तो हूं समज्जुंछ, नाणंभाय. પણ આ ગુલાં કાંઈ
 બિચારી નિંદાઓર નથી. એ નિર્દોષ તો ઓર નિંદાને ધિક્કારેછ,
 અને તોપણ એના દાદીની વિરૂધ તમે મને જે કામ સોંપુંછ તે હું
 સમજી રાકતો નથી.

નાણંભાય—इस्तम, तूं परछेलो छे, अयरवाल छे, પણ
 હજી નાદાન છે.

इस्तम—હું નાદાન છું તો તમે દાનાવ જરા સમજ પાડોની. આ
 ગુલાંને ખાન બાહદૂર બેજીથેડે પોતાની દીકરી દાખલ રાખીછ, પણ તે
 તેવણની દીકરી નથી. તેના મરનાર માતપર આપતરફની બેહદ દોસ્તી-
 ના બદલામાં તેની દોલત સાથે તેની એ બેઠીના બેજીખાવા ટરસ્ટી થયાછ
 અને તેને પોતાના ઘેરમાં રાખીછ. એ બિચારી ના કોઈના લેવામાં
 કે ના કોઈના દેવામાં, તે છતાં તમે એની પુઠ કાં પકડી રાખીછ!

નાણંભાય—ત્યારે સાંભળ. બેજીખાવા જેમ એક દોલતમંદ દો-
 સ્તની આ દીકરીના ટરસ્ટી થયાછ, તેમજ તેવણે એક ખીજા દો-
 સ્તના દીકરાઓની પણ રખેવાલી માથે લઈ તેઓને પણ પોતાના
 ઘેરમાં રાખ્યાછ તે તો તું જાણેછ?

इस्तम—हा. अमां तमे मने नवुं शुं कहंनुं नाणं?

નાણંભાય—એ બે બાઈઓમાંના વડા બેહુબાઈ વિશે તું
 શું ધારેછ?

રસ્તમ—મારી બૈયર ખચુએ તો ખસ મીનીટ મારીછ, બેહન, કે ભ્યારે હથે ત્યારે તમારી દીકરી દીનીનું કારજ એ એમાંના વડા બેહલુભાઈ સાથેજ નકી થશે.

નાળાંમાંય—તારી ખાયડી ખચુંજ બોલતી નથી રૂશી, પણ આખું ગામ એમ બોલેછ.

રસ્તમ—ત્યારે શું નહીં કે બેહન? હુંની આજવેર એમજ માનુંછ તે ખાટું કે?

નાળાંમાંય—તદન ખાટું છે. તે મારે જમાઈ થવાનો નથી ને હું તેને જમાઈ કરું ખી નહી. બેહલીનું દીલ તો ખીજગમ દોડેછ.

રસ્તમ—તે કોણ વળી?

નાળાંમાંય—આ ગુલે ગોલાખ ગુલાં ઉપર.

રસ્તમ—પણ ગુલાંને તો બેજુખાવાએ બેહલુભાઈનાજ ભાઈ દાદી સાથ અદરાવીછ?

નાળાંમાંય—પણ દાદી સાથ તેની સાદી થવાની નથી. આદ-રણીમાંજ અટકુંછ. ગુલાંને પોતાની બૈરી બનાવપર તો બેહલુ-ભાઈ ખાજ્યાછ.

રસ્તમ—ગુલાંના કરતાં ગુલાંના પૈસા ઉપર વધારે હથે. પણ અજબ જેવું છે કે બેહલુભાઈએ ખાહારથી ગુલાંને પરણવા જેવી કશી ઉમેદ બતાવી નથી !

નાળાંમાંય—તે બને કેમ? દાદી સાથ એ દુકતીનું કારજ થઈ ચુક્યું એટલે હવે પોતાની નેમ છુપી રાખી ખાહારથી તો બેહલી એવું બતાવેછ કે જાણે કે ગુલાં સાથ પોતાને કશું લાગતું વલગતું નથી.

રસ્તમ—તેમ બતાવા સાડ ત્યારે બેહલુભાઈ તમારી સંગ-તમાં ફરેછ? ને ડાલ દેખાડેછ કે જાણે તમે તમારી દીકરીના હાથ આપવા એને ખ્યાર ને માન આપી કુસલાવતાં હોય?

નાળાંમાંય—તેમજ. એમ કરી તે બધાંને ડગેછ.

રસ્તમ—બેજુખાવાની બૈરી જરી જુવાકને પણ?

નાળાંમાંય—હાજ તો. જરીનેખી ડગેછ. તેને તો કશી ખખરજ નથી. દાદી સાથ ગુલાંનું સાટું તોડવાસાડ તો આર જરી જુવાકનો આ ઝુંડા અમે જોડી કાઢાડ્યોછ અને તેના દાદી વચેના કાગળો તુને બનાવવા આપ્યાંછ. ધરડા વરતી જુવાન બૈરી જરી જુવાક

યઈ તેની જીવાનીનો લાભ લઈ દાદીની આડી ચાલનો છુટો ખનાવી કાઢાડવામાં આપણા નિંદાખાનાને ઘણું સવલ પડી ગયુંછ.

इस्तम—પણ અજબ છે કે બેહલુબાઈની એ બેહલાઈ તમે ચાલવા દેવોછ, નાળંભાંય?

નાળંભાંય—તેમાં મારી મતલબ છે તે? इस्तम મેં આજવેર કોઈ આગલ કહ્યું નથી તે તુંને બાઈ જાણીને કહુંછ કે આ ગુલાંની દાદી સાથની સગાઈ તોડી નાખવામાં જેટલો બેહલીનો લાભ છે તેટલો જ મારો પણ લાભ છે.

इस्तम—ગુલાં સાથ બેહલી પરણે કે દાદી તેમાં તમેને શો લાભ?

નાળંભાંય—ગુલાંની સાદીથી દાદી છુટો પડે તો પછી હું તેને મારી દીનીનો વર ખનાવું.

इस्तम—અરરર! ત્યારે તમે ને બેહલી બેહુ જણુ ગુલાંને દાદીથી રખડવી કરાવા માગોછ? એા ખોદા શું જમાનો આવ્યોછ!

નાળંભાંય—કેમ इस्तम? કાંઈ પરહેજગાર ખની ગયોછ ને અમારી ધારણાપર ખોદાને યાદ કરવા પડ્યોછ?

इस्तम—નાળંભાંય, હવે તો હદ યઈ. આ દાદી જેને તમે તમારી દીનીનો વર કરવા ચાહોછ તે એક લટખટ લુછો, કરજનો કરડેલો, માગનારાએને રડાવતો, વારંટો અને કાપીયસોથી નાસતો ફરતો, દિવાલીયો, ઉડાઉ, જીગારી, છાકટો, તે તમારા જમાઈદાખલ કેમ જાને?

નાળંભાંય—સખૂર, સખૂર. કેમ જાણ્યુંકે દાદીએવાલુછોલફંગો છે?

इस्तम—તે તમેજ કેહનાર. તમેજ તેને જાહેર રીતે ધિક્કારનાર. એના બેહલુબાઈને તમેજ વખાણનાર.

નાળંભાંય—અને તું માનનાર.

इस्तम—ત્યારે તે શું બધું ખોટું છે? દાદી છતી દોલતે કરજદાર છે, સોના સાઠ કરેછ, મારવાડીએનો ધરાક છે અને બેલીફેનો સદનો શિકાર છે. તે શું ખોટું છે?

નાળંભાંય—તે કરજદાર છે ખરો, પણ દીલનો ધણો ચોખ્ખો છે. દાદી દુલ્લો છે તેટલો ઉડાઉ નથી, દયાલુ છે તેટલો દિવાલીયો નથી. તે ભાલો પણ બલો છે. તે ભરબરીયાં માહડાંનો પણ ખોલ્લો દીલનો છે. તે સખી દાતાર છે તેથીજ કરજદાર છે. તે ખીજએ તરફ ઉદાર થવા સાફ પોતાની તરફ બેદરકાર છે. તેની બદીમાં બદગોઈથી ખુશ

બાલનાર અમિજ કે? પણ ખાતરી રાખ, રૂશી, કે અમારાં નિદાખાનાએ તેને જેવા લુછો બતાવ્યાછ તેવા લુછો તે નથી. જાહેરમાં જે તેની એમ અમે ચિતારીયેછ તે બાતેનમાં તેની ખુબીઓ છે.

રૂસ્તમ—ત્યારે તેનો આ વડો, ડાહ્યા ડાહરો બાઈ બેહલી, તેને તમે જાણના વખાણોથી બેહલાવોછ તેતો કેથો બેહકાવોછ?

નાજાંમાંય—અજબતાં. બેહલીની બેહલાઈ બરેલી ફીલસુફી ઉપર બેજુબાવા ફીદા થઈ પોતાની મેલેજ તેને ગુલાં સાથે પરણાવા માગેછ, પણ જાણતા નથી કે એ બધાં ફીલસુફ બાઈના ફેલ છે. તે અલગો ને અલગો રહોછ અને તોપણ બેજુબાવાની બાયડી ઉપરજ દાદીની બદનજરનો ખુદો તેવણના કાનપર જવાદઈને એવા તેવણના કાન બરી આવેછ કે—પણ આ! લ સામિથી તેજ આવેછ.

(બેહલુબાઈ આવેછે.)

બેહલુ—પરવરદેગાર તારો આસરો! આહો! નેકનામ નાજાંમાંય તમે છો કે? કેમ છો? આલો રૂસ્તમ! રૂસ્તમશાહ દીકરી તમેબી અહો છો કે? તમે જમ્યા કે? રેહમના ખાવિંદ તે રહીમની રેહમથી કેવી ખુરાબખતી બરેલી મુલાકાત! આટલા બધા દોસ્ત આરાનાવિને બે ધડી મળવાનું થયું તે આફરીન છે આ લગનના કરનારાંએને. આજના સરખી ધામધૂમ પરવરદેગાર સર્વને તાંહ કરજો!

નાજાંમાંય—બેહરામશાહ! તમારા આઈષિ મોટા છે. અમે તમારીજ વાત કરતાંતાં.

બેહલુબાઈ—તે સાહેબના સુકરાણા કરો. તમે દોસ્તો મને આહો એ સહુ તે કારસાજની કરામત છે.

નાજાંમાંય—મારો પીતરાઈ રૂસ્તી આપણને કેટલો કામનો છે તે તમે જાણોછ. પેલા કાગળો બનાવવાનું મેં એને સોંપ્યુંછ. એ આપણો કદી વિશ્વાસ તોડશે નહી.

બેહલુ—વિશ્વાસ તોડે? તોખા તોખા! એ શું બોલ્યાં નાજાંમાંય? રૂસ્તમશાહ જેવા તમારા સગા ઉપર જરાખી શક હોય? આપણો એ બલો અને અસરાફ દોસ્ત મારા બાઈજરાખર છે. સાહેબ ધણી તું!

નાજાંમાંય—બસ બસ, બેહલી અંહી અમારી આગળ તમારી બેહલીગત ના રમો. બધી સહરાગાત એક કોર મેળીને કહો કે તમારા બાઈ દાદીની ગુલાં સાયની સાદીનું શું થયું?

બેહુ—તમારી હિકમતોથી એ સાદીનું કામ તો સુધ્ધ ગયું.
માણસ ધણીની આજ્ઞે, પણ તે કિરતાર કેમ આડું થવા દશે?

સ્તમ—નાનુંમાય, હવે હું રજા લેવુંછ. હજીતો મારે પેલું
કાગલ કાપી કરવુંછ. સાહેબજી, બેહુભાઈ.

બેહુ—(ચેકહેડ કરીને) દાદારનું નામ લેવો. સાહેબજી, વાહલા
સ્તમશાહ. ખોદા તમારું ખાનું આપ્યાદ કરે! (સ્તમ જાયછે.)
નાનુંમાય, આ સ્તમ લુછો છે. એને તમે આપણો ભેદ શું કામ કહ્યો?

નાનું—નહીં, મારે સ્તમ તેવો નથી. એ આપણને કામનો છે.
એના ઉપર વિશ્વાસ નહીં મુકીયે તો એ આપણું કામ દીલ મુકીને કરે નહીં.

બેહુ—મને એ સુદલ ગમતો નથી. એ મારા મુરખી જાલ-
કાકાના મેહતા માણકલાલનો મિત્ર થાયછ. હવે તમે જાણોછ નાનું-
માય કે મારા જાલકાકા જે હાલ ચીનમાં છે, તેવણની દોલતથી અમે
નમિત છીયે અને પલાયા જૈયેછ અને મારા કાકાનો ખર્ચો કારખાર
એ મેહતાના હાથમાં હોવાથી અમે બેહુ ભાઈએ એ મેહતાના
આસવાલા છીયે. પણ એ મેહતો વળી દાદીના દોસ્ત છે અને મારી
અદખાઈ કરેછ અને એજ મેહતા સાથે આ સ્તમને મે ધણીવાર
વાતે વલગેલો દીડોછ. એવા માણસને તમે આપણો છુપો ભેદ કહ્યો
તેથી હું દલગીર છું. (ગુલાં ધણી ગુસામિર આવેછે.)

ગુલાં—નિદાખોર નકઠાએ! તમારું નામ નાનુંદ થજે!

બેહુ—એહો ગુલાં!

નાનું—શું છે દીકરી ગુલાં?

ગુલાં—મુવાએ, જૈરાં જમવા બેઠાં તાંહ તમે માઠીડાએને
આવવાનું કામ શું? તમેને ખોજાખોજા કોણે?

બેહુ—પણ છે શું ગુલાં? કાંઈ સમજ પડે?

ગુલાં—જમને જીવોની પેલાં જૈરાં જમવા બેઠાં તહાં. હજીતો
જૈરાં હાથ ધેવાના તેની અગાઉ જાણે આવવાનું લૂઠાઈ જતું હાય તેમ
પછવાડે તમામ માઠીડાએએ ફરી વલી ખિચારાં જૈરાંને ઘેરી લીધાંછ
અને તેમને પુરું પાકરું જમવાખી દીધું નથી.

બેહુ—જેવા પરવરદેગારનો હુકમ. પણ એ લગનનાં કરનાર
ભીખીમાય બોલાંની બૂલ છે. આટલાં સરખાં ખચ્યાંના આટલાં
સરખાં લગન ઉપર આટલી ખોટી ભીડાભીડ. છટ!

નાનું—બેહલી, બેહલી, ઘોડાજ વખતપર તો તમે ઐજ ધામ-ધૂમ ઉપર બીખીમાય ભોલાંની બલાઈ પોકારતાતા? પણ દીકરી ગુલાં તું હમણા આવતાંની વાર કોઈ ચોકસ રાખસો, કોઈ નિદાખોર નક-રાઓ વિષે બોલી તે કોણ?

ગુલાં—તમારા સુધરાલા સગા ચાનજીભાઈ આડીયા. પોતાના કાકા ફરામરોજ ફડાકામારની સાથે અમે જમવા બેઠેલાં તાંહ આવીને પેહલા ઉભાછ. ખીજ માઠીડા તો પછવાડેથી આવ્યા, પણ આ પેહલ કાહાડનારતો તમારા “સુધારાવાલા” હતા.

નાનું—તું પોતે સુધારાવાલી થઈને સુધારાવાલાઓને વગોવેછ કે?

ગુલાં—એતો તમારા “સુધારાવાલા” નાનુંમાય. ખરા સુધારાના નામપરથીખી આવ્યા. એ સુધારાવાલા નહી પણ ખિગા-ડવાલા અને ડગારાવાલા.

નાનું—પણ તેઓએ કીધું શું?

ગુલાં—વળી શું? પોતાના રાત દીસના ધારા પ્રમાણે પોતાની તારીફ ને પારકાની નિદા.

બેહલુ—પરવરદેગાર તું! પણ જાંહાં છે તાંહ ચાનજીભાઈ આડી-યાએ મારી ગુલાંને ચીલીડવીછ.

ગુલાં—મુદલ નહી. એ બેહુ કાકા ભતીજ મારીતો તારીફ પર તારીફ ચલાવેછ. મારી ખાતરજ તેઓ તાંહ આવીને ઉભા.

નાનું—ખરાખર. વાત મળી. ગુલાં મેં સાંભળ્યુંછ કે ચાનજી-ભાઈ આડીયાએ તારે વાસતે માથું મોકલ્યુંછ. ખરી વાત?

બેહલુ—ખરી વાત છે. દાદાર હોરમજ સહનું સાઈં કરો. પણ મારા ભાઈદાદી કરતાં તો હજી એ ચાનજી મારી ગુલાંનો હાથ લેવાને લાયક છે.

ગુલાં—બધો રે! જોનું મોહડું જોય તો બૂખ વઠીક મરી જાયછ.

બેહલુ—પરવરદેગારે આપેલી સુરતની સદા સિકત ગાવો. ચાનજી જરા ચકાસેલો છે, પણ કાખેલ ખરા.

નાનું—ચાનજી કવેચર છે. કેવાં મજેના ગાયન જોડેછ ને પોતેજ કેવાં મજેના ગાયછ.

બેહલુ—ખોદાની ખુદરત! મેં સાંભળ્યાંછ એના ગાયનો. ઉત્તમ, ઉત્તમ.

ગુલાં—કચરો. કચરો. આજકાલના કચરાપતિઓ તે કવી થયાછ.

બેહલુ—થોડા કચરોળી હોય; થોડા માલખી હોય. સહુ તે સાહેબની બક્ષેરા છે.

નાળં—એટલુંજ નહીં પણ આનજી બરો મરાખરો છે. બૈરાં જમવા બેઠાં તાંહ એ તમે લોકોને હસાવા આજ્યો હશે.

યુલાં—સુવોરે! હસાવાને બદલે રડાવે ખરો. મને તો એ નિંદાખો-રોને જોઈને ધુજરાં છુટેછ. હું જરાયતી જમી નહીં જમી કરીને ઉઠી આવી.

બેહલુ—તાંહ જો મારો દાદી હાજર હોતે તો તમે એમ ઉઠી આવતે યુલાં?

યુલાં—દાદીની હાજરીમાં તો એએ હિંમતજ કરે નહીં. દાદી એ નિંદાખોરોને ધિક્કારેછ. નિંદાની સામે નિંદોષોની ખરી દાદ દાદીજ લેયછ.

નાળં—પણ એ દાદીનું શાનું તુને એટલું બધું લાગેછ દીકરી યુલાં?

યુલાં—હું એને અદરાયલીયું અને એની મને દયા માત્ર લાગેછ.

બેહલુ—દાદીની વાતો શું શું ચાલેછ તે તો આપણે જાણી-યેછ. સાહેબ કરે તે ખરું!

નાળં—તમારી જરી કાઝી રે? હોવે!

યુલાં—સુવો આનજી ચાડીયો એમજ કેહછ. પણ એમ કેહવાની દાદીના મોહપર કોઈ હિંમત કરેછ?

નાળં—આનજી તો મરાખરો છે. અને તેમજ ફરામજી ફ-ડકામારું. પણ તું એ મરાખરોએને કાંઈ માનતી ના હો દીકરી.

યુલાં—મરાખરો! પીઠ પાછળ બુરું બોલનાર બદગોઈ ખોરા-આના દરેક બોલે બોલમાં બોલે બાલની નિંદા સિવા ખીજું કાંઈખી છે? હું જમતીતી તેટલામાં સર્વે આખરદાર એલખીતાએનું લાઈબલ કરીખી રહ્યાં. બેહલુભાઈ સારી પોં જાણેછ.

બેહલુ—ખરું છે. એલખીતા કે અંજણા બેહું એમની બત્રી-સીની બોલીદરાજીમાં એકસરખા દલાઈ જાયછ. દાદાર સહુની રા-રમ આખરે રાખે!

નાળં—એતો એમ કેહવાય. કાકા બતીજ બેહુ થોલીયા છે. ખી-જંએની જરા તરા ખૂશ રમુજ કરે તે એમજ હોયતો.

યુલાં—રમુજ? પોતાની રમુજ ને પારકાનું મોત. ખૂશ રમુ-જમાં કપટી નિંદા બેલાય તે ઝેરી હોયછ. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ?

બેહલુ—ખરાખર છે યુલાં. એકની છાતીને જખમ કરી ખીજએ તેમાં મોજ મારવી એ મોજ નહીં પણ મોત છે. એ ખુનીનું કામ છે. પરવરદેગારના શરાપ એ પાપપર ઉતરેછ.

નાજાં—મરાખરી તે ઝીવીજ હોયતો. કોઈને કડવી ને કોઈને મીઠી લાગે. તેમાં મરાખરી કરનારનો શો વાંક ? કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—રાસ્ત કહ્યું નાજાંમાય. મરાખરી વગરની વાત ચીત માત્ર કસ્વાદ કુચા જેવી છે. જે બટકબોલા હોય તેને આમખા બદબોલા નથી હોતા.

ગુલાં—હવે ઝાંહી મારે તેની તકરાર કરવી નથી. પણ ઝેટલુંજ કેહુંછ કે જૈરાં છું બોલે તે ઘડીબર બાદ થઈ શકશે, પણ નિંદાખોર મર-દને કદી માફ કરાશે નહીં. નારી જતીને માહો માહે નજીવી નજીવી અંટસ, લોભ અને અદેખાઈના હજાર બાહણા હોયછ. પણ એક પુરુષ પરસ્ત્રાની નિંદા કરે તે જૈરાં કરતાં પણ બાયલો અને હીંચકારો હોવો જોઈએ.

નાજાં—ચાલો વારં માડીવાલો. પેલાં જૈરાંને જમાડીને ભીખીમાય ઝાંહી આવેછ. ગુલાં, ખીજાંતો બધાં જૈરાં નિંદાખોર છે, પણ ભીખીમાય બોલાં પર તો તુને બરસો છેત્રી ? જરા બોલકતા છે પણ એવાણના દી-લમાં કપટ નથી. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—ખરી વાત છે. ભીખીમાય જેટલાં બોલાં તેટ-લાંજ બોલાં છે.

ગુલાં—એ વળી બોલાપણમાં બટાઈખોરી નિંદાનો બાંચો વાટેછ, તેને તમે બલાઈ કહોછ. જણીતા જાહેર નિંદાખોર પરવડે, નિંદાનો વેપાર અને ધંધો કરનારા પાલવે, પણ બધી બલાઈનું ડોલ ધાલીને છુપો ધાણ વાલનારા પાપી નહીં પરવડે. કેમ બોલ્યા નહીં બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—બોલેબોલ રાસ્ત બોલી, ગુલાં. પરનિંદાના પવનના સ-પાટા તલે આપરતી કીર્તિનુ ગાયરં નિકલવાનો વધુ ભય ભીખીમાય જેવાં બોલાંઝોથીજ લાગેછ. સાહેબ ધણી કરે તે ખરં !

[ભીખીમાય તથા પીલાંમાય જરખાઈ, દીતી તથા ખીજાં ધણાક જૈરાંને લઈ આવેછે. પીલાંમાય થોડાંકેને વલાવાની મેનીજ કરેછે. ભીખીમાય ગરબો મંડાવેછે.]

પીલાં—માય માફ કરજો હો મરં. આવજો મરં. ઝો હું મર ૨ ! સુનાખાઈ, રૂપાંખાઈ, હીરાંખાઈ, મોતીખાઈ. આવરાઈ જાવું ૨ !

થોડાંક જૈરાં—નહીરે માય. બલાઈરે તમને. જમાડતાંનેજ.

(થોડાંક જૈરાં જાયછે.)

ભીખી—લે ચાલો છોકરીઓ, ગરબા માડો. માય જરબાઈ, ત-
મારે ગામના કાંઈ સારા સારા ગરબા ગવડાવો. એ ગીતની ગોમ્મો!
કાંઈ ગેઈ? યાત્રી ગેઈ કે? વામ્મે વામ્મે ! ઉડોની !

[જરબાઈ જુવાક થોડાં કથોર સાદનાં જૈરાં સાથ રહેસતાનો ગરબો
ગવડાવેછે. ગરબાની એક બે કલી ગવાયા પછી ફરામરોજ
અને ચાનજી આવેછે.]

ફરામ—એહો, નાજનંમાય ! અંહી છોકે? યુજાંને શું શું સમજ-
વાછ? એા ! સાહેજજી બેહુભાઈ. યુજાંમાય, મારા ભત્રીજા ચાનજીને
એાલખાઈ કે? એતો આ જમાનાનો કવી છે ને. તમારા નર્મદ ને દલપત
કવીએને તો કોરે બેસાડ્યા. કેમ બોલ્યા નહી બેહુભાઈ?

બેહુભુ—ખરી વાત છે. “રાઈટ” “ડવાઈટ રાઈટ”! ચાનજી
પરવરદેગારની બક્ષેસથી એક ચાનજી છે. સાચ્ચેરીના બાબરમાં સાહુ-
કારોના શાહાજદાએનો સૂરજ તે એ ચાનજી છે.

ચાનજી—તમારી લાયકી છે બેહુભાઈ. અમે સરગરદાન
થયલા મરગરજન કવીએના કદરદાન ખરીદદાર તમે મુરખીએ છો.

ફરામ—આહા ! કેવી સાચ્ચેરી ! સરગરદાન ને મરગરજન ને
કરદરદાન ! વાહરે મારા ચાન ! મારા જન ! (મિટેછે.)

ચાન—કાકા, કાકા, તમારો હરખ જરા સમવો.

ફરામ—હું ખાટી તારીફ નથી કરતો યુજાંમાય. ગોઠલાના ગાંધીના
ગૂમ થવાની વાત તમે સાંભલી કેની ? તે વિષે મારા ચાને હમણાજ
એક ગરબો જોડ્યોછ. તે તમે સાંભળશો તો દરરોજ ગાવા માગશો. આ-
નજી, ગા દીકરા. યુજાંમાયને સંભલાવ.

ચાન—અરે શું જો કાકા ? જવા દેવો ! હમણા નહી.

ફરામ—ખરેં કહું છું, યુલખાનુ, કે એના મગજની રાહિતમાં જોડ-
વાની જુગિત મારા ભત્રીજાને કવી બેજનો ખતાવી આપેછ. એતો જરા
તમારા દેખતાં રામમાયછ. ખરેં કેની બેહુભાઈ ?

બેહુભુ—ખરેં છે. પરવરદેગારના બંદાએને રામ સજવાર છે.

યુજાં—એવણુ રામમાયછ એટલું સારું છે.

ફરામ—પણુ સારો રામમાય ? કોઈના ચોરીખોરી છે ? જૈરાં કાંઈ
ધરેલું કાહડી લેવાના છે ? બસ ગા. હે હે જૈરાં ! બંધ કરો તમારા ગરબા.
અને ગોદરા ગામમાં ગોઠલાના ગાંધીને તેની જૈયર યુજાં બેલીએ ગાંધ્યો
તેનો ગરબો મારો ચાન ગાયછ તે કાન દઈ સાંભજો.

આનંદ—(ગાયછે.)

“ગોઠલાનો ગાંધી, ગુમ થયો ગામડે, ગોદરાનું ગોદરૂં ઘોઢીરે,
ગરબો ગાય ગામઠી, આનંદ રાનંદ, આપને આટું મીઠું દોધીરે.”

ધણાજી—શાખાસ ! શાખાસ ! કવીરાજ.

બેહુલુ—અરે સાચ્ચેગત સાચ્ચેર. પરવરદેગાર !

ફરામ—બસ આ સાજનમાં ચાલતાં ચાલતાં, ગોઠલાના
ગાંધીની ગપ સાંભળતાંવાર, મારા દેખતાં, મોહપરને મોહપર, જોડી
કાહાડયું. અરે કહુંછ. શું ? શું ? જરા કુચીથી ગા દીકરા.

(પોતે આનંદ સાથે ગાવા લાગેછે.)

ફરામ—“ગોઠલાનો ગાંધી, ગુમ થયો ગામડે”—બધા ગગા-
પરજ છે હો ! (ગાયછે) “ગોદરાનું ગોદરૂં ઘોઢીરે.” એ સેવટે ગોદરૂં
ઘોઢવાનું ઘણું સરસ આવી ગીયુંછ.

આનંદ—(ગાયછે) “ગરબો ગાય ગામઠી આનંદ”—

ફરામ—એની વળી ગગોજ આયો. “ગોદરા ગામ” ને તેમાં
“ગોઠલાનો ગાંધી” કાફીયા કેવા મળેછ ! વાહવારે !

બેહુલુ—એના કરતાં “ગોદરૂં ઘોઢી” ને “આટું મીઠું દોધી” ના
કાફીયો ઘણા સરસ આપ્યોછ.

ધણાજી—શાખાસ ! શાખાસ ! (તાલી પાડેછે, આનંદ નમેછે.)

પીલાંમાય—મરેર ! જોયું કે ? કેવાં ગીત જોડેછ ! હમણા પરહેજ
આનામાં આટું મીઠું દોધી આપું કેની તે ગીતમાં લગાડી દીધું.

ફરામ—એ તો ગરબાની ટેક થઈ.

આનંદ—ગરબાની ટેક થઈ ને આપણી ટેક રહી. (સધલાં હસેછે)

ફરામ—હા હા, હા. મારા ટેકાવળાં બાહુર ! મારા ધણેતર ધોરી !
કેવાં બધાંને હોશ્ચારીથી હસાવેછ ! ચાલ હવે એ ગરબાની એક કહી ગા.

આનંદ—ફલીકાકા કહી ગાવા કેહછ તો ગાયનની ગલીમાંથી
કવિતાની એક સલી બેજાંમાં બલી ને મનથી મળી તે મુખથી વળો હું
ગાર્જો ટલવલી તે સાંભલો હલમલી.

ફરામ—વાહવા ! વાહવા ! કેવા કાફીયાપર કાફીયા ! (નાચેછે)

આનંદ—કાકાના કાફીયાબલીત્તએ બાફ્યા. ચાલો સાંભલો. (ગાયછે)

“ગોઠલાને ઘોઢલે, ગોઠલી વહુએ, વરજી ગાંધીને ગાંધો રે,
ગોઠલાની ગોઠલી, ઠાસલાં ભાગીએ બેજાંને ખીમો રાંધો રે.”

બેહુલુ—વાહુવા ! કેવી મળની હસવા સરખી કવિતા !

કુશમ—ધણીજ હસવા સરખી ! મારા આનંદનુ બધું કામજ હસવા સરખુ છે. યુલીમાય, હજી તમે એને બરાબર એલખતાં નથી. કેમ એલ્યા નહીં બેહુલુભાઈ ? તમારા દાદી કરતાં કામેલજો !

ભીખી—(ગરખાનાં કુંડાલાંમાંથી આગળ આવીને) મરેરે ! એ શું ગપાટના ગોલા ચાલ્યાછ. બેહલી, કાંઈ તમારા ભાઈ દાદીની વાત ચાલીછ ? આજે દાદી દેખાતો કેમ નથી જરખાઈ ? તમે તો જાણતા હોશો માય.

નાજાં—તે યુલાંને પુછો. દાદીની વાત તેની વાહલી યુલાંને વાકેફ. બિચારા બેહુલુભાઈ શું જાણે ? ને વળી જરખાઈ શું જાણે ?

ભીખી—વાય વાય ! વળી દાદીની વાત જરખાઈ નહીં જાણે ?

બેહુલુ—પરવરદેગારનુ નામ લેવો !

(જરખાઈ સાથે એક ખુણામાં વાતે લાગેછે કે ત્યાં તે તૂતનીજ ગરખાના કુંડાલાંમાંથી આવી બેઠીછે.)

ભીખી—નાજાંમાય, તું દાદીને વાસતે યુલાંને હવાલો આપેછ. પણ યુલાં બિચારી શું જાણે ? દાદીની દોડદોડીપર એ બિચારીને બલાપો થોડો છે કે વળી એને પુછીયે ? પણ વાર યુલાં, શું આપે વાત ખરી છે કે દાદી સાયનુ તારે કારજ (ભાગી જવાની ઇસારત કરેછે) તેમ હોયતો નવાઈ નહીરે, માય, કાંઈજ નવાઈ નહી. હોજીયા દાદી સરખા દિવાલીયાને કોણુ ઢીકરી આપે ? યુલાં, સાચું કેહ, ખરી વાત છે ? આખાં ગામમાં વાત ઉડી રહીછ.

યુલાં—ત્યારે તો હું એટલુંજ કેહુંછ, ભીખીમાય, કે આખાં ગામ પાસે કાંઈખીજી કામ નહીં મળે તેથી હું દલગીર છું.

ભીખી—ખરેખર ! બહા જાણે રે એવા અદરાબાને ને પરણ્યાને ! મનેતો બલાપો યાયછ. બિચારી યુલાંપર મને કેવી દયા લાગેછ ! પણ જગને મોહડે કાંઈ ટાલું છે ઢીકરી ? લોક કાંઈ મુવાં અટકાવેલાં અટકેછ ? ભેતી, તારા દાદીની એ વાત, પરમ દાહડેજ, જાણે મને કહી, તેનેજ મોહડેથી આપે વાતખી સાંભલી કે તારા મુરખી બેજીઆવા ને તેવણની બેરી જરી જીવાક જે વખત જાયછ તેમાં પેલી કેઈકેરટ જો ? (યાદ કરેછે) મરેરે ! યાદખી નહીં આવતું—હા. હા. માઠીમુવાંની કોરટ તેમાં જવાના છે. ખરી વાત કે ?

નાનું—તેની કોણથી? ગામમાં તો વાત ચાલી છે કે આ દાદી, જેને બેજીબાવા દીકરો ગણે છે, તેજ, બિચારા બુઢાજીની ધેરનો દીકરો ધોર ખણે છે.

ગુલાં—એવી પરનિદા કરનારાં કેવાં પરવારતાં પાપી હોવાં જોઈએ!

ભીખી—પાપી તો મુવાં સાત પાણીએ ધાયલાં રે! પણ લોક બોલવાપર આયાં કે બોલવાનાજ. રોગ જાણેરે! હુંતો કદીખી કોઈની નિંદા નહી કરું. પણ બિચારા બેજીબાવાનું મને ધાચુંજ લાગે છે. ગુલાં, તારા એ વાલી ખેરી નથી લાયા પણ ખરું પાપ લાયા છે. જરી જીવાક તે જીવાક જ છે. ઘરડે ઘડપણ જીવાન ખેરી સાથે પરણવાનું પરિણામ એજ.

ધીલાં—(આગળ જઈને) મરેરે! આસતે બોલો ભીખીમાય! તાંહ પેલી છે. સાંભળશે?

ભીખી—(ફાર ખામને) એવાય! મુઠરે હું! હું શું કાચું કાપું છું? હું તો મકું જે ધેર કહડાઈ છે. પણ જરી જીવાક સાથે પેલું કોણ વાતે વલગ્યું છે? બેહલી કે? ગરંધ્યા કેવો બેહલી ગુરદો થઈ, હરસે હરસે કાનપર પડીને કાંઈ ગુસગુસ ગુસગુસ વાત ચલાવે છે! આ! જાણે કેટલે વરસે મળ્યાં!

ફરામ—અરે તાંહની કામ બેહકેલું છેરે! કાંઈ એન ચાલા ઠીક નથી.

નાનું—નહી નહી. બેહલુબાઈ તો જરીને રાખામણ દેવ છે.

ગુલાં—આ કેવી પાપી નિંદા! હું જઈને જરીકાઠીને કેહું. તેવણ કોણ જાણે શું શું કામની વાત કરતાં હશે અને તમે લોક તેવણની કેવી નિંદા ચલાવો છો! (ગુલાં જવા કરે છે, તેને ભીખીમાય અટકાવે છે.)

ભીખી—એવાય ગુલાં! નહી રે! તું શું કાલનો દુકાલ આજે પાડે છે? મારા સમ જો! માફ માયું છું! માડીવાલ ગુલાં.

ફરામ—પણ હું તો મરાખરી કરું છું, દીકરી ગુલાં. લાવોની બેહલુ બાઈના મોહડાંપર કેહું.

ભીખી—અખાડા કરે રે! તમે જરીને એલખતા નથી. છેડાઈ તો બધાને બેસવું બારી પડશે જો! જે પોતાના વરની નહી થતી તે આપણી કાંઈ શરમ રાખવાની છે?

ગુલાં—આ તે વળી નિંદા નહી કે?

ભીખી—મરેરે! આ દુકતી તો છીકતાં દંડે છે! હોરી આવ ગુલી! ગામતો ગમેતે બોલશે, તે બધાંને તું અટકાવતી કરશે કે? લોકો બહા બહા ધણેતરને બોલીને ઉભાં રહે છે. એમતો લેની. આપણા જીજી ઝવેરીના દીકરા જાંહગીરની વાત કાલેજ મારા કાનપર આવી કે—

ક્રશમ—હા, હા, શું બી.પી.માય ? જાંહગીરની શી વાત ?

બી.પી.—કેહ કેન્ને બલે બલે ડેકાણેના માગાં આયાં તે રદ કરીને કારમખો તો માજીસર પાસે જઈને ઘોડાવાલી સાથે પરણ્યો.

નાજાં—મેંબી સાંભલ્યું.

ક્રશમ—વાત ખરી છે. મેં પછી સાંભલીછ.

ઘણા—મેંબી સાંભલીછ. મેંબી સાંભલીછ.

બી.પી.—લેવા. બધાં જાણેછ. આપણે કાંઈ કોઈને કેહવા ગી-
યાંતાં ? પણ હોટખાહાર તે કોટખાહાર. એકને મોહડે બીજાં, ને બીજાંને
મોહડે તીજાં. તેઓને આપણે કેમ અટકાવીયે ?

ગુલાં—આપણે બોલીયેજ નહી તે એવી વાતો નિકલેજ નહી.
કોઈની પણ વાત એ પ્રમાણે આગળ ચલાવવી એ હીણામાં હીણું પાપ છે.

બી.પી.—મરગરજન પાપરે માય ! મરગરજન પાપનુ કામ ! પણ
પાપ કે સવાય, કાંઈ લોક સમજેછ ? બોલનારાંઓની બત્રીસીતો કેહને કે-
હરે મોહડાં શું ભાવેછ ? હવે એ જાંહગીરનો પાપ ઝવેરી છે, પૈસાદાર છે,
ને જીસતીનો પીસ છે, તેણે નિંદા જરાખી અટકાવી ?

નાજાં—કેમ અટકાવાય ? વાત ખરી હોયે તે ?

ગુલાં—હજીતો ખરી “હોયે.”

બી.પી.—હોયે હોયે. ખરી હોવીજ જોઈયે. નહી તે કે એ
વાત નિકલે કેમ ?

ક્રશમ—ઝવેરીનો જાંહગીર જંગલી તે જંગલી ! હજી એના કરતાં
કુવરજી કુકરેકુકનો બાધ કેકોખાદ કલકતેથી મડમ લઈ આયો તે બહુ.

નાજાં—મડમ ? ક્યારે ? ક્યારે ?

બી.પી.—હા કેહછ, કેહછ તો ખરાં. કેહ કેન્ને ગોરી ગોરી જાણે
દુધને દહીવાં જો. વલી રાંડતો સારી ને માથુયાનું પેહરી મરેછ.

ગુલાં—જોડી વાત. બધી જોડી વાત.

બી.પી.—હં કે ? ત્યારે જોડોજ બુમટો કે ?

ક્રશમ—અરે વાતો નિકલે તેનું શું પુછવું ? પેલી કેવી વાત દીકરા
આનજી ? (આનજી હસેછે.)

બી.પી.—નહી નહી ? શું છે મને કહે ! જોવ ! મારું લોહી પીઓ
જો ! મને કહે !

ક્રશમ—અરે એતો પેલી જીનીની દીનીના જોડ બકલ્યાંની વાત.

નાજાં—જોડ બકલ્યાં ? તે પરણીજાં કાંહાં ?

કૃશ્ન—હસવાનું તો તેમાં જ છે તો. નથી પરણી ને નથી વ્યાધ જણી. ને તોખી ગમી તો તેને બચ્ચાંની માય કીધી ને તેખી વળી જોડ બચ્ચાં.

ભીખી—મરેરે, શું શું બુદ્ધ! શું શું બુદ્ધ!

કૃશ્ન—પણ વાત મજાણી છે. મારો ચાન જીજી છે. કેહ દીકરા.

ચાન—ગીયા બુધવારને દાહાડે કેની તે બચ્ચાંબાઈ બદામ દરાખને તાંહ બચ્ચાંની નવજોત ગઈ. સાંજના સીરે પોહરે વાતપરથી વાત ચાલી. એક જણે જીણીબાઈની દીનીબાઈનો દાખલો આપ્યો કે તેને બકરી પાળવાના ઘણો શોખ છે અને તેની એક બકરીએ જીણીની દીનીને જોડ બચ્ચાં જણી આપ્યાં. ભાગજોગે તાંહ સુગાંબેહરાંના માણક વડું બોડલાં હતાં. બાપદાદે બેહુ કાને બેહરાંજ કેની? તેવણને બકરી બોલ સંભલાયો નહી, પણ જીણીની દીનીનું નામ સંભલાયું. તેવણ ખૂમ પાડી ઉઠ્યાં કે શું દીનીએ જોડ બકર્યાં જણ્યાં? ખીજે દાહાડે આખા ગામમાં વાત ચાલી. જે મળે તે પુછે કે શું જીણીની દીનીએ જોડ જણી?

ભીખી—(હસીને) મરેરે! જલ સૂકમાં શું શું ઉલટાનું સુજટું ને સુજટાનું ઉલટું થઈ જાયછ. સુવાં લોકોએ માન્યું કેમ? કેઈના જીવાન જમાન બચ્ચાંનું જીવું સાચું મારી તો બજાખી નહી કરે! એમ તો ગીચે રવીવારે વીરજી વેહવારીયાની વિજરને વાસતે વાત નિકલી તે મેં કાંહ માની? બસ ખેજ જણુ આગલ હું બોલી હોવસ. વધારે નહી.

ગુલ—હવે બિચારી વિજરપર વાદલ આવ્યું.

જર—(આગળ આવીને) રાખરે ગુલાં, જરા સાંભલવા દે! વિજરની શું વાત છે?

બેહુલુ—(આગળ આવીને) અરરર! બાદા ખેર કરે, પણ સહુ સારું તો છેની?

નાજી—ભીખીમાય, વિજરની વાત હું જાણુછ. કેહ કેને પોતાના વરને સપાટે સપાટે જુરી કાહાડયો ને પછી સસરો વચે પડયો તેની ઉપરની સપાટતા સપાટા લીધા. (બધાં હસેછે.)

ભીખી—સુવાં હલકાં તે હલકાં! પાસે પૈસા વધયા પણ કાંઈ જાત બુનીયાદ વધી?

બેહુલુ—પરવરદેગાર સહનું સારું કરે! પણ કેટલાક લોકો બતાવટ કરેછ તેની હદ નથી. અરજોરજી બગજાને વાસતે બુદ્ધો નિકલ્યો તે તમે

સાંભલ્યો કેની ? કેહ કેન્ને પોતાના મારવાડી શેઠની પેહડીને નેવું હજાર નહવાડી નાખીને પોતે નિમચ્ચ નાંઠા.

આનજી—નેવું તો શું ? પણ મેં ચાલીસ સાંભલ્યા.

ફરામ—મેં તો મેં લાખની ખૂમ સાંભલી.

બેહલુ—મેં લાખખી નહીં ને ચાલીસ હજારખી નહીં. નેવું હજારની ખૂમ હતી ખરી.

ભીખી—જો કારમખો ! સખે ખાતાં ગોસાંઈ નડે તે ઐ. જોયું !

ફરામ—પણ મેં તો સાંભલ્યું કે ઐ બજો બગલો પકડાયો, ને પૈસા ભરી આપ્યા તેથી મારવાડી શેઠે જવા દીધો ?

નાજાં—અરે કોણે કહ્યું ? ઐ ગપોટા કાંહથી લાખ્યા ? મેં પકે પાન ઐથી સાંભલ્યું કે તેને તો પોલીસમાં પરહેજ કીધો.

ભીખી—હં ? ચાલજા ! ધરડેધડપણ મુવા બાપ થતાની કમખખતી !

જરી—કમખખતી ? તો ઐવી ચાલ નહીં ચલાવીયેની ! પણ તમે લોકને કસી ખખર નથી. ખરજોરજી બગલાને તો સીસનમાં મોકલ્યોખી.

ભીખી—ઐત જા ! મરેરે ! કેસ સીસમમાંખી ગીયો ? ત્યારે તો બિચારો ફાંસી જવાનો. પણ કાંઈ નહીં. મુવા ચોરને રાક્ષા લાગશે.

નાજાં—ફાંસી શાનો જાય ? પણ બટમખે જનમ દેરા નિકાલ તો થયો ઐમ જાણજો.

જર—કાંઈ વાત ? ઐના પૈસાવાલા બાપનો વગ ઐવો લાગશે કે આખી જુરીને લાંચ આપશે.

ફરામ—ઐ છુટી જવાનો. શેસનમાંથી છુટી જવાનો.

ભીખી—હં ? જા ! મરે સાર ત્યારે તો. બિચારો બચરવાલ છુટે તો સાહે. (કાવસાદાર આવેછે.)

કાવસ—ઐ શું શું ? કોણના ગપોટા મારેરા ?

ભીખી—અરે બિચારો આપણો ખરજોરજી બગલા પરહેજ ગીયો.

કાવસ—કાંણ ? બહમનરાહ બટકનો દીકરો બજોજી બગલા ?

ભીખી—હા તેજ રે વાય ? કેહ કેન્ને નેવું હજારની ચોરી કીધી. કારમખાને કોઈ પુછે ?

કાવસ—અરે કોણે કહ્યું શો ? આજે હું તેડું કરવા ગીયો તો તો મળ્યો પેઢેજા હુતા ને ઘેરમાં તો નવજોતના ગીત ગવાતાતાં.

ભીખી—સાચેમાચ ? આવાય ! તારે પરહેજ નથી કે ?

બેહલુ—નહીજ. મેં પેહલેથીજ કહ્યુંની કે બુદ્ધે છે. પણ તમે લોકોએ વાત વધારી ત્યારે હું દાદારને યાદ કરી ચૂપ બોડા. ગઈ કાલે મેં તેને એજ મારવાડી સાથે તેનીજ પેઢીપર કામ કરતો જોયો ત્યારેજ મેં જાણ્યું કે વાત જુકી છે.

ભીખી—આવાય ! ત્યારે ચોરી ભોરી કીધી નથી કે ? મરેરે ! મુવાં લોક કેવું જુઠું જુઠું જોડી કાઢેછ ! આ જોયા ગામ ગપાટા ? બજા બજાના બાપને વાસતે કોઈ કેહતો હું માનુખી. કેહ કેજે એ બાપે તો આખી દોલત ચોરી કરી કરીને એકઠી કીધોછ, પણ એના દીકરા બજાને વરે કોઈ બોલે તો હું નહીં માનું.

ગુલાં—અને તોપણ તમે લોકો તેને ફાંસીએ અને બટમથે મોકલીખી ચુક્યાં.

ભીખી—શું કરીયે ? બધાંજણ બોલે તારે નાચાર ! સાંભલવું પડે.

બેહલુ—હવે એ તે કાંઈ બનાવટ કરવીછે ? એ તે કાંઈ બોલવુંછે ? એવી બનાવટ કરનારાંએ તે સાહેબસનમ પોતાને ગુનાહમાં ભરેછ.

ગુલાં—અને તોપણ એવી વાત કરનારાંએ કરતાં તેના કેહનારાંએ આછાં ગુનેહગાર નથી.

ભીખી—અચીત ! અચીત ! મુવાં વાત કરનાર અને વાત કેહનાર બેહુને ગધેડે ખેસાડી, ગામમાં ફેરવાને પછી ગરદન મારવા જોઈયે.

કાવસ—પણ એવી વાતની બિચારા બેહસતી કાવસજી કરારીયાને ધણી છીટ હતી. કેવા સારા માણસ ! કેવું અચાચ જોત !

ભીખી—મરેરે ! દાદારજીને ઘેરનો ધનસાફજી જોધો ! વળી કાવસજી કરારયાનુ સારંજ થવાનું હોતે તો તેવણ જીવાન જમાન મરીખી જતે ?

નાળાં—પણ તે બેહસતીની કુકતી, આ પીરોજ પપરડી તેની વાત તમે જાણી કે ?

ધણાજણ—શું ? શું ?

ભીખી—હોવે હોવે. હું જાણુંછ. રાંડતો પોતાના જનેતા બાપ જેવા બાપના રૂવાને ઢેકાંનીકાંની ઢાંકણું વાલી દીધું. ઉઘું વરરા અરચ શું કીધો ? કેહ કેજે ધમ દર્ધને એક હજાર રૂપીયા.

નાળાં—અરે કોણના હજાર ? પાનસો રૂપરડી ! ને તેમાં આખાં વરસનો અરચજો. ડાસલાં ખોસલાં સહુ.

બેહુલુ—તોખા, તોખા ! શું જમાનો આગ્યોછ ?

જરી—રાંડને બાપની દોષતના ચમણી ને ચમણી લઈને પોતાનું તરીયાર તાહરે કનતાં સારું લાયું ?

બીખી—એ દુકતી થતીને કોઈ પુછે કે તારા સાત પાંચને પાલનારે બાપ જેવો બાપ, તેની દોષતની દલો લઈને બેઠી, તો તેમાથી જરા એક વરસના ડાસલાં તો માંડ ? ખીયું તો મધું.

નાળાં—હં ! અરે નામ પ્રમાણે કાંઈતો અરચ કેહવો ? હં ! પાહાડ-જેવા બાપને પયરને કેકાણે ગણ્યો. મુઠારે એ અરચની કરતી !

બેહુલુ—અવાલો પસેમાન ! અવાલો પશેમાન ! એતો સુધરેલી થઈ ખરી કેતા ? અફસોસ ! કે આજ કાલના બચ્ચાંઆ ધરમધ્યાન છોડી દેવામાં સુધારો સમજેછ.

બીખી—આ મરંરે ! બેહુલુભાઈ કેવા બણનાર ગણનાર પાક પરહેજગાર છે. પણ બેહુલી, તમારા આપે દાદીને વાસતે ગામમાં વાત નિકલીછ તેતો બોદીજ છેતા ! કેહ કેજે એ બિચારાપર ખાર કેપીવાસ ને દસ દીકરી થઈછ.

બેહુલુ—અફસોસ, બીખીમાય શું કહું ? મારો બાઈ થાયછ, પણ રાસ્તીને હું કેમ છુપાઉં ?

જર—બહા માણસ તો આંખ મીચીને ડાહવેછ તે જોતોજ નથી.

ગુલાં—(સ્વગત) અફસોસ ! જરીકાકીખા દાદીની વિરધ ! હવે તો હદ થઈ.

કુરામ—પણ બેહુલુભાઈ મેં સાંભળ્યુંછ કે તમારા કાકા જાલબાઈ જાલદીયા પાછા ફરેછ ? એ ખરી વાત છે ?

બેહુલુ—જેવો પાક પરવરનો હુકમ ! પણ હું જાલકાકા વિષે કશું જાણતો નથી.

કુરામ—તમારા કાકાએ ચીનમાં ઘણા વરસ કાહડ્યાં હોં બેહુલુ બાઈ. તેવણ આવે તો તમે જોલખોખી નહી.

બેહુલુ—પરવરદેગારની બલેસથી એવણના સિધાસ્યાને આજ પંદર વરસ થયાં.

બીખી—કાકાને ચીનીઓની લાલચ જે લાગીછ તે પાછા ફરવા માંગતાજ નથી. પણ બેહુલુભાઈ, તમે બેહુ બાઈએને, બોદાએ રાખે, પાંચ પૈસે પુછવા પરછવાનું જાલકાકાએ ઠીક જારી રાખ્યું છે.

નાળાં—અને તોપણ એ ઉપકારનો બદલો ખીજો બાઈ દાદી કેવો વાલી આપેછ તે દીકું કેની? કાકાના મોકલેલાં દૈવતનો દાદીએ કેવો કૃતા-કૃતીયો કીધો તે તેવણુ આવીને જોશે ત્યારે—

ભીખી—બિચારા મારે હાથ દધને રડશે દાદીના દિવાલાં પર.

બેહલુ—જાનુઓ અને ગૃહસ્થો, મારો બાઈ દાદી ગમે એવો દિ-વાલીયો ૬ તોપણ હું ઉમેદ રાખુંછ કે મારા મુરખા જલકાકાને એ મારા જીવાન બાઈ વપે કોઈએ બુલથાપ આપી નહી હશે. કેમકે ચાલ દાદીની આડી છે તોપણ દાદારની વ્યથા તે સારી થશે અને હજીખી તે મુધરશે.

ભીખી—એ મુગસ્યો, મુધસ્યો! તાહાડ જય રૂટેને આદત જય મુગે.

ચાનજી—પણ દિવાલીઆપણા છતાં દાદીની આંટ મારવાડીઓમાં સારી છે. તેઓ અને સધર શિકાર ગણેછ અને એ કોચીના સાહુકારને મોટો રાત દીસ કુવા કરેછ.

કૂરામ—એ ખરી વાત છે. દાદી એક શ્રીમંત રાહજીવ પેડે પાદ-શાહી દમામથી કરેછ. તે દરરોજ દજન દજન દોસ્તોને જમાડેછ. તેના માગનારઓ પોતે તેને તાંહ જમનારાઓ છે અને બેલીફ ટેબલ ખાયની પેડે તેની આસપાસ ભમતા કરેછ. (સધનાં હસેછે.)

બેહલુ—જે તે ખોદાયા આવિદ કરે તે ખરું! સહુએ આ વાતમાં તમારું હસવાનું પણ મારું તે મોત થાયછ. મારા સરખા એક સગા બા-ધને કેવું લાગે તેનો તમે ખ્યાલ કરતાં નથી.

ગુલાં—(ધગત) સગો બાઈ સાવકા કરતાં નખેતર. મુખમાં રામ ને પેટમાં છુરી. (કાવસદાર આવેછે.)

કાવસ—લેવ રાહો, રાહો, પારાલી રાતના લગનનો વખત થયો-રાજો. સાડા બાર થયારા.

ભીખી—ઓ વાય! હાજો! વાતમાં ને વાતમાં વખત નીકી ગીયો તે માલમખી નહી પડયો. ઉઠો માય ઉઠો, તૈયારી કરો. એ તો પગવાર-વાંઓ નિદા કસ્યાજ કરે. (વળાંઢાલ અને ખીજી ધામધુમ ચાલેછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ખાનખાહદૂર બેજીઆવાના બંગલામાં બે ઝોરડા. અંદર સુવાનો અને
ખાહર બેસવાનો ઝોરડો. રાતનો વખત. ઝોરડામાં બતી બલેછે.

બેજીઆવા—(બેહરામની સાથે આવીને) બેહરામ !

બેહરામ—જી. આવીજી.

બેજી—કપડાંની ગાંસડી અંદર મુકીને તું જા.

બેહરામ—(અંદર જઈને પાછો આવતાં) શેઠ, બેઆદખી

માફ છે. તુમ સુતી નથી ?

બેજી—મને ઊંઘ આવશે ત્યારે હું સુઈશી.

બેહરામ—(સ્વગત) ઊંઘ આવેલો નથી. આઈ બેઠી બેઠી પેરીયાં ગણુ.

બેજી—મારી ઊંઘને હજી વાર છે. બે વાગતા અગાઉ મને ઊંઘ
નથી. મારી સપાટ લાવ બેહરામ. (બેહરામ પાછો અંદર જાયછે.)
આ ગરીબ પણ સુખી હું તવંગર પણ દુખીની ઊંઘને એક સરખીજ
સમજેછ. મોટા થવાના લાભી ગરીબો થોડુંજ જાણેછ કે નાનાઓ જે
સુખ ભોગવેછ તે મોટાઓના બાયગમાં કદાચજ હોયછ.

(બેહરામ પાછો આવેછે.)

બેહરામ—આય સોપાટ લાવી. (સપાટ મુકીને જાયછે.)

બેજી—મારું બધું દુખ મારી બેરીનું છે. એક જુદો જુલખ જીવાન
બેરી પરણે તેનું પરિણામ એજ. આજ છ છ મહિના થયા હું સુખી થવા
જરીને પરણી લાગ્યો અને તેણે આજ છ છ મહિના થયા આવીને મને
દુખીમાં દુખી બનાવ્યો. પેહલાં તો ચોરીમાંથી ચચચું અને પાછલી રા-
તના લગન અગાઉ પેહલીજ રાતે અમીને વધેરાયું. પરણીને હું પાહાવરડો
થયો તે અગાઉ ગામમાં હું ગવેડો બન્યો. મિત્રોની મુખારકબાદી પુરી થઈ
તે અગાઉ મારો પસતાવો સર થયો. અને સુખ સુખને ડોકણે રહ્યું તે
અગાઉ તો હું થોલીયાઓની હાંસી અને જુરાઓની બદગોષ્ટનો ભોગ થયો.
હું કેટલી સંભાલથી પરણ્યો જો? ખામખા ગામડાંમાં જઈને ગામડેની ગોરી
લાંબકે જેણે મીઠાઈની ન્યાત સિવાયે બીજી કોઈમાજ દોઢી નહી હોય
અને એક સારી ને કાંચલી સિવાયે બીજો કોઈ પોરાક પેહચો નહી હોય.
આજના ઇટરાતથી અજણી અને ફીશ્યારીમાં નહી ફસેલી એક ગામડી-
યણને હું પરણી લાગ્યો કે શેહરીઓના શોખમાં તે સપડાય નહી. પણ પરિ-
ણામ તો ઉલટુંજ નિવડ્યું. ગરીબની દીકરીએ નહી દોઢી દાહત દીઠી

એટલેએ તો વધારે કીશ્યારીમાં કુસીછ અને મારા પૈસા ગુમાવેછ તેની સાથ મારી આખર પણ ગુમાવવા પડીછ. ભીખીમાય ભોલાને તાંહના લગનમાં હું જરીને માટે ખાર વાગતા વેર થોભ્યો અને તોપણ હું ધરડા માણસને એટલા ઉભગરા છતાં જરી વગર એકલો ને એકલોજ ઘેર આવવું પડયું. હું અહીં સુસ્થા કરુંછ, પણ જરીની મોજ કોણ જાણે ક્યારે પુરી થશે અને તે કોણ જાણે ક્યારે આવશે ? (બેહરામ આવેછે.)

બેહરા—આવી, શેઠ આવી.

બેજુ—કોણ આવી, તારી શેઠાણી આવી કે ?

બેહરા—તોઈજ. એતો માણકલોલ મેતો આવી.

બેજુ—માણકલાલ મેહતો ? મારા દોસ્ત જલકાકાનો કાર-ભારી ? તે શું માગેછ ?

બેહરામ—તુ મોરી મળવા આવીછ.

બેજુ—મને મળવા ? અત્યારે ? આવી મોડી રાત્રે મને મળવા માગેછ ? ભોલાવ તેને.

બેહરા—(જતાં જતાં) શેઠ જાણે કે બેઈ આવ્યો, પણ એતો મોટીડા આવી. (જાયછે.)

બેજુ—કાંઈ પણ અગતનુ કામ હશે. (માણકલાલ આવેછ.)

માણક—સુરખી સાહેબ.

બેજુ—કેમ મેહતા ? શું છે ? અત્યારે કાંઈથી આવ્યો ?

માણક—સાહેબ, હું અતિ અગત્યની વાત લાવ્યોછું. ધભરશો ના. કાંઈ માફા સમાચાર નથી. વધાઈની વાત છે. આપ સાંભલી આશ્ચર્ય પામશો.

બેજુ—શું છે ? બોલ જલદી.

માણક—જલભાઈ શેઠ આવ્યાછે.

બેજુ—કોણ ? મારો જીનો દોસ્ત જલભાઈ ? મેહતા તે કાંઈ દાર ખાર પીચોછ ? કે ભાંગ પો આવ્યોછ ? ભીખીમાયને તાંહ લગનમાં ગયો તો તાંહથી વુને કોઈએ જખર બેહકારી મોકલ્યોછ. ચીન કાંઈ ? મુંખઈ કાંઈ ?

માણક—તારે સાહેબ. હું સત્ય કહુંછું. જલભાઈ મુંખઈ આવ્યાછે. અખધડી હું એમને ચીનની આગબેઠ ઉપરથી ઉતારી લાવ્યોછું અને આપને વીદિત કરવાને તત્કાલ એએએ પોતેજ મને અહીં મોકલ્યોછે.

બેજુ—અને તેવણને ઉતારીને કાંઈ રાખ્યાછ ?

માણક—હાટલમાં સાહેબ.

બેજુ—કેમ વાં? મારું ઘેર નહીં હવું કે? અને મારીથી છુપા કાં ઉતર્યા? મને તો ખબર નહીં કે? એટલા છુપાછુપ આવવાનું કાગણું? ત્યારે શું તારા શેઠ ચીનથી કાંઈ નાસી આવ્યાછ? એવણે મને લખ્યું ખરે છુપો આવવા, પણ તે તો ફક્ત પોતાના બીજાઓથીજ છુપા આવનાર હતા? મારાથી નહીં.

માણુક—એમ્મો તૃતવેલા સર્વથી છુપા રહેવા માગેછે. મોટેજ હાટલમાં છુપા ઉતર્યા છે અને આપ સહવારે એમને ઉતારેજ પધારશે તો મેઠી મેહરખાની.

બેજુ—હું આવીરા. પણ એટલું બધું કરવાનું કાંઈ કારણ?

માણુક—કારણ એમના આ બે બીજા માત્ર છે. તેઓની છુપી તલાસથી જતી પરિક્ષા કરવાને શેઠ આવ્યાછે. એમના ઉપર ખિચારા દાદીની ઘણીક નકામી નનામી નિંદા લખાઈ ગઈછે.

બેજુ—તું એ બદમાસને ખિચારો કેહછ ને એ લુછાની વ્યાખ્યાય મેહતા?

માણુક—બેઅદબી માફ છે મુરખી સાહેબ. પણ હું માનુંં કે હજી પણ દાદી પોતાના બાપદાદાનો કૂલદીપક થશે. હજી એ બચ્યું છે.

બેજુ—બાપદાદાનો કૂલદીપક તો નહીં થશે પણ કુંદીપાક કરશે. મેહતા, તું એ દુકતાને જીવાન બચ્યું જાણેછ, તો એનો વડો બાઈ બેહલી ક્રીયો જીવન જુઠો બની ગયોછ? તોપણ બેહલુબાઈનું શાનપણ, તેનું ડાપણ, તેની લાયકી, તેની નરમાસ, તેની નેક્રી અને તમામ નીતિ જો.

માણુક—મુરખી સાહેબ હું ક્ષમા માગુંં અને એટલુંજ ઈચ્છુંં કે બેહલુબાઈ વિષે આપે બાંધેલાં મતમાં આપ ઠગાવો નહીં.

બેજુ—માત્રમ પડશે. એ છોકરાઓનો જાતકાકો પોતેજ પરિક્ષા કરવા આવેલો છે એટલે માત્રમ પડશે. માણુકજાલ તું જા. શેઠને સલામ કેહ અને કેહ કે હું સહવારે તેવળને મળવા ધણોજ મગન થઈશ અને પોતાના દત્તક પુત્રાની પરિક્ષામાં પુરતી મદદ હું એવળને આપીરા.

માણુક—હજી પણ હું મારી લેવુંં છું, સાહેબ, કે આપ એ શેઠને સ્વતંત્ર તલાસ કરવા દેશો અને દાદી વિષેનો આપનો જુરો અભીપ્રાય એમને કેહશો નહીં તો સારું.

બેજુ—નહીં જણાવીરા. બે બાઈઓમાંથી ક્રીયો બેહતર છે તે જાલકાકાને પોતાની મેલેજ જાણવા દઈરા. હવે તું જા. સાહેબજી. (માણુકજાલ

જવા કરે છે) પણ ઉમી રેહ માણુકલાલ, હું આ ધરડે ધડપણુ પરણ્યો છું તે તે તારા શેઠને કહ્યું છે ?

માણુક—હું આમઆ કેહવા નથી બોડો, સાહેબ, પણ અમસથી અડછતી વાત થઈ છે ખરી.

બેનુ—અરર ! તારું અચ્ચર થાયરે મેહતા ! એ વાત તે શું કામ કીધી હશે ? મેં જાલથી એ વાત છુપાવી રાખી હતી. મેં આમ-આ નહીં લખીતી.

માણુક—ક્ષમા કરો સાહેબ, પણ એ વાત છુપી રેહ એવી નથી. એતો છાપામાં આવી હતી. આપે નહીં લખી હશે પણ ખીજાએ તરફથી ચીન લખાઈ ગઈ હતી. અને તેથી શેઠે એ વાત પોતેજ મને પુછી.

બેનુ—પણ વાંદ એ લગનનું પરિણામ પણ તે પાડકરા કરી દીધું કે ? પરણ્યા પછી મારા ઘેરમાં જે કંકારાનું ખી રેપાડુંછ તેખી કહ્યું કે ?

માણુક—તે બધું મારે બોલવાની શી જરૂર શેઠ ?

બેનુ—ત્યારે તો નાજ બોલતો, હું માગી લઈજ માણુકલાલ મેહતા. ધડપણમાં મારા ઘેરમાં શો ગળખ ગુજરેછ તે હુંજ તારા શેઠને કોઈ હિકમતથી કહીરા.

માણુક—કદી નહીં કહું. સાહેબ મેહરખાન. (જાય છે.)

બેનુ—અરરર ! નખોદ ! મારા જીના “જોલી” જાલ જે જાણું તો જાણું કે નખોદ ! એ દોસ્ત ધડપણમાં પરણવાનું ધિક્કારેછ. નિદા-ખોશની નિદા ખમાશે, પણ આ મિત્રની મરાખરીએ અને મેહણા અને ટોણા ટપલા નહીં ખમાશે. આ જરીના કજીયા કંકાસ હું જાલને કહીરાજ નહીં. પણ તે છુપા કેમ રેહશે ? બ્યારે જાલ ઘેરમાં આવે ત્યારે હું જરીને કજીયો કરવા દઈશજ નહીં. પણ તે બને એવું નથી. મારી જરીને હું ધણીખી આહુંછ, અને તેથી અમે બેજણુ અઠડી નહીં પડીએ એમ ધણીખી આશા રાખુંછ, પણ કોઈ દાહડ અમે બે જણુ એક ધડી શાંત બેઠાં નથી. શું કરીશું ? ફળેલી અપુરી હશે તે પુરી થશે. મારે મનથી તો ધરડા વરે જીવાન વહુને પરણવી એ પાપ છે અને તેની શિક્ષાની પીડા એ પાપને પગે વજગેલીજ છે. (ધડિપાલમાં બે વાગે છે) આહો ! બે વાગ્યા ! હવે જોધયે કાંઈ ઊધ આવે તો.

(બેનુખાવા અંદરના ઓરડામાં જવા કરે છે એટલામાં સાંમેથી જરખાઈ આવે છે. બેહુ એકેકને અઠડી પડે છે.)

જર—આવાય કેમ થયું બેજનજી? જરા જોઈનેજી નહીં ચલાઈ કે? જાણી જોઈને મને અઠડાઈ? મારી સાથ રસાયલાછો તેનો એમ મારી ઉપર ખાર કાઢડાઈ?

બેજી—ગળેપડ, હે ગળેપડ! તો મારી સાથ આવવાને ના પાડેલો, હું રખડતો, એકલો, અટુલો અહીં આવી, જેમ તેમ કપડાં ઉતારી, ઝુરતો, ઝુંપતો, ઊંધરેટો, પડતો, ખડતો ઊંધાવા જતોતો, તેટલાંમાં તું કેથી પાછલે ખારજોથી આવીને આગલે ખારજો મને અઠડી પડેછ, અને તોપણ મનેજ સતાવેછ? તું હમણાજ આવી કે?

જર—(પોતાનું ધડિયાલ કાઢીને) કેટલા વાગ્યા? ખસ ખે? હજી તો સકાં છે. મરેરે ભીખીમાય! પાછલી રાતના લગનમાં લોકો ચચાર વાગતાં સુધી મોજ કરેછ, ને અમુને ખે વાગતાંમાંજ ખદેરી કાઢાડ્યાં?

બેજી—અરરર! એ શું જૂલ કીધી! પાછાં જાવો, ખાઈ, પાછાં જાવો! એટલી મોજ અધૂરી ના રાખો! યુલાંનેજી હમણાજ લાખ્યાં કે? સુગરાના! પોતાની સાથ બિચારાં ખચ્ચાંને પણ બિગાડેછ!

જર—એ કુકતી તો ઊંચકાઈ ઉડ્ડણાઈ જાયછ. એના કંટાલો વળી જીલો. “કાકી ચાલોની, ઘેર ચાલોની.” એને કુખે કુખે હું જાંઠ જાવુંછ તાંહથી મને જલદી નાસી આવવું પડેછ. એજ પ્રમાણે પરમ દાહડ નાટકમાંથી રાંડે એક વાગતામાં ઘેર આવવા માગ્યું. મારા આવ્યા પછી તો કુટકલ્યાનો ફારસ થયો, તે જોયા વગર મને આવવું પડ્યું.

બેજી—ધિકાર છે એવી મોજ મજાહને! રાતના ખખે ને ત્રણ ત્રણ વાગતા વેર નાટકો ચાલે? રાત્રમ છે એવા નાટકોને! અને રાત્રમ છે તે જોવા જનારા રખડતા રત્નલતાએને!

જર—એતો એમ કરીને તમે મને ગાલ દીધી. હું રખડતી રત્નળતી કે?

બેજી—અલખત! અલખત! જો હું કહુંછ જરી કે હું તારો જીલમ નથી ખમવાનો.

જર—અને હું પણ કહુંછ કે હુંજી તમારો જીલમ નથી ખમવાની.

બેજી—તારે જોઈયે તો ખમ ને જોઈયેતો ના ખમ. ગળે પડ!

જર—પણ હું મારી મરજી પ્રમાણે ચાલવાની ને ફર ચાલવાની. હું તમારી ગોલામડી નથી પણ તમારી ખૈરી છું. અને ગામડેની ઉછરેલી છું તોપણ શહેરની ખૈરીએના સરખી સતા ધરાવુંછ.

બેનુ—સત્તા? હૈં સત્તા? ત્યારે વરની સત્તાતો કાંઈજ નહી હોય કે?

જર—વરની સત્તા? તે શું? વરનો પ્યાર હોય, વરના પૈસા હોય, વરના ઘેરપ્યાર ને ગાડી ઘોડા હોય, પણ વરની સત્તા શાની હોય? સત્તા અલવવાના હતા તો મને પરણ્યા શા વાસતે? મારા ઉપર સત્તા જોઈતી હતી તો મને વચ્ચતી લેવી હતી યા મને કરી લેવી હતી. તમે તેટલા ધરડાતો છો.

બેનુ—અરેઅર! અરેઅર! ઘઠો છું, ગધાજ છું. મેં ઘડપણમાં અકલ ગુમાવી. પણ જો સાંભલ જરી, તારા કજીયા કંકારાથી તું મને કુખી કરશે પણ તારા અરચાલાપણાથી તું મને ખુવાર કરી રાકશે નહી.

જર—એટલે? વળી એ શું? હું ખાવું અરચું નહી? ખીજીએ કરતાં હું વધારે અરચતી નથી.

બેનુ—આ તારી કસળી સારીનોજ દાખલો છે. એ સારી નવી કે જુની?

જર—નવી. આજેજ પેહલવેહલી પેહરી.

બેનુ—તું ખીજાંબૈરાંની વાત કરેછ, તેઓ કસળી સારી એમ શા એછ કે? વરનીની વખતે પેહરી પછી ખાધા અગાઉ બદલી નાખેછ અને સારી સારી પેહરેછ. તુંતો પાછલી રાતના ઘેર આવી તોપણ કસળી સારી કાઢાડતી નથી. આજે નવી પેહરી ને એકજ દાહડામાં જુની કરી નાખી. હવે ફરીથી લગનમાં જવાનું હોય કેની ત્યારે ફરીથી નવી સારી બનાવજે.

જર—મારી પાસે કસળી સારીની કબજત બરેલી છે. પેલી વાહલાં કુર્ષ નાજાંમાય નસકોરાંનીપણે કરજ કરીને તો હું નવાં કપડાં નથી પેહરતી? કોઈ ગરીબરાં સાંજે પેહરીને રાતે બદલી નાખતાં હશે, તેથી હુંજી તેમ કરું કે? કસળી સારીઓ પેહરવા બનાવીછ, ઠાંકી ઢુકીને જોતી કરવા બનાવી નથી.

બેનુ—બસ, બસ, બાઈ સાહેબ, બકબકારો બસ કરો. આગલી ગામડાંની છંદગી યાદ કરો. પૈસાદાર જનમીને એવી કીશ્યારી કરોકેની તો તેમજી કહીયે. ધીગમની સારી ને ખંજરીની કાંચરી યાદ છે કે? અને તેમજી લગન વેહામાં. ઘેરમાં તો કાછરી વાલીને જુપડાંની જમીન છાને કરીને લીપવી પડતીતી તે યાદ છે કે? અને ખાહાર જાવો ત્યારે પગમાં બેઠા પંનના જોડા પેહરતાંતાં તે યાદ છે કે? અને લગન વેહામાં એક ગામથી ખીજે ગામ જવું હોય ત્યારે ધમરાચેથી ખીલીમોરે ગાડાંમા બેશીને દદર દદર કરતાં જતાં ને દદર દદર કરતાં આવતાં તે યાદ છે કે?

જર—હા, હા, અધું માદ છે ! તેથી શું આદમ્મે આપું તોખી ખાવું ખરચું નહીં ? આહા ! ખારે માસ લગન વેહા થાય ને ખારે માસ કસખી કપડાંજ પેહરવાના મળેતો કેવું સારું !

બેનુ—એમજતો. હવે તમેને ઘેર આવવા અમે ઘોડાની ફેટન જોઈએ, હવે તમેને રાતના ખાર ખાર વાગતા વેર બાહાર ફરવું જોઈએ, હવે તમેને રાત દીસ ફરંગી ફરજી ઘેરમાં જથુક ખેસાડવો જોઈએ, હવે તમેને પટાપટી અને જુકાજુકીના પોલકા ને પેટીકાઠ જોઈએ, હવે તમેને અણીદાર એડીના ખૂટ જોઈએ અને રેસમી મોજાં જોઈએ—

જર—પણ હુંતો સુધરેલી થઈ, ત્યારે અધું કરવું જોઈએ.

બેનુ—છટ ! આવા કુમટાં જુકાની ફીશ્યારીખાર ફાશીનામાં કાંઈ સુધારો નથી. સુધારાવાલા પોતે કાંઈ એટલા સુધારા ઉપર બેઠા નથી. સુધારાવાલા ખૂટ મોજાં પેહરતા હશે, તેથી જેટલાં ખૈરાં ખૂટ મોજાં પેહર તે સુધારાવાલાં કેહવાય નહી. સુધરેલાં લોકોના જેટલી કેળવણી લેવો તેઓના જેટલી સારી ચાલ ચલાવો અને પછી સુધરેલાંમાં ખપો. આ ફીશ્યારીખાર ફાશીનો સુધારાની નથી, એતો પેસાની, ઉડાઉપણાની, દિવાળ્યાપણાની છે.

જર—આતો બારાણની બટાઈ ચાલીછ. પણ તમારે બારાણ નહીં જોઈવું. બારાણ કરવાં હોયતો રાહનુમાયમાં જવો. પણ દારની જીમમાં ખાઈ પી આવીને રાતના બે વાગતે પોતાની ખૈરી આગળ બારાણ શાના કરોછ ?

બેનુ—ખરેખર, ઘરડા વરની જીવવાન ખૈરીવિષે બારાણો કરાવવા સરખોજ જમાનો આવ્યોછ. પણ મારા જેવા જીવતા દાખલાજ ખસ છે. જો જરી, તારે વાસ્તે લોકો શું શું બોલેછ તે તું જાણેછ ?

જર—મુવાં નિંદાખોર લોકતો ધણુંખી જોડી કાહડેછ તે તમે માનશે કે ?

બેનુ—નહી, તારી સાથ આ લુછા દાદીનુ નામ જોડનારાં કોણુ-કોણુ છે તેઓને હું એલખુંજ અને આજવેરતો હું એ વાત નથી માનતો.

જર—વારું પછી ?

બેનુ—પણ એ તારી નિંદા કરનારા તારાજ દોસ્તો છે. તું પોતેજ તેઓના નિંદાખાતામાં બાગીદાર છે. જો જરી તું એ લોકોની સંગતથી ખતા ખાશે. તું એ ચંડાલ ચોકડીમાં ફરવું છોડીદે.

જર—પછીની વાત પછી થઈ રહેશે, પણ કાલનું કેમ? કાલે વીક્ટોરિયા ગારડનમાં ખેંડ છે, તાંહ આપણે સાથે જવાની કયુલાત આપેલી છે. આપણે જઈશું તો મળની મળહ પડશે અને વળી આપણને કેવું સારું લાગશે! ખસ, ખેજનજી, હવે ખસ! મારું ખોતલું માફ કરો. હું મરી જાવું તમારી પરથી. જોવા કાલે જઈશું?

ખેજી—મારી પોતાની આખર સંભાલવા હું તાંહ આવીશ. પણ મારો આ ખોલ યાદ રાખ, જરી, ને આ નિદાખાતામાં નું ના સામેલ થા.

જર—પણ આપણી સાથે ખેહલુભાઈ પણ આવનાર છે અને એ ડાહ્યો માણસ સાથે હોય તો ખસ કેની? એની ઉપર તો તમેને વિશ્વાસ છે?

ખેજી—હા. ખસ, ખસ, ખસ. જાંહ મારો શ્યાનો ખેહલુભાઈ તાંહ કાંઈ ખુરં યાવજ નહી. પણ જરી, ગુલાંની વાત કેમ? એ કાંઈ ઠેકાણે આવેછ કે?

જર—મુદલ નહી. એ દુકતીતો ફેહ કેન્ને હું દાદીને અદરાઈ મુકીછ વાસતે પરખું તો દાદીને પરખું નહીતો કે પરખુંજ નહી.

ખેજી—ઠીક છે. ખીજ હાથ ઉપર એ દાદીને કદી મળવાની નથી. મે મળ્યુત હકમ કીધોછ કે એ દુકતી જો દાદી સાથ જરાખી સંદેશો અલાવશે તો હું એને ધેરમાંથી કાહડી મેળીશ.

જર—દાદીનેજ પરણવા સારું તે ખોહસ કરતી નથી. તે કયૂલ કરેછ કે દાદી નહારે નિવડયો તેથી તેના સાથ પરણાય એમ નથી. પણ તે કેહછ કે એતો કેહતીના એવાં નસીખ, વાસતે હવે તો કું મારીજ રહેવાની. (જાયછે.)

ખેજી—કેવી મળેતી! મારી ખૈરી કેવી મળેતી છે! બ્યારે કજીયો નથી કરતી ત્યારે મારો જીવ કાહડી આપું એટલી મીઠી લાગેછ. પણ વળી બ્યારે કજીયો કરેછ ત્યારેખી એ મધુરી પોતાની ખૂબસુરતીમાં કેવી ખીલછ! જેમ ગુસાથી નેણ ફેરવેછ તેમ એના ચેહરો રાખ મારેછ, અને જો કે એ પ્યારતો મારા ઉપર કરતીજ નથી તોપણ એ ગુસો કરેછ તે પણ એટલો ખારો લાગેછ કે જાણે ખે ધડી ખેસીને જોયાજ કરીયે. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

એક હાટલમાં ઓરડો.

જાલકાકા અને માણુકલાલ.

જાલ—હા હા હા હા. ત્યારે મારા જીજ્ઞાસુ દાસ્ત બેજીઆવા પરણ્યા હૈં? હા હા હા હા. ધરડે ઘડપણ એને એ શું સુખ્યું?

માણુક—પણ સાહેબ, આપ એમના પરણવા વિષે એમને પચાવશો નહીં હો. એ વિષે બેજીઆવાને બહુ લાગેછે, તો જો કે એમને પરણવાને હજીતો ૭ માસ થયાછે.

જાલ—ચાલ જા. ત્યારે બૈયાને ભંમેગતી આવી ને છૈયાને છંછેરતી આવી તે છ મહિનામાંજ કે? પણ માણુકલાલ, શું બેજીઆવા મારા દાદીને એટલો બધો હદ બાહાર હાથથી ગયલો સમજેછે કે તેના બિગડવાથી તેની આરાજ છોડી બેઠાછે?

માણુક—હાજી. પણ મારે આધીન મત આપ પુછો છો તો કહું છું કે બિચારો દાદી જેટલો બદમાસ નથી તેટલો બજાપાના બલતરાની બદગોષ્ઠીઓર જીભાએ તેને બિગડેલો બતાવ્યો છે. અરે! અરે! તમારા પારસી લોકોની, સાહેબ, શું અવદરા બેઠી છે કે એક જીજ્ઞાસુ બદગોષ્ઠી કરવાની બદી તેઓમાં એટલી બેઠી ગઈ છે? નિંદા સિવાય પારસીઓ પાસે જાણેકે બીજું કંઈ કામજ નથી!

જાલ—હું જાણું છું, માણુકલાલ, કે અમારા લોકોમાં બેરોજગારી વધી જવાથી કેટલાક બેઠાબેકાર પણ બેદરકાર ભાયડાઓ બાયલા બની ગયાછે અને પરવારતાં બાયડાઓની સાથે મળીને પરનિંદામાં પોતાનો વખત ગુજારતાં તેઓ નિર્દોષોની લાજ છુટેછે અને આખરના ખૂન કરેછે. પણ તું ખાતરી રાખ મેહતા કે મારા દાદીને નિંદાએ જેમ દેખાડ્યો હશે, તેટલોજ હું તેને જોઈશ નહીં, પણ મારી પોતાની આંખોએ હું તેને જોવા જોઈશ તેવો જાણીશ. અગરજો દાદીએ કોઈ પણ નીચ ધિયા જીરી આલ્યા કાંઈ ખરાબી કીધી નહીં હશે તો એના મોજ શોખને હું માફ કરીશ. પણ ય્યો! પેલો મારો માનવંત મિત્ર આવેછે. અરરર! બિચારાના મેહરામાં કેટલો બધો ફેરફાર! કોઈ દૂરથી જોઈનેજ કહી શકે કે એ પરણેલો છે.

(બેજીઆવા આવેછે.)

બેજી—(ભીંતને) “ઓલો!” મારા જીના, જોલી જાલ! સુખારક તમેને મુંબઈની આ મુઠાકાત! કેમ છો? અમનમાં? આનંદ? (બેઠે.)

જાલ—ખૂબ, ખૂબ ખુશાલીમાં છું, અને તમેને ખુશીમાં જોઈ હું વધારે ખુશાલ છું. (જેઠે.)

બેજુ—કેટલી બા મુદત મુલાકાત ! આપણુ પંદર વરશે મળ્યા હો ! પણ તમે તો, દોસ્ત જાલ, જેવાને તેવાજ ? ચીનનું પાણી અંધું સદ્યું હો.

જાલ—તમારામાં હું ધણો ફેરફાર જોવુંછ, બુજોર્ગ બેજનજી.

બેજુ—આ જાંબા અંતરમાં કાંઈ કાંઈ વીત્યું વાહલા જાલભાઈ.

જાલ—વિટંબણાતો મારા ઉપરખી વીત્યાંછ ભાઈ. પણ હું જોવુંછ કે તમેતો પ્યારના વિટંબણામાં વિટલાયાછ ! હા હા હા હા તમે તો પરણીને પાહાવરડા બન્યા, હે ? હા હા હા હા. વાંચું આણે, જે થયું તે નેકજ થયું. આદા તમેને ખુશાલ રાખે અને તમારું જોડું કાયમ રહે.

બેજુ—“ઠેક યુ” ! મારા જાલ “ઠેક યુ” ! હું એકલો હતો તે ધણે વરશે પરણીને બેવડાયા તો ખરો. સંસાર સુખના ધરડે ધડપણુ પણ મને સ્વાદ લેવા બાવી આવ્યા. પણ એ વિષે આપણે પછી વાત કરીશું.

જાલ—હા હા. જુના દોસ્તોએ મળતાં વારજ આવ્ગલી પાછલી વાત તાજી કરવી નહી જોઈયે. પણ વાર ત્યારે ભાઈ બેજુ, મારા બે ભતીજાઓમાંના એકે તો આપણું નામ ડુબાડ્યું કે હું ?

બેજુ—અફસોસ જાલકાકા ! હું શું કહું ? તમારો દાદી હાથથી ગણોછ. પણ તેની બેઠજતી ને બદનામીના બદલો તેનો બેહલુભાઈ વાલી આપશે. તેનો એક દૂરામન નથી. આખું ગામ તેના વખાણુ ગાયછ.

જાલ—ત્યારે તો મને બેહલુપરખી વેહમ આવેછ. આખું ગામ વખાણુ કરે એ કાંઈ વખાણુની વાત નથી. ગામમાં સારા લોકો હોયછ અને નકારાખી હોયછ અને અગરજો ભલા, ખુરા, બધાજ બેહલુનું સાઈં બોલે તો જાણવું કે એ જેટલો નેકોની નેકી ઉપર નમ્બોછ તેટલોજ બદોની બદી ઉપર પણ વાંકો વળ્યોછ.

બેજુ—એ તમે શું બકોછ ? બેહલીનુ ખુર બોલનાર કોઈ નથી એ શું તેનો વાંક થયો કે ?

જાલ—હા, એક લેખે વાંકજ. ખુર બોલનારા દૂરામનોની વચે વસવું એ હિમતનુ કામ છે અને જે પોતાના દૂરામન કરવાને ડરે તે હીચકારો છે. સારા માણસની સારા માણસો વખાણુ કરેછ, પણ નકારા માણસો સારા માણસને પસંદ કરતા નથી, તે છતાં નકારાખો જેને પસંદ કરે તે થોડા ધણીખી નકારાખોનો દોસ્ત હોવા જોઈયે.

બેજી—ફિકર નહી, ફિકર નહી. તમે તેને જોશો ત્યારે જાણશો. એકજ વખત વાત કરશો એટલે એની પાકી પરહેજગારી વિષે તમારી ખાતરી થશે.

જાલ—અરે બહી ગઈ એવી બોલતી, બડાઈ ખોરી પાકી પરહેજગારી. અરે ડાપણ કાંઈ ડાલ ઘાલતું નથી. પાકી પરહેજગારી કામ કીધામાં હોયછ, વાત કીધામાં હોતી નથી.

બેજી—જેની સાથ વાત કરતાંજ આપણું હૈયું હરખાયછ અને જેના બોલે બોલ નેકીની સુગંધ પસરેછ. જે પોતાની જીભ ઉપર દમેદમ દાદારનું નામ લેયછ અને પગથે પગથે પરવરદેગારને યાદ કરેછ.

જાલ—અજબતાં. એવા કેટલાક સારા માણસો હોયછ. પણ ઘણા ડગારઆખી એવું ડાલ ઘાલેછ. ત્યારે એક જણ મોહડથી ઘણી બડાઈ મારે તે ખાતેનમાં બીટી બરેલા જુરે હોવાનો મજબૂત રાક ઉભા થાયછ. તોપણ હું એ જે બાઈઆમાંના એકનેખી માત્ર અટકલે ગેરખન-સાફ કરનાર નથી. હું તેઓની છુપી પરિક્ષા લેવા ધારુંછ. મેં માણકલાલ સાથ એક ગોઠવણ કરી રાખીછ. કેહ, મેહતા, તું શો ઉપાય ખતાવેછ?

માણક—આપે તો, મુરખી સાહેબ, બેહુ બાઈઓનાં હીર જોવાં છેની? દીલની પરિક્ષા કરવી છે?

જાલ—હા. પેહલાં એજ.

માણક—ત્યારે મનચેરશાહ નામનો મારો એક બચ્ચરાલ મિત્ર બિચારો લાંખી મુદતનો ખેડાખેકાર ચવાથી પેસાની તંગીથી પોતાનાં બચ્ચાંના બુખમરામાં મારી મારફતે એ બને બાઈઓની મદદ માગી ચુક્યો છે. અત્યારેવર તેણે માત્ર લખેલી અરજી આપીછે, પણ હવે હું બેહુબાઈ અને દાદીબાઈ બેહુને સમજાવીરા કે મારો મિત્ર મનચેરશાહ સહાયતા માગવા મોહડ મોહડ એમને મળવા આવશે.

જાલ—સમજ્યો, સમજ્યો. તું એમ કરીને મને પોતાને મનચેરશાહ બનાવી એ બાઈઓ સાથ મેળવવા માગેછે.

માણક—હા જી. જે આપને અડચણ ન હોયતો. બેહુ બાઈઓએ મારા મિત્રને આજવેર જોયો નથી. અને આપને પણ એઓ જાણખતા નથી. એટલે આપ મનચેરશાહ દાખલ એમને મળશે તો વધારે છુપી પરિક્ષા કરી શકશે. આપ જોશે કે ઉડાઉપણાની આડાઈ આ વચે પણ દાદીનું દીલ દુખીયાંની દાદ દેનારી દયા ઉપર કેટલું દોડેછે,

બેજી—“હંબગ”! “આહ હંબગ”! સુખલા નારેઉએને સખા-
વતની વાતો કરતાં ધણી આવડેછ.

માણુક—તેમ નથી મુરખી સાહેબ, મારા મિત્ર મનચેરસાહની
અરજ બેહુબાઈએતો ઉપર ઉપરથીજ ઉઠાવી દીધીછે, પણ દાદીનું
દયાલુ દીલ ફક્ત અરજીથી એટલું પીગલી ગયું કે આંખોમાં આંસુ
લાવીને અરજ વાંચી અને પોતાની પાસે પૈસા નથી તોપણ આ
બચ્ચરાલ બાપને માટે બાહારથી પૈસા કઠડાવવાને ખુશી બતાવી.

બેજી—પણ એ દિવાલીયા દાદીને ધીરેછ કેણુ?

માણુક—આ સમયે એ શુભ કામને માટે દાદીને પૈસા ધીરવા
સાર એક મારવાડી મેં શોધી કાઢાડયોછે. ખરે છે કે હવે દાદીબાઈને
ધીરનારાઓમાં ધીર રહી નથી. તેઓ અધીરા બની ધીરધાર ના પાડેછે.
તોપણ આ તદ્દન નવો એક મારવાડી જે મેં ઉમા કીધેછે તે માત્રી બલા-
મણથી ધીરવાને તૈયાર થયોછે.

બેજી—ઠીક ઠીક, મેહતા! મને નહીં ખબર કે તું પોતે દાદીને
આમ દિવાલ્યાપણા ઉપર દોરવેછ.

માણુક—મુરખી સાહેબ, મારા વાંક હોયતો માફ કરશો, પણ
દાદીને બીજાઓ બિગાડે તેના કરતાં હું તેનું અને મારા ગરિબ બિચારા
મિત્ર મનચેરસાહ બેહુનું બહું કરવાને વચે પડયોછું.

બાલ—મેહતા, તારા વાંક નથી. તું કેહછ તેવું જો દાદીનું દયાલુ
દીલ હોયતો હજી તેને ઉગરવાની આરામ રેહછ.

બેજી—ત્યારે હજી એક મારવાડી બાકી છે? તેનું નામ શું?

માણુક—ઉમા હુકા.

બેજી—તું કેહછ કે દાદીએ એ મારવાડીનેબી દીઠાજ નથી?

માણુક—નહીં સાહેબ.

બેજી—ત્યારે તો બલકાકા, તમે મનચેરસાહને વશે એક મુશ્કેલ
પારસી દાખલ દાદી પાસે જવો તેના કરતાં આ મારવાડી ઉમા હુકા લેજ
દાદીને મળો તો કેમ?

બાલ—શું હું મારવાડી થાવું? વાર તેમ તો તેમ. હું તૈયાર છું.

માણુક—ત્યારે તો વધારે સારું. મારવાડી વશે તો દાદી આપને
કદીબી પિછાણી રહે નહીં. પણ મારવાડીની ઢબછબ અને બારા
આપનામાં કેમ આવશે?

જાલ—અરે તું ખીલ ના, મેહતા. મારી જીવાનીમાં મેં ઘણાં સોઆંગ લીધેલાં છે. હું ઘણો ફરેલો છું. હું સીનાઈ વેપારીજ કેની? તે અફીણના સટા પટામાં મારવાડીઓ સાથે મેં ઘણું કામ પાડ્યું છે. મને મારવાડી દાખલ દાદી આગલ જતાં સેજ રાખ્યું પડ્યું. બસ.

માણુક—ઉમા હુકા મારવાડીને દાદીએ આજ રતેજ ખેલાવ્યો છે.

જાલ—આજને આજ? કાંહાં?

માણુક—દાડમબાગમાં.

જાલ—એ શું વળી?

ખેજુ—એતો એનું પ્રખ્યાત ક્ષય છે. જીગાર, હંદખાજી અને ધપાખાજીનું તે ધામ છે. ત્યાં પણ મારવાડીઓને તેડછ.

માણુક—હાજી. મારા મિત્ર મનચેરશાહના બચ્ચાંનાં ભુખમરાની કાહણીથી દાદી થેઠ ઓટલા દાળે છે કે તેને તત્કાલ મદદ આપવા સારું રાતો રાત ક્ષયમાં ને ક્ષયમાંજ ઉમા હુકાને મળવા આહુ છે. આજે ક્ષયમાં દાદીબાઈએજ દેસ્તોને નાચ આપ્યો છે.

જાલ—કારણ વારં?

માણુક—દાદીના એક દેસ્ત દોલી દીલદારની વર્ષગાંઠની ખુશાલીમાં દાદીબાઈએ પોતે જીયાફત અને નાચ આપ્યાં છે.

જાલ—ત્યારે તો મેહતા, આપણુ દાદીને પેહલાં મળીશું. એ દાદીના દેસ્તો લુછા, લફંગા જે હશે તે સર્વને જોવાનું બની આવશે. આજ રતે તું ખેજુગાવાને ઘેર એક મારવાડીની પાઘડી ઘેાડ્યું વગેરે લઈ આવીને અને તહાંથીજ હું એ શોભિતા સોઆંગમાં કેવો લાગું છ તે જોઈને પછી આપણે દાડમબાગમાં જઈશું. કેમ ખેજુગાવા?

ખેજુ—ખેજારાક, ફતેહ કરો. દાદીને દીઠાથી ખૂશખૂશ થઈજશે!

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

વીંછોટીયા ગારડનમાં વચલા ગોલાવાની આજુબેથી કાહાડેલા એક સેલધા. બાજુટો, ફૂલના ફૂંડાં, વગેરે. દૂરથી લોકો કરતાં દેખાય છે તથા એક ખેડ વાગતું સંભળાય છે. ભીખીમાય, પીલામાંય, નાળંમાંય, દીની, બેહલુબાઈ, ફરામશેજ, ચાનજી વગેરે ખેડેલાં તથા કરતાં હરતાં વાતો કરે છે.

ભીખી—મરેરે! જોયાંકે જીતી આંખે નવાં કોતક!

ફરામ—પણ તમેને ખીજી ખબરકે ભીખીમાય?

ભીખી—શું? વળી શું 'તેરા કુત્તા, મેરી કોહાડી' લેતાંકે નિકલી પડ્યાછ ફરામશેજ?

ફરામ—તહી ખરી વાત છે. કેહ કેજે ભીખાજી બાપરા છાપરાંપરથી જીખાઈ ગયા.

ભીખી—એવાય? બિચારાના ઘરડાં હાડ! ઘણું વાગ્યું હોયે! કેમ કરતાં પડ્યા?

ચાનજી—અગાસીની પારપર કેયા રાતે સુતેલા કેની? તે કાકા કોર વાલવા ગીયા તેવાજ પાસેના ઘેરની અગાસીપર આશીયાં થઈ ગીયા.

ફરામ—છાંઠો પાણી બારે બાર હોયે તે!

નાળં—જાટું! જાટું! એતો પછવાડેથી જોડી કાહાડ્યું. વાતતો ખીજી છે.

પીલાં—ખરાખર. મેંખી તેમજ સાંભળ્યુંછ. એ બાપરાની બાખરી બડી પકી! તે રાંડના કારસતાન! તેણે વરને કજીયો કરતાં અગાસીપરથી નાખી દીધો, ને પછી ફજેતી હાંકવા પોતેજ જોડી કાહાડ્યું કે એતો અગાસીપરથી પડી ગીયા.

નાળં—ખરી વાત. હું એકસ બાળ્યુંછ.

ચાનજી—તમે જોવા ગીયાં હોયે?

નાળં—તેવણ પાસેની અગાસીપર પડ્યા તે મેં મારી ખારીએથી જોયા.

ભીખી—ખરાખર તો, નાળંમાય તમારે તો ઘેર સાંખેજ આવેલુંછે.

ફરામ—તોજ, તોજ એ વાત ખરી હોવી જોઈએ. નાજાંમથે તેને નજરે નજરે પડતાં જોયા એટલે તેની ખેરીએજ નાખી દીધા એમ સાબિત થાયછ.

નાજાં—માઠી ખેયરને ઘણા મહિના થયા સારું નથી.

ચાનજી—ત્યારે તો ખરાખર.

ખીલાં—એજ રાંડના કારસ્તાનરે ! ખીખાજી બાખરાની ભીખી બાખરી એવીજ છે.

ભીખી—પણ ખિચારા દીમચાં જેવા અગાસીના ધાબાંપર ધપ દધને જીખાયા હોયે, તે કેવા ઢખરાયા હશે. મરેરે ખીલાંમાય ! જરા મને કહુંખી નહીં ? જરા જોવા જતે !

નાજાં—જોવાની મજા તો ભીખાજી જીખાયા તે વખતે હતી.

ફરામ—હા હા હા હા. કેવી મજાહ ! (ખધાં હસેછે.)

ભીખી—પણ રાખારે ! પેલું કોણ ? બેહલુબાધ, તમારો બાધ દાદી કે ? જોડું ? કુવા લોકો જુકું બોલેછ તેની હદ નથી. કેહ કેજે દાદી માગ-નારાઓથી નાહારતો ફરેછ. કાંદાં છે ? અખઈ રહ્યો તો સાહેબે સોખ ખાગમાં લટાર મારેછ !

નાજાં—પણ તે રાતેજ ! ને તેખી કેવો સંતાતો બરાતો ? આપણી ગમ આવવા હિમતખી કરેછ ? દીસના એ બાહાર નિકલેની જોઉ ?

ચાનજી—દીસના બાહાર નિકલે તો બેલીક સાથે જપાજખીજ તો. (જરખાઈ અને યુલાં આવેછે.)

જરી—જપા જખી ! એ શું ગપ્પા ગપ્પી ?

ભીખી—ઓ આવો ! આવો જરખાઈ ? માય એકલાંજ આવ્યાં કે કોઈની સાથે ?

જરી—હુ મારા વર સાથ આવી ? કાંએ ? કોઈ કુવાંની ચોરીછે ? પણ એ હમણા ગપ્પા ગપ્પી શું ચાલીતી ?

નાજાં—અમે તમારા દાદીનીજ વાત કરતાંતાં.

જરી—મારો ? મારો સનો ? એતો યુલાંનો ?

ભીખી—તારો દાદીતો ધુવડ છે યુલાં. કેહ કેજે દીસે બરાઈ બેસેછ ને રાતે બાહાર નિકલેછ.

યુલાં—જુઠી વાત છે.

નાજાં—શું ? જુઠી વાત ? મારવાડીએ ગીદની કાંની તખી રહેલા તે ધુવડ બાહાર શું નિકલે ?

ભીખી—એ તો દાહડાની ચાલ રે માય દાહડાની ચાલ ! હેંજી-
યાને કોઈ પ્રેમ બેહલુભાઈ ? સખે ખાતાં ગોસાંઈ નડે ? ખાના, પીના,
ધેરખાર, વાડી ગાડી બધું મક્ત ને તોખી પચાસ હજારનું કારમખો
કરજ કરી બેઠો ?

બેહલુ—અકસોસ ! પણ બધી ખરી વાત છે ભીખીમાય.
પરવરદેગાર કરે તે ખરું.

ભીખી—મેં પકે પાચ્છેથી સાબલું રે ગાય ! પણ ગુલાં તું કાંઈ
ખીહતી નાહો દીકરી ! દાદી એકલોજ દિવાલીયો નથી. મોઠા લોકના
દીકરા એવાજ હોય. દાદીને કેહજે કે ડરે નહી. અરદેસર ઇંદાવાલાએ શું
કીધું ? કાવસ કાંદાવાલાએ કેટલા કહડાવયા ? લવજી લખેશ્રીએ લાખ
લીધા ને લાખ આપ્યા કેની ? પાહાલણજી પપ્પાલીએ પાંચ લાખ
કહડાયા તેને શું છે ? એ બધા દાખલા, દીકરી ગુલાં, તારા દાદીને
દિલાસાના છે. કેમ બેહલુભાઈ ?

બેહલુ—બેરાક, ભીખીમાય. દાદારની રેહમથી મારા દાદીને
એ થોડા દિલાસો નથી.

ગુલાં—તમે બધાં તેની નિંદાજ કરવા મંડયાંછ ? તમે ભોકોને
નિંદા સિવાએ ખીજી કાંઈ સારી વાતો સુજતીજ નથી ? એવી નીચ
જગ્યામાં બેસવા કરતાં ખાગમાં ફરવું બહુ છે ? મારી સાથે કોઈ આવો
તો ઘણી મેહરખાની.

નાળં—ચાલ દીકરીહું આવુંછ. બેહલુભાઈ તમે અમારી સાથ ફરશો ?

બેહલુ—દાદાર સાહેદ છે હું કેવા હરખથી આવુંછ તે.

(બેહલુભાઈ અને નાળંમાય ગુલાં સાથે ફરવા જાયછે.)

જર—(સ્વગત) હં ! હં ! બેહલુભાઈ તો બેહલી ગત લગાવતાદેખું.
મારી સાથે ફરતાના હતા તેને બદલે નાળંમાય સાથે ફરવા આજ્યા !

ભીખી—જા બા ફરામરોજ ફડાકા. હું તો તમારી સાથે નથી બોલ-
વાની. હવે તો તમે ઘણાજ ફડાકા મારોછ ?

જર—શું છે ભીખીમાય ભાલાં ? કાંઈ શીસાઈ જવોછ ?

ભીખી—તો જોવાની જરખાઈ. હવે બધાં જણ બિચારી આપણી
કુમલી કોપરખરાસપર ઉતર્યાં. તે ખૂબસુરત છે તેની બધાં જણને
અદેખાઈ લાગીછ. (નાળંમાય પાછી આવેછે.)

નાળં—કોપરખરાસની કુમલી ! વાહ ! નકરી પરી !

ભીખી—વાય તમે તો મરાખરી કરો છ. પણ એના ચેહરાનો રંગ કેવો સુરખીદાર છે.

જર—હા. બ્યારે રંગ તાજે લગાડેલો હોય ત્યારે.

ભીખી—લગાડેલો ! નહી રે વાય ! એતો કુદરતી રંગ છે ! બ્યારે ધણીની ધાકથી ખીહો છે કેની ત્યારે એના ચેહરાનો રંગ મેં પોતે ઉડી જતાં ને પાછો આવતાં જોયો છ.

જર—જોયો હશે. તે રંગ રાતે જતો રહે છે અને સહવારે પાછો આવે છે.

કુરામ—એટલું જ નહી પણ એના ચેહરાનો રંગ તો ડાબલીમાં ભરી રાખેલો છે. તે બ્યારે જોઈએ ત્યારે આપા લાવીને લગાડે છે.

નાનું—તમારે ગમે તે કહે. પણ પેલી હીરમેહતાની હીરાં રાંડ નિદારની કરચલી ઢાંકવા તેની વચમાં પાઉડર પુરે છે એટલી તો એ નફ્ટ નથી.

જર—પાઉડર પુરે છે ? અરે ચાક ! આંખું મોહડું જાણે ડાસલાંના ડાહડામાં ઘેરને ચુનો ઘાલાય તેમ લપેટી, ચેહરાપર પીછીને પીછી ફેરવીને મકાઈબાહુ જેવી ફરે છે. પણ બધી મેહનત ચેહરાપરજો ! તે એટલી કે જેમ “જુના જોડાપર નવી ચાંચ” હોય ધિયા જુના પાયાપર નવું ઘેર હોય તેમ જુના ઘડપર નવું ડાકું લઈ ફરે છે.

ભીખી—હા હા હા હા ! મરેરે ! હરયા વગરખી રેહવાનું નથી. પણ જા પા. તમે લોકો બિચારીની એમ બીખત કરો તે મને નથી ગમતું. એમતો એની ખેદન બચુંબાઈ કહાં આછી ખૂબસુરત છે ?

નાનું—કોણ ? બચું બોખી ! રાંડના દાંતજ કાંદાં છે ? તે ખૂબસુરત ! ધરેરે !

ભીખી—તેના ચેહરાનો ઘાટ જુવો.

કુરામ—હા ઘાટ ! ઘોભી ઘાટ ખી હઠયો.

જર—પણ એ તો સાઠ વરસની ધરડી ખખ છે !

ભીખી—સાઠ તો શું ? પણ સતાવનેક વરસ હશે અને તોખી એના ઘટમ હમણા એવો છે તો જુવાનીમા કેવો હશે !

નાનું—દાંતતો ખોટા મુકાવેલા છે જો.

ભીખી—વાય વાય, નાનુંમાય, દાંત પડી ગયા હોય ને મુકાવે તેમાં શું થયું ? ત્યારે બોખું બચક મોહડું લઈને ફરતી ફરે ? એમ તો રાંડ મારી ભાંજલઈની બાભી ભીખી, ભમતી ફરે છે જો ! કેહ કેને કેહતી રંડાઈ

ઐયે નવા દાંત નહી મુકાવાય. ને તેથી કરીને ગાતની અંદર ઐકેક કુલીજા પેસી જાય તેવા જોડા કુવા જેવા ખાડા લઈને ફરતી ફરેછ.

જર—અરે ! બીખીમાય ડોણની વાત કીધી ? ઐ રડતી સુરતને હું તો બ્યારે જોવુંછ ત્યારે જોધમાં ખીલીવુંછ.

બીખી—ઐતી મેહન મેહરી માજરીના દાંત, મરે, ઘણા મજેના છે જો. નકરી દાડમની કલી !

નાજી—કલી તો કેવી ? કોહિલાં દાંડમની !

પોલાં—મરેરે નાજમાય ! તુનેતો બધુંજ ખરાખ પડ્યું ?

નાજી—પુઠો જરખાઈને.

જરી—વળી ભુસાવાતી દાંતખી અકીકનાં પડ્યા કેતી ? તે ખોદા-ઐજીઐ ઐનુ દાચું હુકરના જેવું વકાચેલું ને વકાચેલુંજ રાખ્યુંછ. ઐમજ જો. (કરી ખતાવેછે.)

બીખી—મરેરે ! જરી ! જરી ! પારકાંતી બદગોઈમાં તું તો ઘણીજ બટકખોતી થઈછ જો.

જરી—હું બદગોઈ નથી કરતી. હું કબૂલ કરુંછ કે માજરાની મેહરીનો ચેહરો આંચરાની આંદન કરતાં જરાખી શોમિછ.

બીખી—કાંય ? વાય કાંય ? આંદનતો હમેસના હસતાં મોહડાંતી છે. જોતી નથી ઐનું મોહડું ફોટું ને ફોટુંજ છે ?

જરી—ફોટું તે કેવું ? પેતાના દાંત ઢાંકવા પેતાના હોઠ પીસીને મોહડાંતી ડાખલીમાં કાપ પાડી રાખેછ. ને જેમ ધરમખાતાંતી પેટીમાં કાપને રસતે ઐકેક પેસો આડો ઉતારવો પડેછ તેમ બિચારી બોખી આંદનના ફોટલાં મોહમાંથી ઐકેક બોલ આડો પડીને હવાની સાથે સરી પડેછ. તે કેમ ? ઐમ. (નકલ કરેછે) પણ અરે આ ડોણ ? (મેજીયાવા આવેછે.)

બીખી—આવો શેઠ ! આવો મોટા લોક !

મેજી—ગરીબની મરાખરી કરોછ બીખીમાય ? (સ્વગત) બાપરે ! અહીંતો આખો સટનો સટ ઐકોડો મળ્યોછ ! ઐકેક બોલે ઐકેક આખરું સત્યાનારા વાજતાં હશે.

બીખી—સાહે થયું તમે આપ્યા તો મેજીશેઠ. હવે આ લોકો દપટ પડશે. કોઈમાંખી સારા ગુણુ ઐ લોકો કબૂલ કરતાંજ નથી.

મેજી—તમેને તો ઐ ચીજ પસંદ નહી હશે, બીખીમાય.

બીખી—મારી બજાનેખી નહી ગમે. હું તો સહનું સાહેજ બોલુંછ. કોઈની ઐવી નિંદા મને જરા ગમતી નથી. હું આ લોકોને વારતી વારતી

વાજ વહુંછ. બિચારી આપણી અજુરીયાની ખટલી કેવી ખૂબ મુરત ? પણ તેની એ લોકો માનતાં નથી.

જર—કોણ ? ખટલી ? પેલી ભડી ભેંસ, કાલે તમારે તાહાં લગ-
નમાં આવી હતી તે ? એ બાપરે ! બાપરે ! આધા અગાઉ તો બાર
ખતાસા નાખીને મોટા કાંસીયા ભરીને આ પી ગઈ, એક નાની લંગરી
ભરીને કસઠર આંપી ગઈ, પાંચ પોપટજી આપ્યા ને આપ્યા ગલાંની
અંદર ગેબ કરી ગઈ અને પછી બ્યારે જમવા બેઠાં ત્યારે બધાં વાણા
પાંચ પાંચ વખત પીરસાયાં, તોપણ પાતરં એવું તો સાફ કરી નાખ્યું કે
બિચારાં કુતરાંની ભુખે મુવાં હશે. રાંડ આધરી !

નાળું—જરખાઈ. તમારો તો જીલમજ તો ! જોદાએ બૂખ
આપી હોય તો ખાઈએ નહીં ? કોઈની બૂખ એક ચલીયાં કે ચીકીન જેટલી
હોય તે તેટલુંજ ખાય ને કોઈની બૂખ ભેંસ જેવી હોય તે તેમ ખાય.
અજુરીયાની ખટલીને તો મેં ધાન ખાતાં દીઠીછ ! એકેકી ચમચને
એક બૂક ને એક ગલે નહીં તેટલાં ખીન્ને ખાચકો તૈયાર. એતો જેવી
જેની ભુખ. તમે કાં તેની અદેખાઈ કરોછ ?

ભીખી—સરં થયું નાળાં કે તમે બિચારી મારી ખટલીનો
ખચાવ કીધો.

ખેજુ—કેવો ફરમાસુ ખચાવ !

ભીખી—એ લોકો પારકાંનું ખોલતાં ખોલતાં હવે અમસાં પોતીકાંનું
ખોલેછ, તે મને તો નહીં ગમે ખેજુબાવા. હમણા તમે આપ્યા અગાઉ
ખીજું કોઈ નહીં મળ્યું તો મારી મીઠી મામીપર ઉપડયાં હતાં.

ફરામ—અરે ! મીઠી મામીને વળી શું સેકો તાણોછ ભીખીમાય !
એવી મીઠીમામીનેતો મોટામામાંજ વેડે હો !

ભીખી—જા બા ફરામશેજ ? મીઠી મામી મારી ખે તરફની
સગી થાય. તેની તમો લોકને ગીનીસ કરવા નહીં દેઉ. મારી મીઠીમા-
મીને શું છે ? ચાલીસ વરસની ઉમરે એક ચોટીયા જેવી દેખાયછ ને અઉદ
વરસની લેડી જેટલી જીવાન બનેછ.

નાળું—ખામી એટલીજ કે બિચારાં મીઠીમામીની આંખે ચસ-
ના છે. પણ તેમાં એવણુનો શે વાંક ? શિખેલાંની તેવાંજ કેની તે ધણું
વાંચતાં વાચતાં ચાલીસ વરસના એ ચોટીયાને ચસમાની જરૂર પડી હશે.

ભીખી—તમારી આંખે ઉજરડાં રે મારાં પેટ તાહડાં ! તમે મારાં
મીઠીમામીનો બરાબર ખચાવ કીધો મરં ! તમેજ બિચારો માય કે એવણુ

શિખે તે શું ? ને કેળવાય તે શું ? આપ બિચારા જોઈએ તો આતશ બેહરા-
મમાં દોહડું દોહડું લઈને લોકોના જોડા તપાસતા અને માથે જોઈએ તો
બિચારી દલી છરી બલી જલીને મારગ લાગી. એવાં મારાં મામીના મા
આપ તે બિચારાને બણાવે ગણાવે શું ? ને તોપણ મારાં મામી ૫૬૫૬ લખી
વાંચી જાણેછ. ધોભીનો વાગો ને કલેગરના વાસણ પારણાની ઉપર આજે
કરીને કેવા મળેના લખેછ જો !

જર—કેવાં મળેના ! મે જોયલું છે એવણુ લખેલું. ૩૧૨૧—લખવા
હોય તો “સારા ૧૨ ને એક •)”— કરીને લખેછ.

કરામ—એતો ભીખીમાથ અને નાજમાથ પોતાનાં સગાંની
પક્ષ તાણેછ.

બેજુ—પક્ષ તે કેવી ? મુવાં જીવતાં માખાપની સહુ સાકી બાકી
કાઢી. અને એતો પોતાનાં સગાંની તારીફ જો !

ભીખી—મારાં સગાં વાહલાંની નિંદા તો હું નહીં સાંખું જો ! મારાં
અમસાં પોતીકાંને કોઈ વગેવે તેના આંખના નેણુ ધરીને ખેંચી કાઢું !
મારા સોલી કાકાની શીરીન એમજ સગાંઓની નિંદા કરતીતી. મારા
સોલી કાકાની શીરીન ! ઓલખી કેની ?

નાજાં અને જર—ઓલખી ! ઓલખી ! પેલી બટકી બલા !

ભીખી—હોવે ! જોવતો ખરાં ! પોતે આટલી સરખી વેંગણા જેવી
ઠીમણી ને વળી ખીજાંપર ટીકા કરવા નિકલી.

ચાન—એ શીરીનના ગાલપર કાલો ડાઘ શાનો છે ભીખીમાથ ?

ભીખી—સહૈયડનું ચાકું છે તેને એની માએ—

બેજુ—તમારી કાકીએ !—

ભીખી—હા, તેવણે ખુબસુરતીનો તલ થોડો ખેસાડયો.

કરામ—તારતાર દેરાની ખૂબસુરત એરતોના ગાલપર તલ હોયછ
તે સાંબલ્યું હોયે તે પોતાની દીકરીને લાગુ પાડ્યું. એ વિષે હાફેજની એક
મજલ છેની ? જરા મા દીકરા ચાન.

ચાનજી—(ગાયછે) “અગર આં તૂર્ક શીરાજી બદસ્તારદ દેલે મારા
બખાલે હીંદુ યરા બક્ષમ સમરકંદો બોખારારા.”

ભીખી—તારે આ તારતારની એરતોનો તલ તે મારી શીરીનના
ગાલપર ક્યાંથી આવે ? જોવો માથે ! માથે પડેલી દીકરીઓના મા
આપને એવા ધડેલાજતો.

જર—એતો તારતાર દેરાથી આવી કેની તેથી ગાલપર તલ લેતી આવી. તમારી કાકાની શીરીન કેની તે પોતાના એહરાપર દેશે દેરાની ધધાણી રાખેછ જો.

ભીખી—ખરાખર! મરે જરી તુંતો કેવા હસવાના બાવ પાન રુછ! વાંદ કાકાની શીરીનના ગાલપર કીયાં કીયાં ગામ કુટી નિકળ્યાંછ? એકતો તારતારનો તલ—

જર—ને મલખારના હોઠ.

ચાનજી—ને મલખ આંખ.

નાળાં—ને ચીનાઈ નાક.

ફરામ—ને કારામીરી નેણ.

જર—ને અંગાલી જીભ.

નાળાં—ને મખઈ દાંત.

ચાન—ને આફરીકન બાલ.

જર—ને અરખી દાહડી.

ફરામ—ટુકમાં કહીયે તો ભીખીમાય તમારા કાકાની શીરીનનો ઘાટ ઘટમ કેની તે એક રાજની દરખાર જેવો છે જેમાં દેશે દેરાના એલ-ચીએ આવીને સલાહસંપજથી ખેસેછ પણ પેટમાં તો આવડી છરી!

ભીખી—નહી રે વાય! શીરીનનું નાક અને દાહડી એ બે વચે તો એટલી દોસ્તી છે કે વધતાં વધતાં એકેકને મળી જશે.

ખેજી—ભીખીમાય ભીખીમાય, હવે ખસ કરો. તમારા કાકાની શીરીન જે બિચારી આજે તમારી ખત્રીસીમાં ચવાઈ ચાલીછ તે મારી સગી થાયછ. વાસતે હું કહુંછ કે તમે તેની એટલી બધી તારીફ ના કરો.

ભીખી—વાયવાય ખેજીબાવા. હું કાંઈ તેની ગીતીસગીતીસ કહુંછ કે?

જર—માય મારા ખેજનજીતો કોઈનાખી ઘેરનીવાત કરવા દેતાજ નથી. એવણું જો આજનું હોય કેની તો એવણુ તો સરકારમાં ધારે પસાર કરાવી કોઈનીખી વાત કરવા સાહે આપણને સજ્જ કરાવે.

ખેજી—ખરખર. હું ચાહુંછ કે નિંદાખોશનો ધારાથી અટકાવ થાય. અગરજો લોકો સમજે કે કોઈની આખર છુટવી એ કોઈનો ધનમાલ છુટવા કરતાં પણ અજીમ ગુનાહ છે તો એકેકની મારામારીનો અટકાવ જેમ ધારાથી થાયછ તેમજ એકેકની તારીમારીનો પણ ધારાથી અટકાવ થાય, કે જેથી ધણા આખરદારો ખેઆખર થતા અટકે અને ધણાં નિર્દોશ નરનારીઓની પવિત્ર લાજનો ખગાવ થાય.

નાભી—તમારા જેવા બલીયજ બધા હોય, બેજુબાવા, તો પછી ધારાખી અંધાય. તમે તો નહીં હસો કે નહીં હસાવો તેમાના છે. તમે કોઈની મરાખરી કરાખી નહીં ને કરવા દેવાખી નહીં.

ભીખી—પણ, બેજુબાવા, વાતો ઉભી કરે તેને સભ કરો. જે ધણી સાંબલેલી વાત અમસથી કેહતાં હોય તેનેખી શું તમે દંડશોકે? ચાલો! ચાલો!

બેજુ—અજબતાં. ચોરી કરનાર અને કરાવનાર, ખોટા સિક્કા બનાવનાર અને ચલાવનાર બેહુને ધારો શિક્ષા કરેછ. તો સંસારના વેહવારમાં નિંદાના સિક્કા પાડનારને પકડી તે સિક્કાનું અજણ અજાવનારને શા વાસતે છોડી દેવા જોઈયે?

(માણકલાલ આવેછે, તે બેજુબાવા સાથે વાત કરેછે.)

બેજુ—જાનકાકા તૈયાર છે! તેડેછ? અજ, ત્યારે તો હું આવુંછ.

ભીખી—બેજુશેઠ કાંદાં સિધારેછ?

બેજુ—મને એક અગતના કામસર જવું પડેછ. પણ હું મારી આખર પછવાડે મુકી જવુંછ. જરી તું બધાંની સાથેજ આવજો. ગુલાં કાંદાં છે? હા! બાગમાં બેહલુભાઈ સાથે કરેછ. ત્યારે તો હું ખુશી છું. મારો બેહલુ એને બે શિખામણ સારીજ દેશે. પણ તમે લોકો અહીં બેસીજ રહેશો કે જરા કરશો?

ધણાજણ—ચાલો ચાલો આપણે ફરીયે. (સધલાં જાયછે.)
(બેહલુભાઈ અને ગુલાં આવેછે.)

બેહલુ—ગુલાં તુ જુલેછ. ખોદાવંદતાલાની બક્ષેરાથી એ લોકોને હસમુખો સ્વભાવ બે ધડી વાતો કરી ગમત મેળવેછ. ખીજું શું? દાદારની આપેલી ન્યામત ધિકારથી નહીં જોઈયે? તું એ લોકોને ધિકારેછ તેથી બલીયજમાં અપેછ.

ગુલાં—જે લોકોએ આપણો કથો વાંક ડાઘિલો નહીં તે લોકોની ખામી ધ્યા બૂજ ઉપર આપણે ગમત મેળવતી એ જો દાદારની ન્યામત હોયતો હું છું તે કરતાંખી ખોદા મને બમની બલીયજ બનાવેતો સારું.

બેહલુ—પણ એ લોકો કોઈનું અદેખાઈથી જુરં બોલતાં નથી.

ગુલાં—ત્યારે તો એ લોકોને અપરાધ વધારે ધિકારવાજોગ છે. કાંએકે જેઓ માત્ર પોતાના શોખ સારું ખીજને કસા પણ વેરભાવ વગર વગોવે તેઓ અસલ જાતેજ નીચ હોવાં જોઈયે.

બેહુલુ—આફરીન યુલાં ! તારી અફલ ઉપર હું હક દાદારના શોકર યુભરેંછ ! પણ દુખી એટલોજ છું કે તું બીજાએનું હિત આટલું બધું હૈડે ધરેછ ત્યારે મારેજ ખ્યાર તું ના પાડેછ ?

યુલાં—બેહુલુબાઈ, વળી તમે મારી આગળ એ વાત કીધી ? મેં તમોને ના કહ્યુંની ?

બેહુલુ—આહા ! યુલાં તું મારું આ અપમાન અને બેજુબાવાની આવી ના કરમાની કદી નહી કરતે પણ મારા લુછા બાઈ દાદીને હજી તેં વાહણો કીધોછ તેથીજ—

યુલાં—ચૂપ રહે ! ચૂપ રહે ! શું હું દાદીને અદરાઈ નથી ? યાદ રાખજો કે તે બિચારા કમનસીબ જીવાનના પૈસા જવાથી તેના બાઈનો ખ્યાર ગયોછ પણ તેટલા માટે તેની ગરીબીમાં મારી ગરીબીની દયા તેણે જોહી નથી. (બેસેછે.)

બેહુલુ—(તેની આગળ યુઠણપર પડીને) નહી યુલાં. તું મને એમ તુચ્છકાર ના. હું કસમ ખાઈને—(સ્વગત) અરર ! નખોદ ! કોણ ? જરી ? (જરખાઈ અચબૂચ આવી લાગેછે) (મોટે) પરવરદેગાર ! પણ નહી યુલાં. હું તુને કહુંછ કે હું તુને આડી ચાલ અલાવવા નહી દઈશ. જો જરખાઈ !—

યુલાં—જરખાઈ ?

જર—(સ્વગત) જરખાઈ ?

બેહુલુ—હા. જરખાઈ તેવણુને હું માન આપુંછ અને તેથી બેજુબાવાને શક જાય એવી તુ ચાલ—

જર—શું છે ? શું છે ? યુલાં તુને બીખીમાય તેડેછ. (યુલાં જાયછે.)

બેહુલુ—પરવરદેગાર તારો આસરો ! (ચાલીજવા માટેછે.)

જર—અંહી આવો ! હું પરવરદેગાર વાળા ! વળી એ શું પરવરદેગારને કગવાના ઢોંગ લગાવ્યાછ ?

બેહુલુ—શું દાદાર હોરમજદની બક્ષેશ કે તમે આવી લાગ્યાં જરખાઈ ! આપણ વચેની વધતી જતી સલાહ સંપજ એ દુકતીથી દેખી શકતી નથી. તે બેજુબાવાને કહી આપવાની બેહોસ કરતી હતી અને હું તેને કાલાવાલા કરી સમજાવતો હતો, તેટલામાં ખોદાનું આહવું થયું અને તમે કટોકટ વખતસર ઝટોઝટ આવી લાગ્યાં. દાદાર રાખનાર છે.

જર—ત્યારે કોઈને સમજાવો મારે તમોને [યુઠણ મડીચે પડવાનો ધારો હશે ! હં !

બેહુ—જાદાના હુકમથી ખચ્ચુંજ કેની ? મેં જોયું કે જરા બપોડો કહેં તો એ વધારે સમજે અને તે ખંને જાહાનનો ખાવિદ જે સધલું જોયછ તે સાહેદ છે કે તમારાં બલાંની ખાતર એ છોકરીને વારવામાં હું ફતેહમંદ થયોછ.

જર—વારં હથે હથે ! તમે દાદારની સાહેદી પુરાવોછ તેને હું પુછવા જાવું ત્યારેજ તો.

બેહુ—પણ વાહલાં જરખાઈ, તમે મારા નવો ઓરડો જોવા ડ્યારે આવશો ? તે પરવરના પાક નામથી મારી કીમતી ચોપડીઓ હું સધલી ગોઠવી રહ્યોછ. એક દાહડે એકાંતપણે મારા ઓરડામાં એકલાંજ તે જોવા આવો તો મને મોટું માન ગણાયે.

જર—બેહુભાઈ સાંભલો ! તમે ચાહોછ તેમ તમારા ઓરડામાં એકાંત વખતે મારે એકલી આવવાનું કામ જોડું અને અણુધટું છે. તમારા મનમાં શું છે તે હું જાણતી નથી. પણ હું એટલું જાણુછ કે ધરડા વરને જીવાન ખાયડીએ પરણવાના અમારાં કળેડાંને લીધે સદાના કજીયા કંકાસનો જે ફજેતો થાયછ તેમાં તમે મારા દુખમાં દયા કરી મને સારી સલાહ આપોછ એટલોજ મારી ને તમારી વચે વેહવાર છે. મને લાગેછ કે તમારી મતલબ એથી વધારે વેહવારનીછે. પણ યાદ રાખજો કે બેજનજીના જીલમ ઈયા કંકાસ મને ગમે એટલી ચીછીડ અહડાવે તોપણ હું તે ખારતી મારી કાંઈપણ આડે રસતે જનાર નથી.

બેહુ—જરહક કહ્યું. ધણું બેહતર છે. પણ પેલાં બીખીમાયનો ડાલો આપણી તરફજ તીકેલો છે. ચાલો આપણે આપણા સોખતીઓને જઈ મળીયે નહીતો કે તેઓ આપણા ઉપર શક લઈજશે. તમે પેહલાં જાવો જરખાઈ. હું પાછળથી આવીશ. આપણુ છુટાં છુટાં જાયેતો બેહતર.

જર—ફિકર નહી. જાંહાં સુધી દીલ સાફ, દામાન પાક અને દયાનત નેક હથે તાંહાં સુધી મને કોઈથી ખીહવાનું નથી. કોઈને સમજાવવા સારં મને ગુઠણ મડીયે પડવાની જરૂર પડતી નથી, બેહુડી ગુરદાભાઈ. (જતી રહેછે.)

બેહુ—બેહુભાઈ ! વાત તો બેહકી જો ! દાનાઈનું ડાલ ધાલવા છતાં આ ઓરડામાં કાંઈ આખરે વધતી નથી. આખરના દેખાવ છતાં આખરે જોહવાતીજ જાયછ. દાદીની નિંદાની મારી મતલબને મોટે જે નિંદાખોરેને હું અહડાવી આપુંછ તેજ લોકો મારી આખરનું ગાયરં રખે કાહડી આપે ! પરવરદેગાર તારો આઓ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ખેત્રુખાવાના ખંગલામાં એક ઝારડા. ખેત્રુખાવા અને જાલકાકા.

ખેત્રુ—જાલકાકા મારવાડીમાં પસાર થવું હોયતો જેમ અને તેમ મોઢા થજો, જેમ વધારે નિચવશે તેમ પાકા મારવાડીમાં અપશે.

(માણુકલાલ પોરાક વગેરે લઈ આવેછે.)

જાલ—કેમ મેહતા? પોરાક લાવ્યો? ચાલ, લાવ પેહરાવ.

માણુક—આપ પાવચા ખોશીને આ ઘાતું બાંધશે.

ખેત્રુ—ઘાતું તો મેલું જોઈયે હો. ધીનુ ગગડું ઘાતું જોઈયે. પણ ઘાતું તો પાછું છુટી ગયું! હા હા હા હા!

જાલ—હવે પાઘડી લાવ પણ કોઈના પસીનાની તો નથી કે? અંદર જૂ જૂ તો નથી? (માણુકલાલ પાઘડી આપેછે.)

માણુક—આપને માટે તદન નવી લાવ્યોછું. જરા વાલ આગળ કરીને પેહરશે મુરગી. (અંગરખો લાવીને) અને હવે આ ડગલો કાઢીને આ અંગરખો પેહરશે.

જાલ—(પેહરતાં) વારં મેહતા, દાદીપાસેથી વીસ ટકા બાજ માયું તો બસ કે?

માણુક—બાપજી! બાપજી! ત્યારે તો આપ અચીત પકડાઈ જશો. બાપ મુવે બમણાની ચીઠી અને ઝાછામાં ઝાછા ચાલીસ ટકા બાજ ભાગશે તોજ મારવાડીમાં અપશે.

ખેત્રુ—અને તેખી ઘરાક ગરજાઉ નહી હોય તો. નહીતો કે હુંસીથી નેવું ટકા. પણ વાહ જાલકાકા! હવેતો નચ્ચો મારવાડી!

જાલ—(મારવાડીની નકલ કરતાં) હવે નચ્ચો ઉમેા હુકો મારવાડી થીઓ હે? મોઢિકલાલ હે. મુજો સરીખો ખીજો કોચ્ચ નો દોડા હે.

ખેત્રુ—અરે પણ મારવાડીને મોજનું ખૂટ હોયકે? હા, હા, જાલકાકા તમે સુધારાવાલા મારવાડી થાવો. આજના જમાનામાં તો ખૂટ મોજનું પેહચ્યાં એટલે સુધરેલા થયા.

જાલ—છટ! છટ! મેહતા, તુંખી યાદ નથી રાખતો. અરે! ભુલ્યો! ગુજરાતીમાં બોલાઈ ગયું (નકલ કરીને) ઝાલ્યો મોઢિકલાલ ભુલ્યો હે. જુટો ઇસટાકીયો શું કોમ પેહનો હે?

ખેત્રુ—અરે પણ દાદી આગળની એમ ગુજરાતીમાં બોલી દેશે કે? હે! રૂપેત ખતાસા!

જાન—કીને ગુજરાતી બોલ્યો હે! મોરવાડ દેશકો ગોતવાડીયો મોરવાડો આવ્યો હે! લીખા પોતા કેરો ચોપડો કીદો મુક્યો હે?

(માણુકલાલ ચોપડો લાવેછે તે બગલમાં મારેછે અને એક સેલો ખાંધપર મારેછે.)

માણુક—હવે કાનમાં એક વાલી અને હથે સોનેરી કડાં રહ્યાં. બેજુ—હા હા. લાવ મેહતા. આતો રપેત ખતાસા! અથવા ધી લેરે ધી! જોવા મારવાડી લાગેછ. (માણુકલાલ ધરેણા પેહરવેછે.) હવેતો નકરો સટાખબરનો લાલાજી. (નકલ કરી) હે લાલાજી! લાલાજી! આફીણકો ભાવ કીતો રખ્યો હે! પણ એહો! સામિથી મારી ગુલાં આવેછ. જાન—સ્તો. સ્તો! હે માણુકલાલ સ્તો. વેલ વિત્યો ગયો હે.

(જાનકાકા અને માણુકલાલ જાયછે.)

બેજુ—(એકલો) શી શી નિંદા ચાલીછ! વળી વાત ચાલીછ તે શું ખરી હથે કે આ લુછો દાદી અને મારી જરી—? કેહ કેન્ને કાગળો પકડાયાંછ. હોય તો નહી. એ બે જણાં વચે ખ્યાર બાઝે એ બનેજ નહી. પણ વાત ધૂમ ફેલાઈછ. આ માણુકલાલ વહીક નાજાંમાંય નસકોરાંના કોઈ સગા રસતમથી સાંભલી આવ્યો. છટ છટ હું તો નથી માનતો કે મારી જરી મને આહવાનું મુકીને ખીજીગમ દીલ લગાડે. (ગુલાં આવેછે) કેમ ગુલાં એકલી આવી? સાથે બેહલુભાઈ નહી મળે?

ગુલાં—બેહલુભાઈ તો ખીજી ગમ રોકાયોછે જી.

બેજુ—હું ઘણો ખુશ છું, ગુલાં, કે આજે બાગમાં તું બેહલુભાઈ સાથે ફરતી હતી. કેમ હવે તારી ખાતરી થઈ ગુલાં કે એ ફરેસતાઈ ખરાલતને જીવાન જાતે એક અમીર જોવો અસરકારક છે? તે તારો વર થવાને લાયક છે.

ગુલાં—મુરખખી બેજુખાવા તમારી બોહસને લીધે મને બોલવાની અંતે ફરજ પડેછ તે માફ કરશો કે અગરજો હું કદી પણ મારી પસંદગી વાપરું તો બેહલુભાઈ ઉપર તે પસંદગી કદી નહી ઉતરશે.

બેજુ—નહી? ત્યારે તુ મારો હુકમ તોડી આ દીલ બેહલાવનાર બેહલીને બદલે બદમાશ દાદીની લુછાઈલફંગાઈ પરજ લોભાશે કે? હં?

ગુલાં—હું તે કમનસીબ દાદી વિષે એક બોલ બોલી નથી. બેજુ-ખાવા દાદીની લુછાઈઅને લીધે તેની સાથે કશો પણ વેહવાર રાખવાની તમે મને બ્યારથી મના કીધીછ ત્યારથી મેં તેની સાથે ચીડીથી ઇયા મો-

હડેથી એકવાર પણ વેહવાર રાખ્યો નથી. તે લુછો લકુંગો છે, તે ઉપરથી તમારા કેહવાથી મેં તેને જરા પણ પ્યાર ખતાવવો ખંધ કીધો. પણ શું તેના ઉપર કકત દયા કરવાના મારા હકથી પણ તમે મને અટકાવશો?

બેનુ—કબૂલ છે ત્યારે. એ લુછા ઉપર તું દયા કર. પણ પરણવાની પસંદગી તો વધારે સારા માણસ પર કર.

ગુલાં—પણ તે આ બેહલુબાઈ નહી.

બેનુ—હવે આ હઠ નહી? બંધી બુદ્ધિની કમઅફલ હરીલી છોકરી! નિકલ મારી આગળથી! હું તારો સગો બાપ નથી તેથી કરીને તારી નાકરમાની ચાલવા દઈશ એમ સમજતી ના.

ગુલાં—તમોને મારા ઉપર ખફા થવાનું એક પણ વાજબી કારણ હું આપીશ નહી. (જતી રહે છે.)

બેનુ—હવે આ તે કુટેલાં કરમના ભોગ નહી? બધાંજ મારી સાંભે થશે? રહ્યો સહ્યો આ કુકતીનાં બાપનેબી કોઈ બીજો દોસ્ત મળ્યો નહી કે એ વેઠ મારે માથે નાખી ગયો? બામખ્યા એ વેઠ સોંપવાજ તે મારી બોહોસપર મરી ગયો!

જર—(અંદરથી ગાતી ગાતી) “મારાંરે સ્વામિ બોલોની વાહલા, મારાંરે સ્વામિ બોલોની વાહલા.”

બેનુ—(હર્ષથી)આ! મારી જરી આવેછ! આજે ખુશીમાંજ છે હો!

જર—(અંદરથી ગાય છે) “ઘેલીરે થઇને હું ઘેરમાં બમતી, બીજરે કોઈની વાત નથી ગમતી.”

બેનુ—આહા! મને છેડતી નથી ત્યારે કેવી મીઠી લાગેછ!

જર—(અંદરથી ગાય છે) “મારાંરે સ્વામિ” ઈત્યાદી.

બેનુ—વાહવા! વાહરે વાહ! તારો કોમળ રોરોદ! એક જરાકજ મને આહે તો હું કેવો સુખી! કાંઈ નહીતો એ એટલીજ સુધરે કે હમણા જલકાકા સ્ત્રીનથી આવેલા છે તેટલીજ વાર સુવેહ સંપજ રાખે તો ખસ! (જરબાઈ આવે છે.)

જર—વાય બેજનજી, એ તમે શું કીધું?

બેનુ—વળી શું કીધું?

જર—એ પેલી ગુલાંને છેડી કાં? તમે મારી સાથે કજીયાનો વેહવાર રાખ્યો તો બલે, પણ એજ વેહવાર ખીજીએ સાથ તમે રાખ્યો તો પછી મારા કજીયાના ભાર શા? કજીયો તો આપણ વચેના પ્યાર, તે

ઘેલવાર તમે ખીન્ન સાથ રાખો તે હું નહીં રેખું જો! નહીં રેખું! (હસી પડે છે) હા! હા! હા! હા!

બેનુ—આહા જરી! આપણ વચે મુદલ કશુયો નહીં થાય એખી તારાજ હાથમા છે?

જર—નહીં! તમારા હાથમા છે.

બેનુ—પણ તું મને ચીહીડવે તો હું ચીહીરડાઉ નહીં?

જર—નહીં. માઠીડાને ચીહીરડાવું કેવું? હા! હા! હા! હા!

બેનુ—તું ચાહેતો મને સદાનો ખૂરા રાખી શકે. આપણે બડતાં નથી ત્યારે ધણી ધણીવાણીનું જોડું કેવું મજેનું શાભી રેહછ! ચાલ આવ, ખેસ મારી પાસે.

જર—તમે હમણાં તો ધણાજ યંડા રેહજો હોં બેનનજી! ધણાજ ખુરા રેહજો! વાહલા ધણી.

બેનુ—વાહલા ધણી! આહા! કેવો ખાર! હું ખૂરા ને યંડા મિજનજનોજ છું! હોંકે મારા જડાવ!

જર—ખરેખર? તમે ખૂરા છો? ત્યારે તો બેનનજી મને એક પાનસો રૂપીયા આપો.

બેનુ—પાનસો રૂપીયા! ત્યારે શું પૈસા આપું તોજ તું તાહડી મીઠી રેહકે? તારું સુખ પાનસો પાનસો રૂપીયે વેચાતું લેતાં કેમ પાલવે?

જર—નહીં. હું એમ કહુંછ કે તમે ખુરા મિજનજમાં છો તો બાવો પાનસો રૂપીયા આપીને સામેત કરો.

બેનુ—ને નહીં આપું તો ખૂરા મિજનજનો નહીં કેહવાજ કે?

જર—જેવ! આપો! વળી! વાહલા બેનુ! મરી જાવું તમારીપરથી!

બેનુ—તું મને સુખી કરે તો રૂપીયા શી ખિરાદમાં છે? જાલે. તારા ખૂરા મિજનજપર હું ખુરખાન! (ગજવામાંથી થેલી કાહડીને નોટો ગણી આપે છે) પણ એ રૂપયાનું બ્યાન?

જર—(પોતાના હાથ આપી) બ્યાનમાં મારા ખારનું આ વચન.

બેનુ—(તેના હાથને એક ખોસો લઈ) આહા! હું કેવો સુખી! તારી ઉપર મારી દાલત કીધા છે. હું તારે નામનું એકદમ ટરસ્ટ કરુંછ. તું જીવશે ત્યાં વેર ખેડુ ખાશે ને મોજમજાહ કસ્યા કરશે. પણ જરી, આપણો બધો જીવ એમ સુખમાં જશે કે? હં?

જર—જેમ તમારી મરજી. તમે જો કપૂલ કરે કે કળયો કરતાં અંતે તમેજ પેહલા થાક્યા તો પછી આપણો કળયો ક્યારે બંધ પાડવો તે વિષે મને કશી દરકાર નથી.

બેજી—ચાલ, ત્યારે, આજ પછી આપણા ઘેરમાંથી કંકાસનું મોહડું કાઢું!

જર—આમીન! હવે કેવા મજેના લાગોછ મારા ધણેતર ધણી! ખરું કહુંછ, પૂરામિજાજ તમેને કેવા છાજેછ! આપણે પરણ્યા અગાઉ તમે જેવા મને દેખાતાતા કેની તેવાજ આજે દેખાવોછ. તમે તે વખતે કેવી મને હસાવી રમાડીને રાજી રાખતાતા! અને હું જે માણું તે મને આપી દેતાતા! અને ઘરડે ઘડપણ મારી આગળ જીવાત દેખાવાનું ડાળ દમામ કરતાતા! અને તમારા પૈસાની આસાપર તમે ઘરડાને હું પરણું તે વિષે મારા બાપના કાળાવાળા કરતા હતા! —

બેજી—અને તું પણ મારા પૈસાપર કેવી તપેલી હતી! તારો બાપ પણ તુને મારી સાથ પરણાવાને મારા કાલાવાલા કરતોતો! —

જર—અને લોકો તમેને ધરડાં ધ્રુવડ કેહતાતા, ત્યારે હું તમારો ખચાવ કરતીતી અને મારી મામી મેહરી મોઘરી તમારે હાથ મારા ફસવા ઉપર હસતાં કે પોતાના બાપ જેટલી ઉમરના જુદા જુગપ્પને ખસ થઈ, ત્યારે હું કેહતી કે “ચાલો, ચાલો હથે, મેહરી મામી, મારો વરતો હીરા માતીનો છે, ને જુદા જુગપ્પ કેમ છે! એજ મને સુખ આપશે.”

બેજી—અને તેમજ થશે મારા જાન. આજ પછી આપણા સરખું સુખી જોડું આખી દુનીયામાં શોધું નહી જડશે, મારી જાની જર!

જર—ને કદી આપણે લડીશું વહડીશું નહીં?

બેજી—અરે! જરા મત ફેરવી નહીં મારાં કલેજાં! પણ એટલુજ, વાહલી જર, કે તુને જરા તારો મિજાજ સંભાલવો પડશે. કેમકે તું જાણેછ તો ખરી, મારાં જીગર, કે જ્યારેખી આપણુ વચે કળયો થાયછ, ત્યારે પેહલી છેડતી તારી હોયછ. નહીં મારા જડાવ?

જર—નહી. અંહી તમે બુલોછો, વાહલા ધણી. પેહલી છેડતીતો તમારીજ હોયછ.

બેજી—હં! હં! સંભાલ વાહલી જર. એમ એકેકની બૂલ બાંજતાંજ કળયો લઈ ઉઠેછતો?

જર—ત્યારે તમેજ સંભાલો મારાં જીગર. તમે ના છેડતી શોધો.

બેનુ—હૈ! જો હવે! કોણ છીટાં ઘરિછ, મારા જન! જે સીજથી હું સીહીરડાવુંછ તેજ સીજ તું પાછી કરેછ.

જર—નહી બેજનજી! તમે ગળે ના પડા! તમે મારા ઉપર અમયા અમયા સીહીરડાવો તો—

બેનુ—જોજે હું જરી! તું પાછો કજીયો રાર કરેછ હં!

જર—હું કજીયો કરતી નથી. પણ જો તમેજ જરા જરામાં ખચ્યાંની પેઠે—

બેનુ—હૈ! સલગ્યું (ઉઠી જાયછે) હવે એ કોણથી સર થયું? કહોનીજી!

જર—તમારીથી. ખીજ કોણથી? હું એક બોલખી બોલી? તમે છેડતી લઈ ઉડ્યા. તમારો સ્વભાવ બલેરે!

બેનુ—અરે તારો સ્વભાવ બલે તારો! સમજ કેની?

જર—તમે જરાજરા મારી મામી મેહરી માધરીએ કહ્યું તેવાજ છે.

બેનુ—તારી મેહરી મામીના કોણ બાર રાખેછ? તારી મામી તો રાંડ પેલી ધાંચણ છે.

જર—ને તમે ગધા છો. જુઠા જુળખ. ધાંચણ તમારી બેહન, ધાંચણ તમારી માસી, કાઠી, કુઈ જો હાય તે. બિચારી મારી મેહરી મામીને નકામી ગાળ દેવોછ?

બેનુ—અરે તાર નખાદ થાયરે! મારી ધલિ પીલ વોઈ કાહડી! હવે તો મારો જીવ જાય તોપણ તારી સાથ ફરી સુલેહ નહી કરે.

જર—બાર પડ્યાછ. અંહી કોણ ખેસી રહ્યુંછ? સુલેહ નહી કરે તો વધારે સારું.

બેનુ—હૈ! હું જાણુછની કે તુને તો અવુંજ જોઈયેછ. તુને મારી કશી અડજ નહી હતી, અને તોપણ મારા ભોગ લાગ્યા કે હું તુને પરણ્યો.

જર—હું પણ પરણીને પરતાઉછ. હું તમારી સાથે હેમક બનીછ.

બેનુ—રાંડ ખીલીમોરીપન કોકટ! રાંડ લેવટામાર! રાંડ રીજ-રદી ને પીજરદી! હું નહી હતે તો પાણી બરીને મરતે!

જર—ગળેપડુ ધરડા! ધરડાં ધુવડ! હું નહી હતે તો આખરના કાંકરા વેરાઈ જતે!

બેનુ—કાબા કનીજ! તુને પરણતું કોણ? બલા બલા ગામ-ડીયા જીવાનોએ તુને ધિકારી કાહડી તોપણ મેં તુને કપૂલ રાખી.

જર—બ્રુહા બ્રાહ્મણ, તે તો જીવને પુછે. તમે સાઠ વરસના ડાસા થયા છતાં કોઈ તમને પરણ્યું નહીં.

બેજુ—જાણ્યું! જાણ્યું! બેસ મુગી મુગી! તું જીભેમરતી, બિન્ધારી માખાપતી છોકરીથી સારી આરાધનાયજ્ઞ નહીં. તારે વાસતે મેં સાંભળ્યું તે હું નહીં માનતોતો, પણ હવે બધું માનુંછ. પેલો લુછો દાદી ને તું રાંડ કાબા—

જર—હં! હં! મોહકું સંભાળો! જીભના નખ લેવડાવો! વગર કારણે મારા ઉપર વેહમ બાવશે તો હું જતી રહીશ!

બેજુ—ઠીક છે. જા જીદી રહે. હું તુને પગાર આપી જીદી રાખીશ! છુટા છેડા કરીશ! અને મારા જેવા ખીજા બ્રુહા બ્રુહાજો જીવાન બાયડી કરતા હશે તેઓને મારે જીવતો ધડા આપીશ.

જર—કપૂત છે, કપૂત છે. અંતે આપણે એકમત થયાં તો હવે એ એકમત ફેરવીશું નહીં. પણ તમને હમણાં ફાંટો બરાયલો છે, તો હાલતો હું જાણુંછ, મારા ધરડાજી. હી! હી! હી! (ચીછીડવીને જાયછે.)

બેજુ—નકર જાણે બચ્યું! આટલું બધું કહ્યું પણ મનમાં કાંઈ મળે નહીં. બસ હસતી ને હસતીજ! નાદાન તે નાદાન! હજી બચ્યુંજ છે કેની? (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

દાડમખાગનું દિવાનખાનું. નાચની મીજલરા. તાપફે વચમાં બેસી ગાયછે. આસપાસ કોચ અને ખુરશીઓ ઉપર દાદી, સોલી, દોલી, ફૂલી, નસલી અને ખીજા દોસ્તો.

કનચની—(ગાયછે) “જાને મન જાને મન જાને મન જાને મન કરકે તનદા મુજે દોસ્તે ગુલકામ ગયા, બ માલુમ શોક મયા તાકતે આરામ ગયા,”

થોડા જણ—વાહવા! સરકાર વાહવા!

ખીજા થોડા—શાખારા! બલે બલે!

દાદી—ઓ! બલેયાં લઉ! ઉસતાદજી વાહવા!

કનચની—(ગાયછે) “જાને મન જાને મન” ઇત્યાદી.

દાદી—હરે! હરે! શાખારા! બનુજન આજ તો આપકા ગાના ખાત ઉમદા ખન રહ્યા. “જાને મન, જાને મન, જાને મન, જાને મન” (પોતે ગાયછે અને નાચેછે.)

થોડાક—વાહવા ! વાહવા ! લે ખીન્ને ! લે ખીન્ને !

દાદી—(નાચતો નાચતો) એ કોણ બોલ્યું ? દોલીકે ? લે ખીન્ને ?
લાવ ખીન્ને ! લાવ ખીન્ને ! સોલા, લાવ ખીન્ને, નાક સુકાયછ.

સોલો—(અંદરથી) જો ! લાયો સાખ !

દોલી—વળી દારૂનો દારૂ આધ્યો કે ? મુવા તમે ગાયનના સાંભળતા !
ખમ્બુજી તુમ ગાવ અમારી પાસ. મેં આપકી આગુ આ બેઠતા હું.

દાદી—હં ! હં ! હં ! ખરડયા પગ ગલીયા વેર કે ! એમ કરીને
પાસે ગયો કે ? સરકાર સંભાળ્યો હો ! અમારા દોસ્ત દોલી ખરા દગાખાન હય.

કંચની—અમારા મેહરખાન હય.

સોલી—ક્યા ? તો મે તુમારા દોસ્ત નહી ક્યા ?

કંચની—આપ તો અમારા ગળેકા હાર હો.

દોસ્તો—અને હું ? હું ?

કંચની—તુમખી આર સખ શેઠ લોક અમારા નિમક પર-
વરશી કરનેવાલા હોજી.

દોલી—ઉસતાદજી રંગ હય ! કેસા કોમલ રાશદ ! જેસી ખાંસલી !
આપકા ગલાકી ક્યા તાશીર ! મેં ફિદા હું.

દાદી—સખેજ જીવ જાયછ. સોલી, દોલીનો સખેજ જીવ જાયછ.
પણ મોટા ગાલો મેળજો હો. (સોલો અને આકરો દારૂના ગલાસોની
ત્રે વગેરે લાવેછે. દારૂ, આઈસ વગેરે.)

દાદી—અંહી લાવ પેહલાં ! એ તો ન્યામત ! એ તો દુધ ! મને
આપ. (પોતાનુ ગલાસ ભરીને) દોલી શેઠને આપ ! દોડ !

દોલી—(આકરને) મને નથી જોઈતો ખીજ શેઠ લોકને પુછ.

દાદી—(તેની આગળ દોડી જઈને) આર લેની દોલી ! દારૂ સાથ
દોલીને વેર હોય નહી. દોલી ને દારૂ બેહુ દદા પરજ. લે આ તારી ખમ્બુ-
જીની સલામતી.

થોડા દોસ્તો—લે, લે, દોલી ડાહ્યો ના થા ! તું ગાયનનો મોટો ખાં
ચયો તો દારૂ લેની. દારૂ વગર ગાયનની પરિક્ષા કેમ કરશે ?

દાદી—આપજો બધાં લેયે. ખમ્બુજી, તુમારી સલામતી ! હીપ ! હીપ !

બધા—હુરરે ! હુરરે !

કંચની—(ગાયછે) “રાશી શેઠે પીનેસે સખી દીલકા આ-
ખ ખુલ જાવે.”

દાદી—(નાચેછે અને ગાયછે) “શરાએ શોકે પીનેસે” (ઈત્યાદી.)

દોસ્તો—વાહવા! વાહવા! હુરરે! (ગડબડતી વચે માણુકનાત જલકાકાને મારવાડી વેશે લઈ આવેછે.)

જાલ—વાવાહું! મેહના, આ તો છેકજ ફોટેહું વાણું છે હો!

માણુક—આપ જરા પછવાડે રહો. હું દાદીબાઈને તેડી લાવું.

જાલ—સહુથી વધતું તોફાન એનુંજ છે. અફસોસ! જેના ઉપર મારાં બવિષની ઉમેદની ઈમારત ઉઠાવેલી તેના આ જુરા હાલ!

દોલી—પણ કેટલોક દીવશો? મારે નથી પીવા.

દાદી—લે! બસ લે! આ મારી સલામતી નહી લેતો? બચડીને પાઈશું! (દોસ્તો તેના ઉપર ટુટ્ટી પડેછે) પીયેછ કે નહી બચ્યા!

(દોલીને ધપો મારેછે. ગડબડ થાયછે.)

દોલી—કેમ બચ્યા? પાઈર નહી બેસાતું કે?

(દાદીને ધપો પાછો મારેછે.)

સોલી—(દોલીને મારીને) ત્યારે આ તું લે.

નસલી—(સોલીને મારીને) પણ ત્યારે તું કેાણુને મોટો બાકી રહેછે?

(અરસ પરસ ધપાપાજી ચાલેછે.)

જાલ—(માણુકલાલને) બાપરે! ધપાધપ જાણેકે હથોડા પડેછ.

દોલી—તમે લોકો નથી બીસતા? (ઉઠવા જાયછે.)

દોસ્તો—હુરરે! હુરરે! નાસો (કેટલાક દોસ્તો હસી જાયછે તેટલામાં દાદીના આચકાથી સામાણુ ઊંધેવણી બાગી જાયછે.)

સોલી—સોરતી! સોરતી! સો રૂપીયાની જન થઈ.

દોલી—લખો દાદીના નામપર! શકતો આસામી છે!

દાદી—હા હા. લખ લખ. શી ખિરાદ છે? સોજ રૂપીયાકે? લખ. નવાણું તાંહ બચ્યા સો. (ગડબડ.)

જાલ—(માણુકલાલને) સો રૂપીયા તો ગણત્રીમાંજ નથી જો. એનો પગારજ તદન બંધ કરીની.

દોસ્તો—દાદી! દાદી! તારી સલામતી! (દારૂ લેતાં ગડબડ.)

જાલ—(સ્વગત) મંડાલો દાદીની સલામતી નથી ચાહતા, પણ ખુદારી ચાહેછ!

દોસ્તો—દાદી! દાદી! હીપ! હીપ! હુરરે!

દાદી—મેં સાઠ રૂપીયેદજનનો અંપીન મંગાવ્યો તે શું નાખી મેળવાકે?

જાન—કોણના બાપની દીવાલી ! મેહતા તું દાદી પાસે જા. હું
પછવાડે બરાઈને સઘલો તમાસો જોવુંછ. (જાયછે.)

માણુક—(દાદીની આગળ જઈ) શેઠ સાહેબ.

દોસ્તો—આવો મેહતાજી ! આપો મેહતાજી !

દાદી—(એક ધપ્પો મારીને) ઓહો ! મેહતા ! આવરે દાસ્ત !
મારા માણુક અને લાલ !

માણુક—અરે શેઠ ! શેઠ !

દાદી—અરે ! તારો શેઠ ગયો જાનમમાં ! અહીં શેઠ કોણ અને
આકર કોણ ? (દાર આપેછે) લે થોક, બપો થોક !

માણુક—ના ના ! ઓહું ! ઓહું ! ડુ ! ડુ ! વટાલ થાય.

દાદી—કેમ બધા લેયછ કે નહી ? (ધપ્પો મારી) તું માણુક ને લાલ
થઈ લાલમલાલ સરાય હીનેછ ? લે !

માણુક—માફ કરો, સાય, માફ કરો !

દોલી—પણ તારો શેઠ કોણ છે ? પારસી કે ઢઠા ? તો બધા માણસ
આજે તો હીંદુઓને અડવો ભાગ લેયછ. તું પારસીને તાંદાં બધો
બવ વસીને સરમાયછ શાનો ?

સોલી—અમથો નાકે જીભ લગાડેછ. મારી સાથે ઓછો ઘણી
વખત પીધેલો છે. કેમ દાદી ?

દાદી—અરે પણ એને પુછોની કે આપણે ગુલ-પો રમવા બેસીયેછ
ત્યારે દારૂથી પાસામાં રસ વધેછ કે નહી ? બ્યારેની હું પીને રહુંછ ત્યારે
જીતી ઉઠુંછ. ચાલ લે ! પીજા !

માણુક—પણ સાય, આપે મને કામો બોલાવ્યો છે ન—

દાદી—અરે કામ ગીધું કામદેવ પાસે. પેહલાં પીવાનું કામ પછી
કામ. લેવો ભાઈઓ, મારો મેહતો માણુકલાલ મારો મેહરબાન છે. એની
સલામતી ! હીપ, હીપ, હુરરે ! (માણુકલાલ અને સઘલાઓ પીયેછ.
દાસ્તો સઘલા ગાયન સાંભળવા બેસેછે.)

દાદી—ચાલ હવે કામની વાત કર. શું કેહછ મેહતા ?

માણુક—આપે પેલો મારવાડી સાહુકાર તેજાચો હતો તેને બાવ્વોહું.
પાસેના આરજમાં બેસાડ્યો છે.

દાદી—હં ? ચાલ ત્યારે હું આવુંછ.

દોલી—હં ! દાદી દાદી ! ક્યાં જાયછ ?

દાદી—જરા અગતના કામે જઈ હમણાં આવું છું, દોસ્ત દોલી.

દોસ્તો—નહી જવાય ! અમિને મુકીને જવાય નહી !

બાબા દોસ્તો—મેહતા, રાત પડી શેઠને ક્યાં બધું જાય છે ?

એ તો વાત રાક બરેલી છે.

દાદી—હું કેથે જતો નથી. પાસેનાજ આરડામાં મને એક જણ મળવા આવ્યું છે.

દોલી—તે કોણ છે ? મરદ છે કે સ્ત્રી ?

દાદી—કેમ દાદી બા ? તમે તો કરાં એવાં છંદમાં ફરતાજ નથી ને હવે કેમ ? તમે તો કેહજો મારી ગુલાં ને મારીજ ગુલાં.

દાદી—તે સ્ત્રી નથી પણ મરદ છે અને મરદની વળી મારવાડી છે.

દોલી—ત્યારે તેને અહીં ક્યાં નહીં બોલાવતા ?

દાદી—મને કશી અડચણ નથી. મેહતા તેને અહીં તેડ.

દોસ્તો—અરે બોલાવ ! બોલાવ ! જોઈએ તો ખરા કોણ છે ?

માણુક—શેઠ શેઠ, તે કાંઈ સફેદ ખતાસાવાલા નથી. તે તો સાંઠ માણસ છે. મોટો સાહુકાર છે.

દોલી—ત્યારે તારે મનથી અહીં બીજા છે તે કાંઈ ચોરખોર છે કે શું ?

દોસ્તો—બલા માણસ કોઈ તેને છુટી નથી લેવાનું.

માણુક—કાંઈએ નહીં. પણ સાચા આવણા પારસી બાઈના ઠંઠા મરાખરીથી તેના મનમાં માફ આવે—

દોસ્તો—નહી, નહી, કોઈ મરાખરી નહીં કરીશું. બોલાવ, એવા મારવાડી આવરદાર તે કેવોક છે ? (માણુકલાલ જાય છે.)

દાદી—જીવો હું પોરવાએ ! હું તમે લોકોને તેની સાથે આડી છુટ લેવા નહીં દઈશો. કોઈ સારા માણસને તમે અપમાન કરશો તે હું શાંખીશ નહીં.

દોલી—પણ તેને જરા દારૂના પુછશે કેની ? તેને ચોખો અંધીન અપાડીશું કે જેથી એ મારવાડી દીલનો ચોખો થાય.

દાદી—નહી. દારૂથી તો માણસના ગુણ દીપો નીકળે અને મારવાડીએ જો દારૂ પીવા માંડે તો વધારે મારવાડીપણું કરે.

(માણુકલાલ જાય છે અને બધું આવે છે.)

માણુક—આવો શેઠ !

દોસ્તો—આવો લાલાજી ! આવો સાહેબ ! બિરાજો ! નાચમાં બિરાજો !

જાન—ત્રેતો આજ કોમ હે. મારવાડમે રંગ રાગ ઘણો રેખ્યો હે.

દાદી—નહી નહી, શેઠ ખેસો. હં! ચલને દેવો સરકાર! ચલાવો ગાના. આ ગજલ પહરો, આ! “સદકે મે તેરે જુલફકે હર તાર તારકે.”

જાન—(માણકને) દીકરાજી તો છપનજો! બધા વા વાગી ચુકેલા છેહં!

કનચની—(ગાય છે) “સદકે મે તેરે જુલફકે હર તાર તારકે
દસતારે યુલે અનાર કયા જુદીદારકે.”

દાદી—વાહુવા! શાખાસ! (પોતે પણ ગાવા લાગે છે.) “સદકે મે.”

દોલી—દાર લાવ! સોજા દાર લાવ! મારવાડી જરા લેશો?
(આકરો દાર લઈ ફરી વલે છે.)

જાન—શું દીધો હે? દાર ત્રે નો ખખો હે! નોજી!

દોસ્તો—અરે લેવોજી! લેવોજી!

દાદી—લેવોજી, તમારી સલામતી!

જાન—ત્રે માફ કીજો હે. ના ના ના.

દોલી—પણ ત્યારે પાન સોપારી લેવો. તમે પાન ખાવો અમે દાર પીજીયે ધીયે. (આકરો પાણની તબક લાવે છે.)

દોલી—લે. દીકરી દાદી, શું ચાહેછ? (ગલાસો બરીને.)

દાદી—ગામના તમામ બાળખાઉઓની સલામતી! મારવાડી આપણા મદદગાર મિત્રો છે. અમે લોકો વડે આપણું જીવતર છે. ઉમાજી તમારી તમામ મારવાડી જાતની સલામતી! (જાનકાકા નમે છે.)

દોલી—બરાબર છે. કમાઈફરે તે ડાહ્યા કાગડા, અને તે મારવાડી.

દોસ્તો—લેવો લાલાજી! તનદરોસતી! અંહી મળ્યા તો મળ્યા પણ ત્યાં ના મળતા હો! સાહેબજી!

બીજા દોસ્તો—લાલાજી! ગડિો ગારો મેળજો હો! સાહેબજી!
દાવ આવે તો લોહીનું ટીપુંબી નહી મેળો જો! સાહેબજી! તનદરોસ્તી!

જાન—અ શેઠ શું બોલ્યો હે?

દાદી—અ તો, સાખ, તમારી સલામતી લીધી. બધા મિત્રો તમને આનંદ ઈછેછ.

સોલી—છાવા પાસે લાકડી અંકનો જીવ ખરેજો!

જાન—શોજી? લકરી? મેં નહી લાયો હે.

દોલી—છાવો જાણે હો! માલે બિયરજો!

જાન—(માણકલાલને) નખોદ ગીયાઓ તો આપણનેજ ચોપડછ હો! (નોટ) કયા? દોલી શેઠ શું બોલ્યો હે?

દાદી—નહીજી. એતો અમારી બાત હય. (દોસ્તોને) અખાડા! કેરા નાકહોરે! છાસમાવાના ગસમલાંમાં મોસમોત્તીની માસમાલાછે તેજ બહુમન હજરની છેહો.

દાદી—શું બહુમન? અરદીએહસત આપતાંબી નહી મળે.

દાદી—છાવાએ આડા અવલા હાથ ખૂબ મારેલા દીસેછ હો.

જાલ—(માણકલાલને) જાણેકે આપણે સમજતાજ નથીએ! (મોટે) તમે સો બાત કીધો હે?

દાદી—નહીજી તમારી સ્તુતી કીની હય. આપ બર આદમી હો.
(અંદર ગડબડ સંભળાયછે.)

દોસ્તો—એ! હો! આઈસિકીમની ટેબલ મંડાઈ! ચાલો! ચાલો બાઈએ! દાદી ચાલ!

દાદી—તમે બાઈએ જાવો. મને આ મારવાડી સાથ જરાવાત કરવી છે. હું તમારી પછવાડે આવુંછ. (દાદી સિવાએ સધલા દોસ્તો જાયછે.)

માણક—સાહેબ એએ મારવાડી ઉમાલાલ હુકાલાલ છે. ઉમાજી, એએ મારા થેક મુરખી દાદીબાઈ તે—

દાદી—ચૂપ ચૂપ, મેહતા, ટુકમાં પતાવની! ડફાંસ મુકીદે. લાલાજી મારા મેહતા પાસે વાત કરાવીશું તો એ મારી ને તમારી ડફાંસ માસ્થા કરશે ને વાતનો છેડો નહી લાવશે. ખરી વાત શું છે તે હું તમને ટુકમાં ને ટચમાં કહું. હું એક ખાઉ પદાઉ દિવાલીયો છોકરો છું, ને બ્યાં ત્યાંથી બ્યાને નાણા કહડાવુંછ. તમે એક કંજુસ મખીચુસ મારવાડી છો, જે જેને તેને બ્યાજનુ બ્યાજ લઈને નાણા ધીરોછ. હું એવા ગધીા છું કે નાણા નહી મળે તે કરતાં તમને પચાસ ટકાનું બ્યાજ આપવા પસંદ કરુંછ અને તમે એવા પાકા ડગ છો કે જે સો ટકા બ્યાજ મળે તો તેખી નિ-એવી લેવાને ચુકો નહી. એવા આપણે બેહુ ધીયે ને આપણુ એકેકને અછી રીતે એલખીયેછ તો હવે વધારે તાજીમ તવાજી વગર આપણે ધંધા ઉપર આવી જમ્યે.

જાલ—તુમ બડા હુશયાર પારસી હે! બખાણુ બખાણુ ન કીધો હે!

દાદી—વેહવારની વાતમાં ખોટી વખાણુ હું ધિકારોછ. એલેએલું તર ને ફર કહી દેવામાં કાયદો છે.

જાલ—ઠીક હે. તુમને ક્તો રૂપૈયો જોધતો હે?

દાદી—મેં રાતો રાત તમને તસદી આપી તે એટલા માટે કે આ મેહતાનો એક મિત્ર મનચેરશાહ બચ્ચાં સાથ ભુએ મરેછ, તે બિચારને

સહવાર ને સહવાર હું મદદ માગું એમ તેના મારા મળીને પાંચ હજાર રૂપિયા મને આપો. બ્યાન ૫૦) ૮૩૧.

જાલ—સચો હે. પણ દેખોજી—

દાદી—હા. હા. હું જાણું છું કે પૈસા કહડાવવાને પાછા પૈસા જોઈએ, કાંઈ જામીનગીરી જોઈએ. પણ જોવાની બાઈ, જામીનમાં તો હું પોતેજ અને જીજીનું બધું ધંડા મ ધંડા ! પણ ઉમાજી, હું કોણનો દીકરો છું તે તમે જાણો છો ?

જાલ—હે. હે. થોડા થોડા જાણ્યો હે.

દાદી—ત્યારે જીવાની, મારી પાસે એક તાલો ખીલું છે. તે સ્ત્રી-નમાં જાલબાઈ નામનો મારો એક ઘરડો જાણ કાઢો છે. એ ઢાંખરાએ મને દીકરો કરી લીધો છે. છાવા પાસે જાણ છાંડો છે અને તે મરશે કેની ત્યારે બધો છાંડો મને આપીને મરવાનો છે. આ માણકલાલ બધું જાણે છે. કેમ ખરું કે ?

માણક—હાજી બધી ખરી વાત છે.

જાલ—તમારો કાકાકો ખાત મેં સાંભળ્યો હે. પણ તું કેસો જાણ્યો હે કે તુમને સખ મીળવાનો હે ?

દાદી—બધાં કેહછ કે મારા ઉપર ઢાંખરાનું હેત ધણું છે. હવે ત્યારે જોવ, ઉમાજી, હું મારા એ બાપ મુવે બમણાની સીઠી લખી આપું તો બસ ? એમ ના સમજતા કે હું મારા એ સુરખીના મરવાની વાર જોવું છું. નહી નહી, મારો ઢાંખરો એટલો મેહરખાત છે કે તેનું મોત હું ઈછતો નથી. ખરું કહું છું.

જાલ—ને મેં પણ સાચ કેહતો હે કે ઉસકો મવેલો મેં પણ ઈચ્છતો ના હે. પણ તો તો બાપ મુવે બોમણોકો ખત શો ખપકો હે ? તમારો કાકો તો એકસો બરસકો જીતો હે તો મારો મુદલ કબ મીળે ?

દાદી—શું તમે એમ ધારો છો મારવાડી કે એ મારો ઢાંખરો ઢપવાનોજ નથી ? તે કાંઈ સીરંજીવ નથી. કાકા અમર કાયાના નથી.

જાલ—એ તો ના હે. પણ એ સાંભળ્યો હે કે તમારો કાકો બડો પઠાણ સરીખો જવાન હે.

દાદી—અરે કોણે કહ્યું ? સ્ત્રીનની હવા બિચારાને સદતી નથી. ને જુઠો જાણ થઈ ગયો છે. ઢાંખરો હમણાં ધપે હમણાં ધપે અને આજે મરેતો કાલે બે દાહડા થાય તેવા થઈ રહ્યો છે ને !

જાલ—મેં તો સાંભળ્યો હે કે તમારો કાકો ખાત બરસ જીતો હે ?

દાદી—છટ છટ ! ખરું છે કે કાકા નથી મરતા કે નથી મામરો ખાલી કરતા. પણ તોખી હવે એ નહી જીવે. કેહછ કે તે બિચારાના ચેહરામાં એટલો ફેરફાર થયોછ કે મારા જેવા સગા વાહવાખી ઓળખી શકે નહી.

જાલ—સચ્ચા હે? તુમ સગા વાહવો ઓળખ્યો નોહે? હા. હા. હા. હા. (હસેછે.)

દાદી—કેમ લાલાજી તમે હસોછ? મારા જાલકાકા જાલદી મરવાની આરામાં તમેને ગીલગીલાં આવેછ?

જાલ—ના ના ના ના. (હસેછે) હા હા હા હા.

દાદી—નહી શું? તમે જીવોછ કે તે ઢાંખરો જાલદી ઢપે તો તમારાં નાણા જાલદી મળે.

જાલ—હા. હા. હા. હા! પણ મેં તો સાંભળ્યો હે કે તમારો કાકો મેંબઈમેં આતો હે.

દાદી—છટ છટ ! તમારા કરતાં હું વધારે જાણું કેની? જાલકાકા તો આ ઘડી ચીન છે. કેમ મેહતા?

માણુક—સત્ય છે.

જાલ—હોગા. મેરે કચ્ચો તુંમ વધુ જાણ્યો હે. પણ મેભી સતાવાર ખપ્પર મીલ્યો હે. કેમ મેતો?

માણુક—નિશ્ચય ઉમાજી, એમ કેહવાની આપણી સતા ખરી હશે.

જાલ—પણ દાદી શેઠ. એ ખાત છોડ દીધો. અખતો મે પુછ્યો હે કે થોડાસો પૈસાભી પેહલે દીધો હે? કૂચ ખેચ્યો જેસો સોમાન મુમન હે?

માણુક—દાદી શેઠ, ઉમાજીએ અહીં આવતાં આવતાં મને કહી મેણુંછે કે આપ એમની પાસે તૃતાતૃત જે નાણું માગો છો તે રાતોરાત એઆ પાસે નથી, પણ પોતાના એક સ્નેહી જોડેથી ઉછીકા કહડાવીને એઆ આપને લાખી આપશે, પણ તે ઓળખીતો ધયાતો કાંઈ રોકડ અથવા તો કાંઈ સામાણ જામીનગીરીમાં માગશે.

જાલ—હં હં, સચ્ચ હે. કૂચ સોમણ નહી તો કૂચખી રોકડ દ્યો.

દાદી—સામાન કેણુના આપનો લાવે?

જાલ—મેને સાંભળ્યો કે તમારો આપકો રૂપોકામ ખાત હોતો?

દાદી—રૂપાંકામ? બધું વેચી સાઠીને સાતરે સાત કીધું. આ મેહતો બધું જાણેછ.

જાલ—(મેહતાને) આપરે ! મેહતા, રૂપા કામ બધું સારું ? (દાદીને)
કૂચ તમારે આપકો કીતાઓ બરી હે ? મને સોંબલ્યો હે. ઓ ?

દાદી—મારા બેહસતી આપની કીતાઓ બેસી રહી ? અરે તેતો બારે
વાટ થઈથી ગઈ કીયા દાહડાની ? મારા આપ કીમતી કેતાબખાનુ મુકી
ગયા, પણ હું નાનો હતો ત્યારે શિખ્યો હતો કે દોલત અરચેલી અરબાદ થાયછ
પણ વિદ્યા તો લોકોને આપી દીવેલી વધેછ, વાસતે મેં ધાચું કે આઠલી
બધીવિદ્યા મારીજ પાસે સંતાડી રાખવાકરતાં બહાર વેહચી નાખવી બેહતર.

જાલ—(માણકલાલને) અફસોસ ! કીતાઓ કેવી કીમતી હતી મેહતા.

દાદી—હું જાણુંછ કે મારા આપનુ કેતાબખાનું મારા ચીનવાલા
કાકાને ધાચું ગમતું હતું. એ ઢાંપરો જો મરવા અગાઉ અહીં આવે કેની
ને આ કેતાઓ વેચી નાખેલી જોયકેની તો ઢાંપરો ઝેરે ઝેર ફકેજો.

જાલ—(સ્વગત) કમચખત તુને બતાવુંછ (મેરે) પણ
તબતો કૂચબી માત્ર નો હે ?

દાદી—કાંઈજ નહી, સિવાએ, જીના, ઉધઈ લાગેના, કોચરાના
સાલના પોકચરો છે.

જાલ—જીના ચિત્રો ક્યો અપકો ? કિમત કૂચ નહી.

દાદી—તે લીલાંડ કરીને વેચી નાખીયે. જે આવે તે તમારા
દોસ્તના નસીબ. તે લાલાજી તમારે જોઈયે તો વેચી નાખું.

જાલ—ચિત્રો કોણકો હે ?

દાદી—મારા આપદાદાએની જીની તસવીરો. મારા આપદાદેથી
ચીનમાં પેહડી ચાલતી આવેલી. તેઓ બધા ચીનમાં પોતાની તસવીરો
ઉતરાવતા. તે પેહડી દર પેહડી આજસુધી સાચવી રાખેલી, પણ તમારે
જોઈયે તો એ પોકચરો હવે કાઢાડી નાખું.

જાલ—ક્યા ? આપદાદેકો બેચી ડાલતો હે ?

દાદી—અરે પૈસા મળે તો એકે એક આપદાદાને વેચી નાખું.

જાલ—અપાવા મમાવા સખ ?

દાદી—અરે અપાવાના આપનેખી વેચી નાખું. એ ચિત્રોના
ચીકડાં શા અપના ?

જાલ—પણ ક્યા તમારા આપ અપાવાકી તમને કદર ન કીદો હે ?
મ એસો અરાખ મારવાડી ન હે કે તુમ મેરી પાસ આપકા લોહી બેચ
ડાલ્યો ને પૈસા લેવે તો દુજ ?

દાદી—મિજલ ના ખોલી દેવા મારવાડી ! મેહતા, આ કોઈ દયાલુ મારવાડીને તું કાંઈથી લાગ્યો? એતો મારવાડીના નામને ખોટું પાડેછ. મારા હાથ તમે ધણા મારવાડી આવી ગયા પણ એવો કોઈ નહીં ?

માણુક—(જલજને.) શેઠ ઢાંગ ચાલુ રાખો નહીતો પકડાઈ જશો.

દાદી—મારવાડી તમને તમારા પૈસામાં માલ મળે એટલે બસ. મારા બાપદાદાને વેચી નાખું તેમાં તમારા બાપદાદાનું શું નખોદ જાયછ?

જલ—ઠીક હે! એચ ડાહ્યો! સખી એચ ડાહ્યો!

દાદી—ઉમાજી, લીલાંડમાં બધા પીકચરે તમે લેજો અને પછી વેચી નાખજો.

જલ—છી! મે પીકચરકો કામ શેા હે? તું એચો ન પૈસો મે દીધો હે. (સ્વગત) પાપી લફંગો! કેવા નાગા જવાબ દેયછ! (મોટે) પણ એક ખાત સુન્યો. એ પીકચરે સખ મેં લેજી. લીલાંડ કીયો. (દાદી આવેછે)

દોલી—ચાલતી દાદી? કેટલી વાટ જોવાડેછે? બધા ખાઈ રહ્યા.

દાદી—તું ઠીક આવ્યો દોસ્ત દોલી. આ લાલાજીના કરજની જામીનગીરીમાં મેં મારા બાપદાદાએને વેચવા કાઢાડયાછ.

દોલી—અરે આગ લગાડ તારા બાપદાદાને.

દાદી—તેતો ને વેચાતાં લેય તેને ગમે તો આગ લગાડે. બાપદાદાના પીકચરે છે એટલે તેઓની આખર ઢાંકવા તે લોકનુ ખાનગી લીલાઈ કરીશું. મેહતા, તું થોડાક મેમાનેને કાલે સહવારે તેડી લાવ કે ધણા કીમતી પીકચરે લેવાં હોયતો આવો, ને દોસ્ત દોલી તું મારો લીલાઈ વાલો થને કેમ? હા હા. હા.

દોલી—કબૂલ. તારા બાપદાદાએને હું વેચી નાખું. (નકલ કરેછ.) “વોનસવાઈસ, વોનસવાઈસ, વોનસ્ટુવાઈસ, ત્રેટેમ !”

જલ—(સ્વગત) એ બાપ! આતો હાથથી ગપોછ.

દાદી—કેમ લાલાજી તમને એ ગમતુ નથી? હા. હા. હા. હા. આ કેવો રમુજી ધંધો! બાપ બપાવાનું લીલાંડ! ત્રેટેમ. હા. હા. હા. હા. લાલાજી હસતા નહીં ?

જલ—નહીજી ત્રેમી ખાત હસ્યો આવ્યો હે. હા. હા. હા. હા. બાપદાદેકો લીલામ ખાત હસ્યોકો ખાત હે. (સ્વગત) ચંડાલ લુએ. (મોટે) હા. હા. હા. હા.

દાદી—બ્યારે પૈસાની ગરજ પડે ત્યારે બાપ બપાવા મુકીને બીજા પાસે ક્યાં લેવા જઈયે, હૈ. લાલાજી ? હા. હા. હા. મેહતા કાલે લીલાંઉની તૈયારી હો ! સાહેબજી લાલાજી ! (દોલી સાથે જાયછે.)

જાલ—અરરર ! અફસોસ ! માણુકલાલ, બેજુબાવા ખરા છે. એ દુકતો નહીં સુધરે. આવતા વખતપર આરા બાંધવાની એનામાં સદ્યુણની એક ચિગારીબી જણાતી નથી. જે ધણીની નજરમાં મુવાં જીવતાં સહુ સરખાંજ ! મુવેલાં મગરૂરી ભરેલાં વાહલાંએને વેચવા નિકળ્યોછ. એ લ્યાનત ! સદ હજાર લ્યાનત ! આ લીલાંઉની કશી જરૂર નથી પણ હજી એના દીલની પરિક્ષા કરવા એ લીલાંઉ થવા દઈશું. પણ મેહતા, મારા બાપદાદાની એ વાદગારીએ અમારી પેહડી દર પેહડી ઉતરતી આવેલી તે હું બાહાર જવા નહીં દઈશ. લીલાંઉમાંથી એ બધાં હુંજ પડાવી લઈશ અને પછી એ દુકતાને મારા વારસામાંથી તદન ખાતલ કરીશ.

માણુક—પણ આપ હજી બેહલુભાઈને મળ્યા નથી. એમને પણ એમજ છુપી રીતે તપાસશે તો એમાં કોણ ચહડતો છે તે માલમ પડશે.

જાલ—હા. આ લિલાંઉ થઈ ચુક્યા પછી એ બીજા ભાઈ પાસે પણ આપણે જઈશું. તારા ગરીબ ગરજનઉ મિત્ર મનચેરસાહેબ ઘાખલજ હું જઈશ. તેનામાં ખામી હશે, પણ તે ખચીત આ હરામી દુકતા દાદી જેવા હાથથી ગયલો નહીં હશે. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

બેજુબાવાના ખંગલામાં દાદીને એક ઝોરડો. ધણાંક ચિત્રો ઠાંગેલાંછે. દાદી, દોલી, જાલકાકા, માણુકલાલ અને મેમાનો.

દાદી—આવો સાહેબ ! આવો સાહેબ ! આ રહ્યા મારા વડીયલો. બસો વર્ષપર મારા બાપદાદા સુરતથી પેહલવેહલા મુંબઈ આવ્યા ત્યારથી આજ સુધી પેહડી દરપેહડી અંહી એ લોકોને લટકાવી રાખ્યાછ.

જાલ—બદો અંછો જમા કીદો હે !

દાદી—ખરેખર. અંછો જમાવ છે. એકે એક સુરત જેવી હતી તેવીજ ચિતારીછ હો. આ કાંઈ અમસ્થા ચેહરા ચિતારવાની વાત નથી. પણ જેવા ડાલદાર કે મેડાલ મારા બાપદાદા હતા તેવા ચિતાર્યાછ અને તોપણ એ પોતપોતાના વખતમાં મોટા થઈ ગયાછ.

માણુક—એવા માણસજાતમાં કુચી થવા કઠણ છે.

દાદી—નહી થાયતો પીડાઓછી. પણ દોલી હવે ચલાવ એમનું લીલાંદિ. જરા આસ્તે ભાજજો હો. પેલા ઢાંખરા બેઠુખાવાની હરસે આ ખાનગી લીલાંદિ કરવાનું છે. આ ખુરશીપર ચહડ. એખી મારા અપાવાની જ ખુરશી છે.

દોલી—(ખુરશી ઉપર ચહડીને) મારા હાથમાં એક હથોડી જોઈયે.

દાદી—હથોડી. અરે હા! પણ ઉભો રેહ, આ વીટો શાનો છે (એક વીટો ઉખેડીને વાંચેછે) “ભોગા હોરાનો બરજો—તેનો બેટો બહમન.” આ લે! આ તો બાપદાદાની વંશાવલીનું પેઢીનામું જ છે. એ ઠીક! દોલી લાકડાંના હથોડા બદલે એ વીટો કામે લગાડ. એ લોકોની વંશાવલીથીજ એ લોકોને થોડી દે.

જાલ—(સ્વગત) આ પીતૃધાતક પાપી! હડહડતો હત્યાખોર!

દાદી—ચાલ, વેચ. વેચ. આ રહ્યો મારા અપાવાનો અપાવો. બો-ગાહોરાના ખૂજર્ગ બજેજી. ઘણો અસો માણસ હતો હો, એની દાદી જોઈ કે? જાણે કે બિલાડાના બાલ. કેમ મારવાડી, શું ધાર્યું?

જાલ—બેચો બેચો. કીતો રૂપેચો ખીદ કીદો હે?

દાદી—હું કહું? શરૂ કરો. ખીડ દસ રૂપયા.

દોલી—“ટેન રૂપી! વનોસવાઈસ ટેન રૂપી! વનોસવાઈસ, વનોસવાઈસ ટેન રૂપી!”

જાલ—(સ્વગત) અફસોસ! અમારી પેહડીનો પ્રથમ પાયો નાખનાર તેને પાણીના મુલનો ગણી વેચી નાખેછ. (મેટો) અરે મેરો પંદરો રૂપેચો!

દોલી—“ફીપટીન રૂપી”! “ફીપટીન રૂપી ટુ ખીડ!”

જાલ—મેરો ખીસ રૂપેચો!

દોલી—“ટુવેનટી રૂપી! ટુવેન—”

૧ મેમાન—“ટુવેનટી ફીપ રૂપી!”—

દોલી—“ટુવેનટી ફીપ રૂપી! ટુવેનટી ફીપ રૂપી!”

જાલ—અમે તોસ રૂપેચો!

દોલી—“ચરતી રૂપી! વનોસવાઈસ, વનોસવાઈસ, ચરતી રૂપી!” આ જાયછ! તોસ રૂપીયે જાયછ! કેમ દાદીબા?

દાદી—જવા દે! જવા દે! થોડા અપાવાના અપાવાને.

દોલી—ત્રે ટેમ! નામ શું? ઉમા હુડા.

દાદી—હવે આ પીકચર મારા બાપના કાકા કોળકાકાનું છે.
મોહોડું કાણુ કીધું, પણ એ કાંઈ બામબા કીધું નથી જો ! એતો કાકા
કાળાં મોહડાનાજ હતા. દોલી, કાકાને વેચી નાખ જેમજય તેમ ! “બીડ !
બીડ ! કાંઈવ રૂપીસ.”

જાલ—(સ્વગત) નબોદ જયરે ! કોળકાકા જેવણે અમારા
બાપને પાલી પોથી મોઠા કરેલા તેવણની કિંમત પાંચ રૂપરડી. (મોટે)
“ટુવનટી રૂપી, ટુવનટી રૂપી !”

દોલી—“ચેનટી રૂપી ! વનોસવાઈસ” ઇત્યાદી. કેમ કોઈ
વધોછ ? “ચેનટી રૂપી !” દાદી !

દાદી—આ કોળકાકા વીસ રૂપીચે સસતા જાયછ ! (જરા થોખીને)
જવાદે ! જવાદે ! “લેટ ગો.”

દોલી—“વનોસવાઈસ” (ઇત્યાદી) “ત્રેટેમ !” લખા ઉમા હુકા.

દાદી—હવે અંહી આવો. આ મારા બપાવાનું ચિત્ર છે. એ જમા
પીછોડીવાલો ગ્રાસ સસતે નહી જાય હો ! કેમ ઉમાજી મારે ખુદો બપાવો !
પોતે બીડ કરે ? સો રૂપીયા !

જાલ—હા. બીદ. બીદ. ઠીક હે. સમર રૂપેયો.

૧ મેમાન—“વન હંદર ટેન રૂપી !”

૨ મેમાન—“ફીપેટેન ! ફીપેટેન !”

૩ મેમાન—અરે “ટુવનટી રૂપી !”

દોલી—“વન હંદર ટુવનટી રૂપી ! વનોસવાઈસ” ઇત્યાદી.

જાલ—પચીસ ! પચીસ રૂપેયો !

દોલી—“ટુવેનટી ફીપ રૂપી ! ટુબીડ ! ચરટી રૂપી ! વન હંદર ચરટી
રૂપી ! ચરટી રૂપી. વનોસવાઈસ” (ઇત્યાદી),

૧ મેમાન—કોણના છે ?

દોલી—મારવાડીના.

૧ મેમાન—ચરટી મેં બીડ કીધી.

દોલી—“ચરટી રૂપી ટુ બીદ ! વાન હંદર ચરટી ફીપ રૂપી !
વનોસવાઈસ” (ઇત્યાદી).

દાદી—મેહતા, બપાવાપર તો ખુબ ચહડા ચહડી ચાલીછ. આ
ચાલ્યો ! મારે બપાવો ચાલ્યો ! કોઈ વધોછ ?

દોલી—“વાન હંદર ચરટી ફીપ રૂપી ! ત્રેટેમ !” ઉમાજી હુકાજી !

૧ મેમાન—આ મારવાડી તો બધાં પીકચર લેવા પડ્યોછે.

૨ મેમાન—એ આપણને લેવાદેવ એમ નથી લાગતું.

બધા મેમાન—આપણા ફેર ફાકટ છે.

દાદી—હવે આ કોણ? હો! એતો મારા મમાવા! કાકા બંપાલ એએણું નામ હતું. દાદી વચ્ચે! આપના આપ અને માતા આપમાં તક્ષવત નહીં જોઈએ. એહુનો એક જ ભાવ આવશે. ખીડ. “વન હંદર યરડી રૂપીસ.”

દોલી—આ “વાન હંદર યરડી રૂપી! વનોસવાઈસ વન હંદર ડરડી રૂપી.”

૧ મેમાન—અરે શેઠ શેઠ શું મરાખરી કરેછ? એટલી મોઢી ખીડ કેણુ કરે!

દોલી—કેમ ઉમાળ? “વાન હંદર યરડી રૂપી!”

જાલ—અરે ખીડ! ખીડ! “વાનહંદર યરડી રૂપી!” મેરા ખીડ કીદો હે!

દોલી—જેવું કેની મીયાળ? ધરાક છે.

મેમાનો—પીકચરે બહુ મોઢાં જાયછે. અમે નહીં વધવાના.

દાદી—પણ સાહેબો માલ છે કેની? મારા આપદાદા કાંઈ સસતા વચવાના નથી. પીકચર કોચરાના સાલના છે, પણ નામ છે કેની? અને આજે કુન્યાં નામપર મરી રહીછ.

દોલી—“વન હંદર યરડી રૂપી. ત્રેટેમ!” ઉમાંજ હુકાજ! પણ આ હજમતી પાઘડીવાલો કોણ?

દાદી—હે હે હજમત! એતો મારા કુવા થાય! તેવણના વખતપર પાઘડીની ફાશીન એવીજ હતી. પાઘડીમાં ઠાઠું નહીં હતું પણ ચાંચ હતી. જોઈ કેની? ચાલ ખીડ!

૧ મેમાન—પીકચર ધુમાડા જેવું છે. અખાડા કરે. કોણુ લેવાનું છે?

જાલ—નો હે, નો હે, બેચો! બેચો! મે જોઈતો હે.

દોલી—“ત્રેટેમ!” લખો ઉમાજ હુકાજ!

૧ મેમાન—આ મારવાડી મેડ યચેછે શું?

૨ મેમાન—છાવાએ કોઈ દાહડે ચિત્રો દોઢાં નહીં હોય તેમ કરેછે.

મેમાનો—લાલાજી! બહુ મોઢો ભાવ આપોછો. કોઈને ધામ-રશો? કે નહીંતો પછી દિવાલું કાઢાડશો?

જાલ—તમે કોણુ હે? મેં સખી પીકચર લીદો હે! એક તમને હાથ ન જાતો દીવો હે! સમજો હે?

મેમાનો—આતો લેવા દેવાનોજ નથી. બધાં પોતેજ ખરીદી લેવા આવ્યો છે.

દાદી—એટલા મારાં ભાગ્ય કે બાપદાદા મોઢા વેચાયછે. દોલી હવે આ ચિત્ર મારા બેહસતી બાપનું છે. આહા! કેવા અથો! કેવું પાક રહ! એ વેચતાં મને આનાકાની થાયછ. કેવી મારે વાસતે દોલત મુકી ગયા! પણ વેચીનાખ. વેચીનાખ. એ શું કામનું? બાપ પૈસા મુકી ગયા તો એર મારી ખરાબી કરી ગયા. પૈસાથી હું ખીગડયોછ. પૈસા નહી હતે તો હું ખચીત ઘણો પાધરો ચાલતે. વેચી નાખ!

૧ મેમન—“ફીપટી રૂપો! ફીપટી રૂપો!”

બાલ—ક્યા બોલ્યો? અરે બસે રૂપો! બસે!

દાદી—એહો! થોક! દોલી થોક! એવો ભાવ ફરી નહી આવશે.

દોલી—“ટું હંદર રૂપો. વનોસવોઈસ. (ઘટ્યાદી)ત્રેટેમ!” ઉમા હુકા!

દાદી—ઉમાજી તમે મારા બેહસતી બાપનો એવોતો મનમાનતો ભાવ આવ્યોછ કે તેના બદલામાં આ મારા બાપના કુવા અને આ બાપાવાના કાકા તમને મુક્ત આપી દેવુંછ.

મેમાનો—ચાલો ભાઈ ચાલો. આપણું કાંઈવળે નહી. (જતા રહેછે)

દાદી—પણ અલ્યા સગાવાહલા! હવે તો કંટાલો આવેછ. બધાને પરચુટણ વેચતાં કેમ પાલવશે. લાલાજી તમે બધાં લેવા માગોજ? ચાલો એક જમકો ઠરાવીને જમકી જાવો બધા બાપદાદાએને.

બાલ—થીક હે. લીદા હે. તીનથે રૂપો. બધાં દીધો હે?

દાદી—ત્રણસે રૂપીયા? તીલરી! હું તો ઘણા આછા ધારતોતો. જાવો લેવો.

બાલ—પણ દેખીયો. આવ્યો પીકચર નો દીધો હે?

દોલી—કીયું પીકચર? પેલું ખુણામાં ધુલ ખાતું ધુમાડા જેવું છે તે? અરે એ કંગાલ, રડતી સુરતને લઈને શુ કરશે ઉમાજી?

બાલ—હા. એજ મને ચેતો હે. એ રડતી સુરત નોહે.

દાદી—હું હે! મોહકુ સંબાલ દોલી! એ રડતી કંગાલ સુરત નથી. પણ એતો મારી મંગલ મૂરત છે. એલએછ એ કોણ છે?

દોલી—હથે. કોઈ ભુખરીબારસ સગો વાહલો!

દાદી—અરે એતો મારા મુરખી જાલકાકા છે.

દોલી—કોણ? જાલકાકા? અરરર! મૌલા પીર! દેરા ખાઈ દરવાજા ખાંધે ખાંધેલા તે, લુછાના સરદાર ને કોચીના સાહુકાર!

જાલ—નો હે. નો હે. જાલકેકો લુછા નો હે.

દાદી—દાદી, મોહકાણુ! તારા એ ઠાંપરો તો હજી જીવે છે ને વળી આ ચિત્રશાળામાં અંહી હાજર છે! એની શિક્ષક તો જો! જાણે કે આ બધું લીલાંઉ જોઈને મરવાજ પડ્યો જાણે! જો જો! જાણે કે આપણી ઉપર ડાહ્યા ધુરંદે છે ને તુને કેહ છે “બચ્ચાજી ઉભો રહે, તુને વારસાની એક અડધી નહી આપું.”

દાદી—કેમ? તું મુગો રહે છે કે નહી દોલી? બપરદાર મારા જાલ-કાકાને કાંઈ કહ્યું છે તો.

જાલ—એ પોકચર બધો સાથ બેચ ડાલો હે?

દાદી—કદી નહી. કદી નહી. એ સખી તો જુદી રાખેલી છે. એ તસવીર મને વાહલી છે. એ મેં વેચી જ નથી. મારા એ મુરખી જાલને હું વેચું? તે નહી બને. હું જીવતાં સુધી જાલવી રાખીરા.

જાલ—(મિહતાને) મિહતા, હજી બાપદાદાના લોહીની ચિંગારી એનામાં રહી જ પરી. (મોટું) મને એ પોકચર પસંદ હે!

દાદી—નહી મળશે! નહી મળશે! મારવાડી તે મારવાડી! બધાં લીધાં તે બસ નથી? આ એક તો મારી પાસ રહેવાદો લાલાજી.

જાલ—(સ્વગત) હા! મારો ખરો જાણીયાદ બેટો. (મોટું) પણ શકજી જાણ મને કોટો આવ્યો હે, તમ મેં દોલત દે દીધો હે. જીતો રૂપેયો એ બધોનો દીધો હે તો તો રૂપેયો મેં એ એકનો દેતો હે. દેતો હે?

દાદી—(નકલ કરી) નો હે! નો હે! હવે મુગા મરેની તો લાલાજી. એક વખતે ના કહી તેની ફરીથી હા થવાની નથી.

જાલ—(સ્વગત) કેવો મારો જાતવન ચેરાગ! (મોટું) સખ મળે ક્રીતો રૂપેયો હવે હે. (સ્વગત) હું એનો બધો વાંક માફ કરીરા.

(દાદી અને દાદી હિસાબ કરવા બેસે છે.)

માણુક—હું કહું છું તો મુરખી કે એ હજી પણ સુધરશે.

દાદી—બધા મળીને છસો રૂપિયા થયા, ઉમાજી!

જાલ—લીયોજી. (નોટ ગણી આપે છે.)

દાદી—અરે છસો રૂપિયા, કાકા! આતો આઠસોની નોટ છે!

જાલ—રખો! રખો! જોલકેકો બેચો હે! હજાર રૂપેયો દેતો હે! (બીજા રૂપિયા કાઢાડવા જાય છે.)

દાદી—હે, કંગાલ! મોહમાંથી કાંઈ ગાલ સાંભલી બેસશે. તું કોણ છે કોણુ? લે ધર પાછા! (ઉપજગ રૂપિયા પાછા આપે છે.)

જાલ—ફિકર નહી. ફિકર નહી. આઠસે રખ્યો હે. મેં બક્ષેરા દીવી હે. સોળ મરખોન. દાદી શેઠ વું અછો શેઠ હે !

દાદી—આતો કોઈ જખરો લેહરી છે. જોવા હું તેવોજ મારવાડી મળ્યોછ. આવ બાઈ હરખા આપણે બેહુ સરખા તેમાનો છે. લાલાજી, મને કોઠી કરે. તમે મને ઘણા ગમોછ. (મોટેછે) પણ સુનો લાલાજી. એ ચિત્રોનુ તમે શું કરશે? મારો સુખન માનો તો વેચતા ના. એ ઘણી માનવંત મુરતીઓ છે.

જાલ—ના. બેચો ના હે. એ મિત્રોનો ચિત્રો હે. મેં રખતો હે. દો દીનમે મેં મંગવાતો હે. ચ્લો મોણેકલોલ ! (સ્વગત) કોણ કેહછ કે દાદી નઠારો દીકરો છે? (માણુકલાલ સાથ જતાં જતાં પાછો આવેછે.)

દાદી—કેમ પાછા આવ્યા, મારવાડી?

જાલ—મને એક ખોત પુછવો મરજી હે. તમને બચ્ચા કચ્ચાં હે?

દાદી—બચ્ચાં કચ્ચાં! મારવાડીને એ કેવું પુછવું?

માણુક—મતલબ કે આપની સંસાર સ્થિતિ એઓ જાણવા ઈચ્છેછે કે તે ઉપરથી આપનું અર્ચ્યુંટણ કેટલું છે તેનો તોલ કરે અને તે ઉપરથી વળી પોતાના પૈસા પાછા મળશે કે નહી તેનો ભરસો ખાંધે.

દાદી—ઉમાજી, બચ્ચાંમાં તો હુંજ સેવક, હસતક પોતે. પરણ્યાછ કાંહ કે બચ્ચાં થાય?

જાલ—પ્રણવો શો ખાત ! કાયકો પ્રણુવો? ગલીએ ગલીએ ઓરત રખ્યો હે! હેં? તુમ બડા પકો હે?

દાદી—લાલાજી, લાલાજી, હું તેવો નથી. ગલીએ ગલી બચ્ચાંઓ રવડે તે જીજ. હું તેમાનો નહી.

માણુક—ઉમાજી, દાદીશેઠનું વેરાવાલ થઈ ચુક્યું છે.

દાદી—અને તે એકલીજ મારી ઓરત થશે. મેહતા, એને ખાતરી આપકે મારી યુલાં તરફ હું કદી પણ બેવચની થવાનો નથી.

જાલ—ક્યા? એકજ? છી છી છી! અમ હોંદુ લોકમે દેખ્યો. બધો લોકમે દેખ્યો. પોંચ પોંચ ખાયડી રખ્યો હે. તમે એકજ? નહી. નહી. ઢાંગ હે! દેખ્યો એક—

માણુક—બેઅદખી માફ છે દાદી શેઠ, પણ ઉમાજી આપને માટે એક મારવાડણ—

દાદી—શું? હે મુજી મેહતા તારી અકલ કેમ ગઈ? લાલાજી કેયા એવાં વસટાલાંમાં કરતા દેખું? તોજ મારી ઉપર આજે સખી થઈ

ગયાછ! પણ સાંબલ, હે મારવાડી! હું તીલીચારી નથી. એ તમારે ધંધા પીઝ કોઈ બગધવાની પાસે લઈ જવો. સમભ્યાં નિકલો! જવો અંહીથી!

જાલ—માફ કીદો હે! માફ કીદો! સોખ મરખોન!

(જાલકાકા માણકલાલ સાથે જાયછે.)

દોહી—કોઈ બરે શોખીલો મારવાડી છે!

દાદી—એતો કોઈ સોદાગરેનો શાહ છે. આપણને તો તીલ્લરી પડી ગઈ. બાપદાદાએને વેચી નાખવાનો આવડો મોટો નફો મેં નહીં ધાર્યોતો. (ચિત્રો ગમ જોઈ) ગૃહસ્થો, તમેએ મને જીવતાં કમાવ્યો તો ખરો, પણ મુવેળી કમાવી આપ્યો તેને વાસતે તમારો મોટો આભાર માનુંછ. હા. હા. હા. હા. (માણકલાલ આવેછે.) મેહતા એ મારવાડીને કાંદાં થી શોધી લાવ્યો? હા. હા. હા. હા.

માણક—સાહેબ, મરણ પામેલા મુરખીએને વેચી નાખી આપ આમ હસેછો અને હીજોછો એતો બહુ સ્વછંદી કામ!

દાદી—નહી મેહતા. હું મરનાર મુરખીએને નથી હીજતો. આતો ખાલી જોખાં છે. ખાલી ચિત્રોને માન આપવાની મુરતીપુંજ માનનારો હું કોઈ ફીલસુફ નથી. એવી લાહેરી મારા બેહુભાઈને ઘણી આપડેછ. આ ચિત્રો કાંઈ જોતેછ? જરાખી હાલેછ કે હસેછ? મેં તેમને વેચી નાખ્યા તે કાંઈ ના પાડેછ? ખાલી કંતાન ને રંગ, તેમાં શું? એવા ખાલી દેખાવને હું માન આપતો નથી તેથી મારા મુરખીએ વિષે મને માન નથી એમ તું સમજતો ના મેહતા.

માણક—આપ સદા હસતા ને રંગીલા? કોઈખી પ્રસંગે ગંભીર થશો કે નહીં?

દાદી—નહી મેહતા. આ પ્રસંગે હું ગંભીર છું અને અંતઃકરણથી ગંભીર છું. આ ચિત્રો વેચી નાખવા સારું હું કુખી દેખાતો નથી તે એટલાજ મોટે કે તારા મિત્ર મનચેરશાહની કાહણીથી હું વધારે કુખી છું. લે, આ બસો રૂપયા લઈ જઈને આપ બિચારા મનચેરશાહને.

માણક—(અચરતીથી) ખસેં રૂપયા!

દાદી—નહી? એાછા છે? ત્યારે ત્રણસો લે. જા. મનચેરશાહને મારો સલામ કેહ ને કેહજે કે તરતવેલા હું વધારે આખી શકતો નથી. પણ આ મારવાડી પાસે કહડવેલા પાંચ હજાર કાલે આવશે તેમાંથી હું કાલ ને કાલ વધારે મોકલી આપીરા. કેમ હજી ઉભા? શું એ ત્રણસેખી એાછા છે?

માણુક—નહી જી. ખહુ છે. ખસેં પણ ખહુ થયા.

દાદી—નહી. અચરવાજ બાપને ખસો ઘણા નથી. એ ખસોતો આ મારવાડી બક્ષેરાના આપી ગયોછ, પણ એ ખસોની બક્ષેરા તારા દોસ્તના બચ્ચાંનાજ બાયગે પોતાની મેળે મુક્ત આવીછ તો એ ઉપર તે-
ઓનો હક છે. એ ખસોખી લઈ જા અને તે ઉપરાંત જે વેચતાં ઉપજ્યા તેમાંના આ સો ખીજ લઈ જા.

માણુક—પણ શેઠ, બાહર ખે મારવાડી માગનારા ઉભા છે. આ ત્રણસે રૂપીયા તો તેમને—

દાદી—છટ! છટ! શું ગરીબ બિચારા મનચેરશાહના બચ્ચાં બુખે ટલવલે અને હું આ માતબર મારવાડીઓને પૈસા ભરું? નહી નહી. એ મારવાડીઓના કરતાં મનચેરશાહની અગત વધારે છે.

દોલી—બલા માણસ જાણુતો નથી કે બાજ ખાકિ મારવાડીઓને જેમ વધારે પૈસા ભરીયે તેમ તેઓ વધારે જીવમાત ચલાવે.

દાદી—અવખતાં. હું કાંઈ તેમનું નાણું ખાઈ જવાનો નથી. પણ તેમને ધીરે ધીરે આપી રહીશું. હું દોલતમંદ યદરા ત્યારે ડાહ્યો પણ થઈશ. પૈસા થયા પછી તે સંધરવાની લાલચ યાયછ અને રાખાવત ઉપ-
રથી ઘીલ ઉતરી જાયછ. વાસતે હાજ મને તક છે તેટલે રાખાવત કરી લેવાદે. માગનારાઓનું આપ મુવે બમણાના વાયદાને વખતે પતાવીશું. પણ બિચારા એ ગરીબના બચ્ચાંને કાંઈ તેવા વાયદા ઉપર બુખે રખાયાં?

માણુક—માગનારને રડાવીને દાત કરવું એમાં ઇનસાફ નથી.

દાદી—અરે જા! ઇનસાફવાલા! મોટા ઇનસાફ લાયોછ. ગરીબો બુખે મરે અને મારવાડીઓ કમાય એ કેવો ઇનસાફ! જા જા! ખા-
નાર પીનાર ને સાહેબ આપનાર. (તેને કાહડી મેળેછે) અરે, પણ ઉભો રેહ. આ લાલાજી તો ઇમાનદાર છે અને ઇમાનદાર માણસ પછી માર-
વાડી હોય તોપણ તેના પૈસા હું ડુપ્પાડું નહી. એણે બાયડીવિષે જે વાત કીધી તેતો હું ધારું કે અમથી મરાખરી કીધી. નહી વાઈ મેહતા?

માણુક—હાજી. એમજ હતું. એ મારવાડી ઘણો ચોખો માણસ છે.

દાદી—ત્યારે તો જા આ બાકીના પૈસાપર તો એ લાલાજીનો હક છે. કેમકે તેની અંગ ઉધારની જામીનગીરીમાં આ ચિત્રો વેચ્યાં છે. આ પૈસામાંથી પાનસો તે લાલાજીને આપ ને બાકીના ત્રણસે તારા મનચેરશાહને આપ. જા.

(માણુકલાલ જાયછે.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

બેજુબાવાના ઘેરમા બેહલુનો ઘોરડો. પુસ્તકખાનું. ચોપડીઆ ગોઠવેલી. એક પડદા ઉપર નકસો ટાંગેલો. બેહલુમાઈ એકલો.

બેહલુ—બેરાં વાસ્ત્યાં નહી વળે પણ હાસ્ત્યાં વળે. મારી ખૂબસુરત જરી કાઠીને મેં સમજાવીને મળવા બોલાવી ત્યારે નહી આવી પણ હવે પોતાના બુઢા વર સાથ ફરી કજીયો થયો ત્યારે પોતાની મેલે સલાહ પુછવાને બાહણે આવેછ. વખત થઈ ગયો ને હજી સુધી આવી કેમ નહી? જરા જરા જરી જીવાક રાહપર આવેછ, પણ બેજુબાવાને મારા ઉપર કશો વેહમ નથી એ ઠીકછે. આહા કેવી ક્તેહ! જરી મને આણેછ અને વળી પેલી દોલતમંદ ગુલાં પણ શેવટે મનેજ મળવાની. પણ એ ગુલાં ઉપર મેં લગાડ્યું તો જરી કાઠીને જરાબી જાણુવા દીધું નથી. તે દાહડે વીકટોરીયા ગારડનમાં જરીને વેહમ આવે એમ બની ગયું, પણ તે તો મેં સમજાવીને પાછું સમાધાન કરી નાખ્યુંછ. મારી મોહબતમાં જરી જીવાક કોઈ શોખને સાંખી રાક્યો નહી. પણ તેમ તે ગુલાં ઉપરની મારી ઉમેદ જાણુશેજ નહી. (બેહરામ આવેછે) કેમ બેહરામ જરાબાઈ ક્યાં છે?

બેહરામ—હ મારી બાઈ આવેછ.

બેહલુ—બાઈ આવ્યાં? ક્યાં છે? (સ્વગત) ચાકર વગર એકલી તો આવેજ નહી હં.

બેહલુ—તુમ ઉપર બેસીછ કે નાહી તે મને જોવા મોકલી.

બેહલુ—હું વાટજ જોવુંછું. બોલાવ. (પોતે ઠીકઠાક થતાં) બેહરામ જરા સામેની બારીએ પડદા સેરવી જા. (બેહરામ તેમ કરી જાયછે) સામેના પડોશીઆ એટલા તો નિંદાખોર છે કે આખો દાહડો મારી હીલચાલ તપાસ્યા કરેછ. પરવરદેગાર તારો આસરો! (જરાબાઈ બેહરામ સાથ આવેછ.)

જરી—કેમ છો? ડાહ્યાબાઈ? ઘેરમાંની પરવરદેગારજ કે?

બેહલુ—આવો મોટા લોક આવો બેસો. (પુરશી આવતાં.)

જરી—હા. હા. હા. હા. બેહરામ તું હેડે બેસ અને કોઈ આવતાં જતાંની ખબર કરજે. (બેહરામ જાયછે) હા. હા. હા. હા. મારી વાટ ધણી જોઈ કે?

બેહલુ—પરવરદેગારની બહેસથી આપણામાં ધણો સુધારો થયોછ જરાબાઈ, પણ આપણી ખાનુઓ હજી વખતની કિમત ક્યાં સમજે છે?

જરી—હું શું કરું? બેજનજી બાહાર જાય તો હું આણુ કેની? તમારા બેજીઆવાનો સ્વભાવ દાહડે દાહડે ધણોજ ખીગડતો ગયોજ. મારા ઉપર તરેહવાર વેહમ લાવેજ, ને તમારા દાદીસાથ તો ડાલે દીકું વેર રાખેજ.

બેહલુ—(સ્વગત) ત્યારે તો આપણા નિંદાખાનાની કારીગરી ધણી કારગત લાગેજ.

જરી—હવે તો દાદી અને હું વચે એવણુ વેહમ લઈ જાયજ. કેલુ હરાવા સરખું! કોઈ મુવાંએએ અમારે બેહુને નામના કાગળો પણ લખીને બેજનજીને ખતાવ્યાંજ.

બેહલુ—(સ્વગત) નાજનંમાયની ખતાવેલી નિંદાનુ બજાર તેજી ખરું. નિંદાખાનાની જય થાયો!

જરી—હવે તો ઓદા કરે ને દાદી ગુલાં સાથ જલદી પરજો તો સારું કે એના સામે બેજીઆવાના વેહમ જલદીથી ભાગી જાય. કેમ ખરું કેની?

બેહલુ—(સ્વગત) કોણને પુછેજ? મને મુદલ નથી ગમતું. (મોટે) મને ઘણુંજ ગમેજ કે ગુલાંસાથ દાદીની સાદી જલદી થાય ને તમારા મનમાં હું અને ગુલાં વિષે વેહમ આપ્પાતા તે પણ ભાગી જાય. દાદાર તું!

જરી—હું તમારું ખરું માનુજ. પણ હવે તે વાત નથી. જોવાની બેહલુભાઈ મારી અહીં આવવાની મતલબ એટલીજ કે તમારા બેજીઆવાનો સ્વભાવ-બજેરે!-તેનું હું હવે શું કરું તેની મને સમજ પડતી નથી. ભલા માણસ નિંદાખોરોનું ઓદા શું બહું કરશે કે તેએને મારીજ નિંદા કરી મારા વરને છેડી મેળવાનું સુજ પડ્યું? આ રાંડ નાજનંમાય નસકોરું! તેજો મારે વિષે તરેહવાર જુદા ખતાવી કાઢાડ્યાજ. ને તે બધા ખોટા.

બેહલુ—ખરેખર. દુખ બરેહું એજ છે તો કે આપણે વાસતે એક ખુમાતાનો જુદા તદત ખોટા ઉરાડવામાં આવેજ.

જરી—નિંદાખોરો દુશમનીથી નિંદા કરે તો જીવી વાત છે પણ હું એક નિંદાપ અખળા કોઈ પણ દોસ્તના જુરામાં નહી તેની દોસ્તોના ખોટી નિંદા ચલાવે એ કેલુ નાલાયક!

બેહલુ—મેરાક મેરાક. જો ખરી નિંદાહોયતો આપણને કાંઈ નહી તો સધયારો તો રેહ કે વાત ખરી છે અને આપણુ વગોવાઈ થેછીએ તેટલું ભાગવીયે પણ છીએ. પણ પાક આખરથી રેહવા છતાં નિંદા આપણને દંડ તેથી તો ખમણું દુખ થાયજ. જ્યારે નેક ચાલ ચલાવવા છતાં આપણુ

નકામાં જગોવાઈયે ત્યારે તો એવી જાંજલ ચઢીકે જાણે કે નેક રેહવા કરતાં આપણે બદ ચાલના રેહવું બેહતર છે.

જરી—અને તેમાં વળી તમારા બેજીઆવા જેવા વર મળે તો પુત્રી કમખખતી ! બધા વર વેઠાય પણ વેહમી ને વચકાએર વર નહી વેઠાય.

બેહલુ—એવા વરને તો તમેજ વેઠાછ હોં વાહલાં જરખાઈ. હું શું કહું કાઝી ? બેજીઆવા મારા તો સુરખી થાય અને મારે બોલવું નહી ધટે, પણ તમે ચાલી ચલાવીને આવ્યાં ત્યારે તમારાથી હું કાંઈ છુપાવવા ચાહતો નથી. હું એટલુંજ કહું કે બેજીઆવાને તમે ધણા બેહકાવી મુકોછ. એક વેહમી વરને હૃદયી જીયાદ પ્યાર અને હૃદયી જીયાદ માન તે કાંઈ સારું છે ? પરવરદેગાર તારો આસરો !

જરી—હજીતો એવણને મારો પ્યાર એછો પડેછ. હજીતો મને કેહજે માન નથી આપતી. પ્યાર કીધા છતાં વેઠવું પડેછ.

બેહલુ—તેમાં વાંક તમારેજ મારાં વાહલાં જર. બ્યારે એક વેહમી ભરતાર પોતાની મોહરદાર ઉપર ખોટા વેહમ લઈ જાય ત્યારે તે ભરતાર દાખલના માન અને પ્યારને નાલાયક છે.

જરી—ત્યારે શું મારા પરણ્યા ખાવિંદપર મારે પ્યાર નહી કરવો જોઈયે ?

બેહલુ—દરએક સીજની હૃદ હોયછ, જેને પ્યાર ધટે તેના ઉપર પ્યાર કરવો જોઈયે. માખતનો બદલો સામી માખતથી મળે નહી તો માખત કાઢિલી શા કામની ?

જરી—ત્યારે તમે શું એવું કેહવા માગોછ બેહલુબાઈ કે ભરતાર જો વગર કારણે વેહમ લઈ જાયતો ખાયડીએ તે વેહમને કારણ મળે એવી ચાલ ચલાવવી ?

બેહલુ—ત્યારેજ વેહમી વરની શુદ્ધિ ઠોકાણે આવે.

જરી—ત્યારે આપણી પાક દામાન નિર્દોષતા ?

બેહલુ—એ પાક દામાનજ આપણને નડેછ તો ! એ પાક દામાનને લીધેજ તમે ખીજીએ તરફ બેદાદ અને બેફિકર રહોછ ! એ પાક દામાનને લીધેજ તમે પોતા તરફ બેદરકાર થાવોછ અને ખિગાડાના રસ્તા ઉપર જવાને લાયક બનોછ તો ! એ પાકદામાનને લીધેજ તમે બેજીઆવાના સ્વભાવથી બોલોછ અને વેહમથી મુજબોછ તો !

જરી—ખરેખત ?

બેહલુ—ખરેખતજ મારાં વાહલાં જર. એમખી ને એમખી નિંદા ખોટી તો થાયછેજ, તો ખરીજ થવા દેવો અને—

જરી—પછી ? પછી ?

બેહલુ—પછી જીવા કે બેજીઆવા પોતેજ કેવા સુધરેછ. અને તમે કેવાં સુખી થાવોછ.

જરી—બેહલુભાઈ તમે તો આ ઘણીજ નવાઈ જોવી નશિહત આપોછ ? નિંદાને ખોટી પાડવી હોયતો તેને સામી ખરી પાડવી ?

બેહલુ—એ દુનીયાંદારીની વાત છે વાહલાં જરખાઈ.

જરી—અને તેમાં આખરના કાંકરા કે ? આખર વખાવી મુકીયે તોજ એમ થાયતો ?

બેહલુ—(ચુકણપર પડીને.) તમે સમજતાં નથી મારાં પ્યારાં—

બેહરા—પરવરદેગાર તું ! (બેહરામ આવેછે.)

બેહલુ—કમખખત, તુને કોણે બોલાવ્યો ?

બેહરામ—સાચ બેઆદખી મોક છે પણ બેજીઆવા આવી તે હું તુને કેહવો નહીં આવીછ ?

બેહલુ—કોણ ? બેજીઆવા ! નખોદ.

જરી—તારા શેઠ ? બેજીઆવા અહીં આવ્યા ?

બેહરામ—નાહી.આવી નથી. પણ આવીછ. આરડાંમાંથી ઉતરીછ. મે દાદરપર જોઈછ.

બેહલુ—ત્યારે તો તું નિકલી જ અહીંથી. નજર ના પડતો.

બેહરામ—(જતો જતો) શેઠ આવીછ ને હવે મોરમોરી આલ્યોછ. (ખીલે રસતે જાયછે.)

જરી—અરર ! એવણુ વેહમી થયાછ તેમાં મને અહીં જોઈને પુરો વેહમ લાવશે. મારી ઉપર વાદળ તોડી પાડશે. હું ફરીથી એવી નાનાની કદી નહીં કરું. અરે, એવણુના પગલાં સંભલાયછ. હું ક્યાં જવું ! આ પડદો છે કે ? ત્યારે અહીં સંતાવું. (પડદા પછવાડે સંતાઈ જાયછે.)

બેહલુભાઈ માથા ઉપર કટકો નાખી, ખંદગી કરવાની ઢબમાં આડો ઉભો રહેછ. બેજીઆવા આવેછે.)

બેજી—આહા ! ધક પ્યાન ખંધુંજ ખોદાવંદતાલાની યાદમાં ! સાહેબજી બેહલુભાઈ.

બેહલુ—આ લો ! મુરખી સાહેબ. કેવાં મુખારક પગલાં ! પાકદાદારની આપાદતથી ફારગ થતાં વાર પેહલાંજ પાક દરશાન તમે મુરખીના અશો રોશાન ચેહરાના ! તમે આવી મારે આ મકાન પવિત્ર કીધું ! શું ધાસ્તું બેજીઆવા, મારી આ નાની લાઈબ્રેરીનું ? આ વિદ્યાનો બંડાર એજ મારી કુન્યા છે અને મારી આ ચોપડીઓ તેજ મારી દોહલ છે.

બેજુ—આહા. શુ મળેની કેતામોની હાર રાણુગારીછ ! ત્યાં બોધયે ત્યાં વિદ્યાન વિદ્યા. આ પડદાપરખી વિદ્યાન. એ પડદા નકશા ટાંગવા ઠીક કામે લાગી ગયોછ. (પડદાની પાસે જાયછે. બેહુભાઈ તેનો ધબ-રાટમાં હાથ ધરી ખેંચી લાવેછે.)

બેહુ—પડદા ધણો મળેનો છે મુરખીજી.

બેજુ—બ્યારેખી કાંઈ ઉતાવળમાં શોધવું હોયતો ઝટ મલી આવેહો !

બેહુ—હાજી. (સ્વગત) ઈયા કાંઈ ઉતાવળથી ટાંકવું હોય તેનાખી એન પડદા (મોટે) ખેસોની મુરખી સાહેબ. દાદાર તું ! (ખુરસી આપેછે)

બેજુ—આપણુ અહીં એકલાજ છીયેની ? ત્યારે તો સારું થયું. કેમકે હું અગતની, ખાનગી મસલત કરવા આવ્યોછ અને બેહુ-બાઈ તારી કીમતી સલાહનો ઉમેદવાર છું. આ તારી જરી કાકી વિષે વાત કરવીછે. વાહલા બેહુલી તારી કાકીથી તો હું કંટાળ્યો. એ મને માહું માહું ખોલાવેછ ને બેજર બેજર કરેછ.

બેહુ—અરર ! હે પરવરદેગાર ! હું ધણો દલગીર છું.

બેજુ—જરી મારી જરીએ દરકાર કરતી નથી. પણ વધારે કુખ બરેલુ એ છે કે એ આરત નજર ખિગાડેછ એમ કેહવાની હું અહી સતા ધરાવુંછ.

બેહુ—(ચોંકીને) અવાક્ષે પસેમાન ! એ શું કહેછ ખાવા ? અહી કેહેવાની સતા ધરાવોછ ! દાદાર હોરમજદ !

બેજુ—હા અને હું ખાનગી કહુંછું.—તું અને હું વચે—તે ચોરને મે પકડયોછ. (બેહુબાઈનો હાથ પકડે છે.)

બેહુ—(ચોંકીને) હે ? કેવી હેરતમંદી ! અને હેરમંદી પણ.

બેજુ—આહા ! હું જાણતોતોજ બેહુબાઈકે તારાથી મારા કુખમાં અરેદિલાસો મળશે. પણ તું સમજી ગયો હશે, ચીકરા, હું કોણુ સાર ખોલુંછ તે.

બેહુ—(ચોંકીને) હું ? નહી મુરખી. તમારી હકદાર મોહરદારની પાક મોહખતનો તે ચંડાલ ચોર કોણુછે ? આનજીબાઈ આડીચોતો નહી હોય ?

બેજુ—નહી.

બેહુ—વાર ફરામરોજ કુડાકા ?

બેજુ—નહી નહી. ધેરનો છોકરોજ ધોર ખોદેછ.

બેહુ—(ધણેજ ચોંકીને) હે ! અફસોસ ! અફસોસ ! પણ તમે નામ કહી દેવોજી. મને ખીલીક લાગેછ.

બેજુ—તારો દાદી.

બેહલુ—હૈં? મારો વાહલો, મારો માનીતો, માય જણ્યો બાઈ? કદી નહીં બને. હું માનુજ નહીં. ખાદા સાહેદ છે.

બેજી—વાહલા બેહલુબાઈ તમે પોતે બલાહો તેથી બધાને બલા વિચારોછ.

બેહલુ—અરે છે મુરખી સાહેબ. જે પોતાના એકીનની ઉસ્તવારી ઉપર સાચૂત કદમ છે તે ખીજની તરફ બદલજરે બદ યુમાંનીથી જોતો નથી.

બેજી—પણ દાદી કાંઈ તારા જેવા નીતિમાન નથી! તે કાંઈતારી માફક ડાપણની વાતો કરતો નથી!

બેહલુ—અરે. પણ જરી કાકીની, કાકા સાહેબ, નીતિ અને નેત્રીનું સત નિરાકલંક સફાર્ધનું છે.

બેજી—હા. પણ એક મોજલા, શાખીલા, જોબનવંત જીવાનની જીવાનદરાજી આગળ એકનાદાન છોકરીનું સત છેતરાયા વગર કેમ રહે?

બેહલુ—એ પણ અરે છે. ખાદા આહથે તે થથે.

બેજી—અને વળી અમે બેહુની ઉમરમાં અંતર એટલો મોટો છે કે મારા જેવા એક ધરડા ઉપર જરી જેવી એક છોકરી મોહ્યત રાખે એ મનાય એમ નથી. એવામાં જો એની કાંઈ બૂલ થઈ અને હું જો તે જાહેર કરે તો લોક બધાં મનેજ હસથે કે “એ ધરડો ધુવડ એક બાલકને પરણી આવ્યો ત્યારેકેની?”

બેહલુ—પરવરદેગારનું નામ લેવા! ગામ પડયું ગમેર. બધાં હસથે તો અરાં.

બેજી—હસથે? અરે મારે નાક કાપી લેથે. મારી ઉપર ગરબા નહીં જોડાયે કે? છાપે છાપે હું છપાઈશ. મારી ફજીયતી ઉપર કાંઈ ચુંથણા બાકી નહીં રેહથે.

બેહલુ—અરે અરજરી કાકીની કાંઈપણ વાત જાહેરતો કરાથેજ નહીં.

બેજી—પણ મને મોટું દુઃખ એ લાગેછ કે મારી સાથ આ બે-વફાઈવતાવનાર કોણ? જેનો હું વાલી, જેને મે મારા ઘેરમાં મોટો કી-ધેલો, જે જલકાકાનો બત્રીજો પણ મારા દીકરા જેવા તેજ દગો કરે? પાલેલો કુતરો પગ કરડે?

બેહલુ—અફસોસ! સદ હજર અફસોસ! મારા માયાલુ, માન વંત, મારા માયજણ્યા બાઈવિષે આવી વાત જો તમે મને કહો નહીં

તો હું માનુ નહી. પણ દાદીવિષે ધડીબર માનું મગર જરીકાકી વિષે તો સામેતી આપો નહી ત્યાંસુધી હું કદી માનુ નહી.

બેજુ—અરે કહુંછ બેહલુભાઈ. મેં કાગલો દીઠાંછ. કાગલો !

બેહલુ—એટલું બધું? પરવરદેગાર! (સવગત) નિંદાખાતાં તાંડે ખાનુ આખાદ!

બેજુ—હું હજીખી તારી જરીકાકીને કેવી ચાહુંછ? મારી બૂલતો થઈ, પણ એની કજીયતી બાગી હજી પણ હું ઘણો ડરુંછ. મેં તેને પરણીને કાલ આપ્યોછ તો મારા વચન પ્રમાણે વરતવા, મારી ધણીયાણીને સુખી કરવા હુંતો અસં દીલથી ખંતી છું. જરીના છીટાં છબતરાંનું એક કારણ હું પામી ગયોછ. હું ધારુંછ કે હું આવો ધરડો જીવી જીવીને ઘણા વરસ નથી જીવવાને.(રડેછે તેની સાથે બેહલુભાઈ પણ રડવાના ઢાંગ કરેછે) તો પછી આ ખિચારી જીવાન છોકરીનો જોખનવેત બધો ખાકીનો બવ કેમ ચુલ્લરથે (રડેછ) તેથી તારી જરીકાકી ખીદિછ અને એક બે વખત એણે એસારો પણ કીધોછ. (બેહુ રડેછે) એને ખીદવાનું વાજખી કારણ છે. (રડેછે) બેહલી હવે હું મરવા તત્ક થયોછું વાસતે મેં ઠરાવ કીધોછ કે મારી જરીને સદાની સુખી કરવા મારા મુવા ખાદ મારી દોલત એનાજ નામપર કરી જવી અને મારી હયાતીમાં એને ખાવા અરચવા ઉપર એનાજ શોખ પ્રમાણે એને પુરતી મોજ કરવા દેવી. એના અરચ ખુટણ અમો વચે કજીયો કરાવેછ તોએ કજીયાનું ખાહણુ પણ હું કાહડી નાખવા માંગુછ. એને જોધયે તેટલું એ ખાય અરચે એમ હું છુટ મુકવા માંગુંછ. એ જે તે વાતે સુખી થાય એમ હું ચાલીરા, અને તે વિષે હું બોલીનેજ બેસી રહેવાનો નથી, તેના પુરાવામાં આ બે ડીડના અરડા હું લાગ્યોછ તે તું રાખ અને વાંચીને તાંડે મત આપ. એમાંના એક ખતથી હું જીવુંછ ત્યાં સુધી જરીના અરચાલા જીવને માટે દર મહીને ૫૦૦ રૂપીયા એને મલ્યા જશે અને આ ખીજાં ડીડથી મારા મુવા ખાદ મારી બધી દોલત એને મળશે. એથી વધારે હું શું કરીરા? (રડેછ) એથીખી એ સુખી થાય ને હજીખી એ મને (રડેછે) સુખી કરે એટલુંજ (રડેછે) હું માંગુંછ.

બેહલુ—આહા! હે બક્ષરાના કરનાર સાહેબ ધણી! કાકાજી, કેવો દુલ્લોદીલચુરદા!(સ્વગત)રખે પેજાં કાકીજી આ લાલચઉપરલલચાઈજાય!

બેજુ—પણ બેહલી. એની ઉપર એના માગ્યા વગર મારું કેવું છુપ હેત દોડેછ તે તરત વેળા છુપુંજ રાખવાનું છે. એ બધું તારી કાકીને કેહવાનું નથી હોંકે. એ જો જાણેતો પછી મને મુદલ ગાંઠે નહી.

બેહલુ—નહીરેજી (સ્વગત) આદા કરેને કાકીના કાન બેહરા હોય.

બેજી—એ મારી વાત યદ્ય. હવે ચાલ દીકરા જરા તારી વાત કરોચ.

બેહલુ—મારી શી વાત કાકાજી ?

બેજી—આ મારી યુલાં ઉપરની તારી ઉમેદની વાત ? યુલાંને તું પરણવા ચાહેછ તેની વાત ?

બેહલુ—(આસતે) અરે મરવા દેવોજી એ વાતને.

બેજી—નહી. હું જોવુંછ કે યુલાં ઉપરની તારી દીનદારી ખરેખરી છે.

બેહલુ—(આસતે) હમણા એ વાત નથી કરવી મુરખી.

બેજી—અને મારી ખાતરી છે કે તું યુલાંને મુખી કરશે.

બેહલુ—(આસતે) પણ સાહેબ હમણા તમારા મુખની વાત કરીયેછ તેમાં મારાં મુખને શો સેકો તાણોછ ?

બેજી—અતો તારી લાયકી છે, બેહલી. પણ યુલાં તુને પસંદ કરતી નથી તેથી હું ધણોજ કુખી થાવુંછ.

બેહલી—(સ્વગત) મોહકાણુ ! બેહુ વાત ને જરીને સાંભળાવા હું નથી માગતો તે તે સાંભળેછ. બેહુ તરફથી હું ફરુંછ.

બેજી—હું જાણુંછ કે તું તારો આ પાક ખાર મારી જરીથી છુપાવવા માગેછ.

બેહલી—દાદાર હોરમજ કરે તે ખરું !

બેજી—પણ તું ભુલેછ ડીયર. મારી યુલાંને તું ચાહે તેથી મારી જરી જરીએ દલગીર નથી થવાની.

બેહલી—મુરખી સાહેબ, હું માંગી લજીછુ કે દાદારની રેહમથી—

દાદી—(અંદરથી) બેહરામ ! બેહરામ !

બેહરામ—(અંદરથી) જી. આવીજી !

દાદી—(અંદરથી) બેહલુબાઈ ઘેરમાં છે કે ? જા કેહ મારે મળવુંછે.

બેહલુ—અરે ! દાદી આવેછ ! એ ક્યાં આ અગતની વાત વચે આપ્યો.

બેજી—એ કહતાનું હું મોહકું જોવા નથી માગતો. (બેહરામ આવેછે)

બેહરામ—બેહલુ શેઠ તારી બાઈ આવી.

બેહલુ—કમખખત તેને અટકાવી રાખ, નહી તો પાછો વાલ. જોતો નથી કે અંહી મોટા શેઠ આવેલા છે તે ?

બેહરામ—(સ્વગત) કોઈ સોમજ નથી પડતો. શેઠ અમ નોસી-ને બાઈ અમ સંતોષો ને બધાં નોસીગોસો રોમી.

બેનુ—બેહરામ, દાદીને આવવા દે, પણ હું છું તે કેહતો ના. બેહલી, મને એક તાલસિન્ધ. તું દાદીને આવવા દે.

બેહલુ—દાદીબાઇને જરા થોભીને પછી આવવા દેને (સ્વગત) એ બેહુ એકકને સંભાલી લેશે. ઠીક છે. (બેહરામ જાય છે. ખારણું ઢાકે છે.)

બેનુ—બેહલી, હું અંહી સંતાઈ જવું ને તું દાદી સાથે જરી વિષે વાત કરી જો. જોઈયે, એ શું જવાબ દેયછે? તું જ કેહજીની કે તારો ભાઈ ચોખ્ખો છે. ત્યારે માલમ પડી આવશે. હા હા હું સંતાઈ જવું. હું ક્યાં સંતાવું? આ પડદો મળેનો છે. (પડદા તરફ દોડી જાય છે, પણ ત્યાંવર જઈ પુગે છે તેવાજ બેહલુબાઈ તેને પાછો ખસડી લાવે છે.) બાપરે! દાદાર હોરમજ! અંહી તો કોઈ અગાઉથી જ ભરાયું છે. બેહલુબાઈ, પડદા પછવાડે મેં કોઈની સારીનો છેડો જોયો!

બેહલુ—હે પરવરદેગાર! તે સાહેબ સહુ મેદનો કેવો ખોજનારો છે! હા-હા-હા-હા-હા-કેવું રમુજી ચોધડયું! જુવોનીજી, બિચારી જે છુપાવા માંગતી હતી તે અંતે જાહેર થઈ હા-હા-હા-હા (હસવાના ઢોંગ કરે છે.)

બેનુ—પણ એ છે કોણ? જલદી ખોજ.

બેહલુ—એ તો કેનીજી તે તમે આવ્યા ત્યારે મારી ઘોબણ વાગો લાવી હતી, તે તમે આવ્યાના સાદ સાંભળીને ભરાઈ ગઈ. મેં ઘણીબી સમજાવી પણ તમારાથી રાશમાઈ ગઈ. બધાં ખૈરાં તમે નામવરથી રાશમાયછ.

બેનુ—ત્યારે! ઘોબણ સંતાયલી છે હૈં? હા-હા-હા-હા-રાસકલ બેહલી ગુરદા. પણ વાર આપણી બધી વાત એ ઘોબણે સાંભલી હશે?

બેહલુ—ફીકર નહી. એ તો જાતની ઘાટણ છે. તેને ગુજરાતીનો એક ખોલ આવડતો નથી.

દાદી—(અંદરથી) બેહલુબાઈ? આ ડાહ્યાબાઈ? છેકે?

બેનુ—અરે પણ ઘોબણ હોય કે જે હોય તેનું મારે શું? મારે તો હવે બરાવું જોઈયે. હું આ ખોરડીમાં ભરાઈ જવું.

બેહલુ—હા. સિધારો મુરખી.

બેનુ—હા-હા-હા-હા-રાસકલ ચોર! ઘોબણને સંતાડે છે. હા-હા-હા-ચોર! (ખારણા પછવાડે જાય છે.)

દાદી—(અંદરથી) કેમ થયું બેહલી?

બેહલુ—(સ્વગત) ઉમા રેહની કમખખત! અહીં બધી કચુંખર થઈ ગઈ છે. (ખારણું ઉઘાડવા જાય છે.)

જર—(પડદા પછવાડેથી) હવે હું જતી રહેલું કે બેહુભાઈ?

બેહુભાઈ—(પાછો આવીને) ત્યાં જ રહેજો! ત્યાં જ રહેજો! વાહલાં જર!

બેજુ—(બારણા પછવાડેથી પડદાની આગળ આવી) બેહુભાઈ, ખૂબ સમજાવી, પઠાવીને પુછજો હું!

બેહુભાઈ—(પાછો તેના ઓરડા તરફ ખેંચી જાય છે) તમે અહીં ના આવો ની તો સુરખી સાહેબ!

દાદી—(અંદરથી) બેહુભાઈ! ઓરડાની બંદગી કરતાં ઊંધી ગયો કે કેમ થયું કેમ?

બેહુભાઈ—અરે આવ્યોરે દાદી! જરા થોભ (બારણા આગળ જાય છે)

જર—(પડદા પછવાડેથી) બેહુભાઈ, બેહુભાઈ, અંહીથી હું જતી રહું તે-ટલી વાર કાકાને ટાલું મારી બંધ કર!

બેહુભાઈ—(પાછો આવીને) જરા થોભો મારાં જર.

બેજુ—(બારણા પછવાડેથી) સીત! સીત! સીત! પેલી થોભણ બધું કહી તો નહીં આપે કે?

બેહુભાઈ—(પાછો આવી) જરા થોભો! થોભો! મેહરબાન!

(ઝડપથી જઈને દાદીને અંદર લાવે છે.)

દાદી—કેમ બેહુભાઈ શું થયું? બારણા ઢાંકીને ઓરડામાં ભરાઈ બેઠો છો? કાંઈ વારંટ બારંટ નિકળ્યું છે કે શું મારા બેહુભાઈ ભગત! મને કેટલી વાર બાહાર ખોટી કીધો? કોઈને ઓરડામાં સંતાડ્યું છે ખંતાડ્યું છે કે શું?

બેહુભાઈ—તે તો તારું કામ બાઈ દાદી.

દાદી—પણ બેજુબાવા ક્યાં પોલ થઈ ગયા! એવણ તો અંહી હતો ની!

બેહુભાઈ—અંહી હતા ખરા, પણ તારું આવવાનું સાંભળી જતા રહ્યા.

દાદી—કેમ વારં? શું એવણ મારાથી ખીધા કે? હું કાંઈ એવણ પાસે પૈસા પૈસા કહડાવા આવતો તો કે?

બેહુભાઈ—નહી પણ એવણ તારૂં મોહું જોવાને ના પાડે છે. તારી સાથે બેસવાને ધિકારે છે. મારા વાહલા ને બલા બાઈ, તું એ એ નેક અને બલા ગૃહસ્થનું દીલ કેવું આજોરદે કીધું છે!

દાદી—એમ દેહ છે! મારા સાચા પોલવાથી ઘણા “નેક અને બલાઓને” દુઃખ લાગે છે, પણ બેજુબાવાનો મેં શો ગુનાહ કીધો વારં?

બેહુભાઈ—હજી તો પુછે છે. જરીકાકી ઉપર તારી બદનજરની એવણ ખીલીક રાખે છે.

દાદી—હા-હા-હા-હા. એમકે? ખરેખર? મારા સમ? હા-હા-હા-હા.

બેહલુ—એ હસવાની વાત નથી દાદી. દાદાર તું !

દાદી—હા-હા-હા-હા. ત્યારે હસું નહીં તો એ ઘરડાજી ઉપર માંથે હાથ દબને રડું? અંતે ત્યારે ઘડપણમાં જીવાન ખેરી લાવવાનો સવાદ એવણે જોયો હો? હા-હા-હા-હા.

બેહલુ—એટલે ? એટલે ? એમ ગષ્ટાજેવો શું હે હે હે હે કરેછ.

દાદી—હા-હા-હા-હા. ત્યારે કાકાને કાકી ધણી જીવાન પડી ખરી. પણ બિચારાં બેહુએ ધણી મોટી શોધ કીધી. હા-હા-હા-હા.

બેહલુ—બાબા માણસ દાદી જરા દાદારનો તો ડર કર. તું સમજેછ કે તુને કોઈ જોતું નથી પણ તે સાહેબ સઉને જોમછ. આપના બાપને તોલના મુરખી સાથ આવી ચાલ !

દાદી—કેવી ચાલ ! હું તેમનું દીલ દુખવનારી કશી ચાલ ચલાવતો નથી. મરાખરી એક કોરે મુકી ગંભીર થઈ હું ખરેખરે કહુંછ, બેહલુભાઈ, કે બેજીબાવા મારા ઉપર જે તોમત મુકેછ તે ચાલ મારા ખ્યાલમાંની નથી.

બેહલુ—હં ! ત્યારે તો બેજીબાવા એ જાણીને ઘણાજ ખુશી થશે.

દાદી—જરીકાકી નાદાન છે, જરા ઉછાછલાં છે, પણ તેવણ ચાલનાં ખરાબ નથી. તેમજ હુંગી, બેહલુભાઈ, કાંઈ તમારા જેવા બેહલી યુરદો નથી, હું કાંઈ પરહેજગારીનું ડાલ ધાલી ભગત થઈ ફરતો નથી “અને પરવરદેગાર તારો આસરો” એમ કહી પરવરદેગારને ડગતો નથી—હું કબૂલ કરુંછ કે હું રમતો પંચી છું—તોપણ આટલી વાત યાદ રાખજો કે મારી મોખતમાં હું સાચો અને વચનનો એક છું. હું ગુલાંને અદરાયલો છું અને તે એકલીનેજ મારાં દીલના આહથી હું બંધાયલો છું. તે સિવાય ખીજી દરએક સ્ત્રી મને મા બેહન ખરાબર છે. ગમે એટલો ચીખાવલો, મસતીખાર, મોજીલો મારો સ્વભાવ છે પણ એકખી નીચ ધયા હલકાં કામમાં કોઈ મને પકડવાનું નથી.

બેહલુ—આ તારા ખોલાસાપર હું ખુશી ને મારો ખોદા ખુશી છે. (સ્વગત) અમારાં નિદાખાનાને વધારે મેહનત પડશે, ખીજી કાંઈ નહીં.

દાદી—પણ બેહલુભાઈ તમે તો મને અચરત કરોછ. જરીકાકી સાથ મારું નામ કેમ જોડાય ? આજ વેર આપણ બે ભાઈઓમાં જરીકાકીના ધણા માનીતા ને હેતવંતા તો તમે છો.

બેહુલુ—હૈ! હૈ! શરમ છે શરમ! હવે તું મને ગલે પડેછ!

દાદી—વળી બેહલી ભગત થયા કે બેહલુભાઈ? હું સોગંદ ખાઈને કહીશ કે તમોને મેં બેજીઆવાની હાજરી છતાં જરીકાકી તરફ બેહલાઈથી આલા કરતાં જોયાછ.

બેહુલુ—ચૂપ! ચૂપ! ગવેડાં એ કાંઈ મરાખરી નથી. ચૂપ!

દાદી—હું મરાખરી કરતો નથી. તમોને યાદ નથી ગઈ બપાવાની બાજને દાહડે તમે બેહુ જણને મેં એકલાં વાત કરતાં પકડ્યાં તે?

બેહુલુ—તું મુગો રૈહછ કે નહી.

દાદી—ને વળી પરમ દાહડે બીખીમાયને ત્યાંના લગનમાં—

બેહુલુ—હું એ નથી સાંખવાનો.

દાદી—ત્યાં તમે બે જણ હરસે હરસે વાલો કરતાંતાં તે—

બેહુલુ—દાદી કાંઈ વાત કહું. (સ્વગત) એને કહી દીધા વગર એ મુગો નહી રૈહથે. (મોઠે) કાંઈ વાત કહું. (દૂર તેડેછ.)

દાદી—તે વખતે આસપાસની મિજલશનોખી તમે બેહુ જણે—

બેહુલુ—અરે ચૂપ રૈહ ગવેડાં ચૂપ. (તેને બાજીપર લઇ જઈને) બેજીઆવા બધું સાંભલેછે. તેવણ અંહી સંતાયલા છે. મને ફસાવેછ?

દાદી—ક્યાં? અંહી છે? વાહુવા! ત્યારે તો હું એ વાત નહી બોલું. મારા બેહલી ભગત હું તમોને નહી ફસાવું!

બેહુલુ—હા અંહીજ છે. હું જાણતોતોજ કે તું આવીને આ તોમત નામુકેર જથે તેખીજ મે તેવણને સંતાવા દીધાછ.

દાદી—પણ ક્યાં છે? ક્યાં છે? વાહુવા! (પડદા ખાગળ દોડી જાયછે) એને બાહાર કાઢું.

બેહુલુ—(પડદા પાસેથી પાછો ખેંચી લાવી ઓરડા દેખાડે છે) અંહી નહી! અંહી નહી! તેવણ તો ત્યાં છે!

દાદી—જો મજાહ! કાકા! બાહાર નિકલો! હુરરે!

બેહુલુ—નહી દાદી નહી! મસ્તી ના કર! (સ્વગત) પરવરદેગાર તારો આસરો! (દાદી બેજીઆવાને ઓરડાની બહાર લાવેછે.)

દાદી—કાકા સાહેબ સંતાઈ ના રહે! સાહેબ મેહરબાન બેજીઆવા. મારા વાલી ખાનસાહેબ તે તમેજ કે? કેમ કાંઈ નાસતા ને ભરાતા ફરેછ? તમે કાંઈ ખેરી ખેરી છો કે જતાનખાતાની ખીખી પેડે બારણા પછવાંડે ચિમાઈને જોયા ફરેછ? તમે મારા ધનસાફના કરનારા તેજ મારા જમુસ ડીટેકડીવ પણ થાવોછ? હા-હા-હા.

બેજુ—દીકરા દાદી, મને તારો હાથ આપ. હું તારી ઉપર ખોટા શક બધ ગયો. પણ જો! બેહુભાઈનો વાંક ના કાઢાડતો હો! હું મારી ખુશીથી તારું માનનુ જોવા સંતાપો હતો.

દાદી—ખરેખર કાકા? હા-હા-હા-હા.

બેજુ—પણ મેં છુપાઈને જે સાંભળ્યું તેથી હવે મારી ખાતરી થઈછ. તે હમણા જે જવાબો દીધાછ તેથી હું ખુશી છું?

દાદી—હં? (સ્વગત બેહુભાઈને) સારું થયું કે મેં વધારે જવાબો નહી દીધા.

બેજુ—શરકલ ચોર! તું તારો વાંક બેહુભાઈને ધાઈ પડવા જતોતો નહી? ખંધા!

દાદી—અરે એતો જરા મસખરી કરતોતો. કેમ બેહુભાઈ?

બેહુ—દાદાર સાહેદ છે! (સ્વગત) એ બેહુ પીડાઓ અંછીથી હવે પતથે ડ્યારે? (બેહરામ આવેછે.)

બેહરામ—(બેહુભાઈના કાનમાં) બેહુભાઈ, નાનખાય નાસકોર આવોછ.

બેહુ—(સ્વગત) નાનખાય? વળી એ ડ્યાં નડવા આવીછ! એને અંછીઆવવા ના દેતો. હું આવુંછ. (બેહરામ જાયછે.) બેજુખાવા હું હમણા આવુંછ. મને કોઈ મળવા આવ્યુંછ તેને જરા જવાબ દઈ આવું.

દાદી—જ જ. બેહુભાઈ. હું ને બેજુખાવા ધણે દાહડ મળ્યાછ ને મારે જરા વાતળી કરવીછ.

બેહુ—(સ્વગત) એ લોકોને અંછી રાખવાતો નહી જોઈય. પણ ઉપાય શો? (મોઢે) હું આંચ પાછો આવુંછ. (બેજુખાવાને) બેજુખાવા પેલી ઘોભણની વાત એ લુછાને કેહેશોનાહો! (દાદી જે અત્યારમાં પડદા તરફ ગયોછે તેને પકડી લાવીને) દાદી, હું આવું તેટલાં જરા બેજુખાવાને વાત કરાવજે હો. (મોઢે) સાહેબ ધણી તું! (બેઠને ખેસાડીને જાયછે.)

બેજુ—(ધિરજથી ખેસાડીને) દાદી! દાદી! તુને શું સુજ પડછ! તું તારી આલ સુધારની. તું બેહુભાઈની સંગતમાં થોડાંખી ફરે તો કેવો સુધરે! જેના મોહપર દમેદમ દાદારનુ નામ!

દાદી—અરર! બેજુખાવા. એ ફરેસતાઈ ફીલસુફ સાથ ફરતાં મને કેમ પાલવે! મને કાંઈ દસતુરાન દસતુર થઈ દાહડી પસ-વારતાં આવડું નથી.

બેનુ—નહી નહી દાદી! તું બેહલીને અમરશ્યુ અપમાન કરેછ. એ કાંઈ તારા નેવો પંચી નથી. પણ તેમજ વળી એ કાંઈ છેક ફરસતોળી નથી હો. (સ્વગત) પેલી ધોભણની વાત કહી દેવું!, કેવી મજાહ પડશે.

દાદી—અરે હરવાયો એ! છેકજ નાકે જીભ લગાડે તે કાંઈઢોંગ પકડાયા વગર રેહ?

બેનુ—(સ્વગત) કેહું? કેહું? જરા હસવાના ભાવંપડશે. (ઝાટ) દાદી, દાદી એક વાત કહું. હા-હા-હા-હા. (તેને બાજુએ લઈ જાયછે.)

દાદી—શું? શું? કાકા? કાંઈ હસવાની વાત છે?

બેનુ—હા-હા-હા-હા. તુને બેહલીની કાંઈ મજાહ કરવા ગમેછ? હા-હા-હા-હા.

દાદી—હા-હા-હા. શું છે? શું છે? હસવાની વાત મને કહે. ડાહી ડાહી વાત બેહલુભાઈને કેહજો.

બેનુ—તું એમ ધારેછ કે બેહલીએ મને એકલાનેજ સંતાડ્યોછ? હા-હા-હા-હા.

દાદી—ત્યારે?

બેનુ—હા-હા-હા-હા. હું આવ્યો ત્યારે અહીં એક બેરી હતી. હા-હા-હા-હા.

દાદી—હૈં? છટ છટ! બેનુબાવા મને બોહકાવોછ.

બેનુ—અરે કહુંછ. હા-હા-હા-હા. હું આવ્યો તેવીજ તેને સંતાડી દીધીછ. હા-હા-હા-હા.

દાદી—નહી હોય. નહી હોય.

બેનુ—હા-હા-હા-હા. ને વળી કોણ? ધોભણ છે જો ધોભણ! ને વળી જાતની ધાટણ. હા-હા-હા-હા.

દાદી—પરવરદેગાર! બેહલુભાઈ એવામાં હોય?

બેનુ—ને મજાહ તો એ છે કે તે હજી અહીંજ છે. હા-હા-હા. અહીંજ સંતાડી છે.

દાદી—હૈં? હા-હા-હા-હા. લાવોની ત્યારે તો તેનેબી આરડામાંથી બાહાર કાઢું.

બેનુ—નહી. તે આરડામાં નથી. તે તો અહીં છે. હા-હા-હા-હા. તે તો પડદેનશીન છે. (પછવાડેથી ધરિારતમાં પડદા દેખાડેછે.)

દાદી—હૈં? અરે વાહુવા! ત્યારે તો તેને પડદામાંથી બેનશીન કરીધે.

બેજુ—નહી. નહી. છેક વેર મરાખરી સારી નહી. જો બેહલી આવેછ.

દાદી—પણ તે ધોભણને જરા જોધ્યે તો ખરા, કેઈ ધોભણ છે તે ?

બેજુ—નહી કેહું દાદી ! બેહલી ચીરડાઈ જશે જો. મારી ખારી ખેસશે.

દાદી—અરે એના ચીરડાવાના ભાર પડયા. તમે ઉભા તો રહેા. મારશે તો હું સંભાલી બધરા. (દાદી દોડીને પડદા ગમ જાયછે.)

બેજુ—(ધમરાટથી) આવ્યો જો ! બેહલી આવ્યો જો !

(દાદી જાત મારી પડદા ઉરાડી મેળેછે, જરખાઈ ઉભેલી માલમ પડી આવેછે, તેવાજ ખીજી ગમથી બેહલુભાઈ આવેછે.)

દાદી—કોણ ? જરીકાકી ! (સ્વગત) ખાપ રે ! રાખારા !

બેજુ—જરી ! (સ્વગત) એા એાદા !

દાદી—બેજુખાવા, પેલી ધોભણ જોઈ કે ? આ તમે કેહતાતા તે ધાટણ કે ? હા-હા-હા-હા. તમે ત્રણડે જણ અહીં સંતાવા બરાવાના કેથો નાસોગોસો રમતાં દેખું. ખીલું કોણ હતા ને ડાવ કોણ આપતું વાં ? ખાઈ સાહેબ, મેહરખાની કરી તમે ખોલાસો કરશે ? (જરા થોખીને) મુગાં મંત્ર ? વાં બેહલુભાઈ, નામવર તમે કાંઈ પાક પરવરદગારને પાદ કરી સમજવોની ? (જરા થોખીને) ફીલસુફ બાઈખી ચૂપજ ! બેજુ-ખાવા હું આવ્યો ત્યારે તમે અંધારામાં હતા પણ હવે તો તમે પુરતાં ઉજરડાંમાં આવ્યાછ ત્યારે કાંઈ તમે કેહશે ? (જરા થોખીને) બધાંનુજ રૂધઈ મધું. મોંહડાં કેમ સીવાઈ ગયાં ? ફીક ફીક ! જો કે હું કશું જાણતો નથી, તોપણ હું ધાંઈછ કે તમે બધાં એકેકને એાલખોછ તે ખસ છે. વાસતે હવે મારે ઉભા રેહવાનું કામ નથી. સાહેબજી ! (બેહલુભાઈને તેની નકલ કરી) “મારા વાહાલાને બલા બાઈતુંએ આ નેક અને બલા ગૂહસ્થનું દીલ કેવું આજોરદે કીધુંછ ! બલા માણસ જરા દાદારનો તો ડર કર ! તું સમજેછ કે તુને કોઈ જોતું નથી પણ સાહેબ સહુને જોયછ. આવા મુરખી સાથ આવી આવી ચાલ !” હા-હા-હા-હા. (બેજુખાવાને નકલ કરીને) સાહેબજી બેજુખાવા. “બલા માણસ તમોને શું મુજ પડીછ ! જો તમે બેહલુભાઈની સંગતમાં થોડાખી ફરો તો કેવા જલદી મુધરી જવો. જેના મોંપર દમેદમ દાદારનું નામ !” હા-હા-હા-હા. “જરા હસવાના ભાવ પડયા.” હા-હા-હા-હા.

(હસતો અને એજા કરતો જતો રેહછે. થોડીકવાર ચૂપકીરી.)

બેહુ—બેળુબાવા, પ-પ-પ-પરવરદેગારનું નામ સર્ધ ક-ક-ક-
કહું કે જોકે ત-ત-ત-તમેને સ-સ-સ-સકતો આવતા હશે તોપણ—

બેળુ—તતતત ને પપપપ શું કરેછ? પાધર બોલો બેહુ બગત !

બેહુ—સાહેબ જો જરા ધ-ધ-ધ-ધિરજ રાજો તો બ-બ-બ-
બધો ખાલાસો કહીને તમારી ખાતરી કરું.

બેળુ—પરવરદેગાર ! (વાત સાંભળવા બેસેછે.)

બેહુ—જોવાતી સાહેબ, મારી અરે તમારી જરી મારી જરી
અરે કાકી મારાં કેતી, તે આપણી યુલાં ઉપરનું મારું હેત જાણીને તમારી
જરીકાકી અરે મારી જરી તમારી કાકી કેતી તે તમારા સ્વભાવના બ-
બાપામાં યુલાં વિષેના મારા પ્યારને વાસતે કેતી તે અહીં મારી જરી અરે
તમારી જરીકાકી કેતી તે જરા પરપુછ કરવા આવ્યાં, પણ તેટલામાં તમે
આવી લાગવાથી એવણુ જરા સંતાપ ગયાં. એજ સમયું રાસ્ત વ દરોસ્ત છે.

બેળુ—કેવું રાસ્ત વ દરોસ્ત ! દાદાર સાહેદ છે ! અને વળી મારી
અરે તમારી જરીકાકી બોલેબોલ ટેકાળી આપશે !

જર—(ઘણા જોસથી આગળ ધસી આવીને) એક બોલળી નહી.

બેળુ—હૈં ? આ કરેસતાઘ ફીલચુફે જે રાસ્ત વ દરોસ્ત બનાવટ
કીધી તે તું જાંચકી નહી આપશે ?

જર—મુદત નહી. આ લુછો પારસી જે કાંઈ બોલ્યોછ તેમાં
એક બોલ સાચો નથી.

બેહુ—(જરીને) અરર ! જરીકાકી, તમે શો ઘાણુ વાણોછ ?

જર—સાધુજી, તમે મુગા રહો ! સાચું કબૂલ કરવા દેવો, બગત-
બાઈ. બેજનજી મને માફ કરો. હું કાંઈ યુલાંસાર પરપુછ કરવા આવીજ
નથી, પણ આ લુછાની લફંગાઈ મિરેલી મીઠી લુલીતી લાજમ્ય ઉપર લો-
બાઈને હું ઠગાઈછ. આ પાલેલા કુતરાએ પગ કરડવાની કોશિશ કરીછ,
પણ મેં મારી પાક દામાન જાલવીછ.

બેળુ—હૈં ! હવે સાચું નિકલવા માંડેછ !

બેહુ—જરીકાકી ઘેલાં કાહડેછ ઘેલાં.

જર—નહી. ઘેલાં તો તમે કહડાવતાતા, પણ જરીકાકીને
અકલ આવીછ ને તમારાજ કાવાદવાથી આંખ જીંધડીછ સાધુજી.
બેજનજી, જો મને માફ કરો તો કહું કે જે વખતે હું રાક્ષી છું એવી ત-
માને ખબર નહી હતી તે વખતે તમે મારી ગેરહજરી જાણીને મારે

સાહે જે દાઝ દેખાડીછ તેથી મારું જીગર છેક બિતરસુધી એવું બેદા-
યુંછ કે જો હું આ ડેકાણેથી આજની તમારી શોધની શરમીંદગી વગર
ગઇ હતે તોપણ મેં જે કાંઈ સાંભળ્યુંછ તેના હેરાનનું ખરાપણું હું મારી
હવે પછીની જીંદગીથી ખરું પાડી આપતે. આ બેહુભાઈ વિષે-સાકરીયા
જીભના વેરાધારી સાધુપણવાલા આ ઢાંગી ધરમડગ વિષે-હું એકલુંજ
કહુંછ કે એક ગમથી બ્યારે એ તમારા સરખા પૈતાના મુરખીની સં-
બાલ તલે સોંપેલી સગી બિચારી માખાપ વગરની યુક્તાને હરામ ધલ-
તમાં લલચાવાના ફાંફાં મારતો પકડાયોછ ત્યારે ખીજી ગમથી ફીલસુ-
ફીનો એ ડાલધાલુ ફરેરાતો તેજ મુરખીની પરણેતર ધણીયાણીને
તમારા ધરડે ધડપણના ધેર સંસારમાં સારી સલાહ આપવાને બાહણે
બીનીના ફાંદામાં ફસાવાના ઠાલી અવતિયાંમાં જીંધાડા પડ્યોછ. એ ઠગારને
આજે હું એવી તો ધિકારવાળેગ લ્યાનતમાં લપટાયેલા જોવુંછ કે એની
મીઠી બોલી ઉપર મારા કાઆ કાન આપવા સાહે હું પોતાને સદાના શરણ
દધરા અને ફરીથી એ પાપીનું મોહકું નહી જોધરા.

બેહુ—અને તોપણ, સાહેબ, જે જરા ખામોશી એખતયાર કરે
તો પરવરદેગારની—

બેજી—અરે ખેસ ! પરવરદેગારને ઠગનારા પાપી. પાપના ઉડા
મારમા કુખવા છતાં પરવરદેગારનું પાક નામ પાપી જીખ્યાન ઉપર અપવિત્ર
કરેછ ? મુગો મુગો મરી રેહ, ચંડાલ, હજીખી તારાં પાપના પસતાવામાં.
જરી, ચાલ, હું તુને બેથુનાહ માનુછ. આ બીનીના ગોફામાં આપણે ઉભું
રેહવાનું કામનથી. (જરખાધને બેઠીને તેની સાથ જતો રેહછે.)

બેહુ—થઈ ચુક્યું બેહલી. બદખખતીના પારાવાર ! (બેહરામ
પાછો આવેછે તેને) કેમ ? વળી શું કેહછ ?

બેહરામ—માણકલાલ મેતો આવીછ, ને તેના દોસ્ત મોનચેરશાહ
આવીછ તે તુને મોલવા મોગીછ.

બેહુ—ગધા, તું જેતો નથી હું હમણા ગડખડમાં છું તે ? માણ-
કલાલ પોતાના મિત્ર મનચેરશાહને પૈસાની મદદ માગવા લાગ્યો હશે.
પણ હું હમણા ગરીબ સગાંઆને રાખાવત કરું તેવાજ મન પવનમાં
છું ! ચાલ, હે જંગલી ! ઉભા કેમ રહોછ !

બેહરામ—સોબ, મેતોને બેલાવી કે પોછો વારી ?

બેહુ—જીખખ હું હમણા કામમાં છું. પણ જ તને બેલાવતો
કેમ નથી ?

બેહરામ—સાખ, મોરી ઉપર શું ગોશા કરી ? શેઠે બોધને સોધી કોહ્યો તે મેં શું ગુનો કરીધી ? (જાણ્યો.)

બેહલુ—હમણા હું જ એવાં દુઃખમાં પડગોઠ કે ખીજા પાતા દુઃખની કાહણી હું શું સાંભલું ? પણ તો મી જરા રાખાવતના ઢોંગ કરવા જોઈએ અને શીકત ઉપર જરા રાખાવતની સુગત તો લાવવી જોઈએ. પેલા મુકેરા મનચેરસાહ આવેછે જાહેરીની લુતીથી પતરાજ અ-લાવવાને ઠીકઠાકતો યઈ આવું. (જાણ્યો.)

(જાલકાકા મનચેરસાહને વેશે મેહતા સાથે આવેછે.)

જાલ—જોયું કે ? આપણને જોઈને જતો રહ્યો ? બેહલુ એજ કે ?

માણુક—એજ, મુરખી સાહેબ.

જાલ—એ ખામખા આપણને ઉડાવેછે ! કેટલીવારે અંદર આવવા દીધા !

માણુક—એતો સાખ, પોતે એટલા દયાલુ હાતાર પડ્યા કે કો-ઈની ગરીબ માણુગનો દેખાવ એમનાથી દેખી રાકાતો નથી.

જાલ—અને તોપણ એવડુંક મારો બેજુલાવા એને રાખાવતનાં સાહ જોષે વખાણતા સાતમા આસ્માને ચહડાવેછે.

માણુક—સાહેબ એઓ આવેછે. આપ એકલાજ વાત કરશો અને આપની સમજાણી પ્રમાણે સેવટે જાલકાકા આવી પુગ્યા એવી ખબર મારે લખ આવ્યા પડશે.

જાલ—હા. પછી આપણે અંહીજ પાછા મળીશું. તું હાદીનેની અંહીજ મોકલજો. (માણુકજાત જાયછે.) પેહલાં તો એની રડતી સુગતજ મને જોવા નથી ગમતી. (બેહલુભાન આવેછે.)

બેહલુ—આંતો શેઠ આવો. મનચેરસાહ તમે કે ? યા અથા ! (બેસેછે.)

જાલ—હા તમારો ગુલામ ગરીબ પરવર હું જ મનચેરસાહ.

બેહલુ—માફ કરજો હે જી, મેં તમેને જાત બોલી કરી. પણ કામ કામ, કામથી દુઃસદ મળતીજ નથી. બેસોનોજી. મેહરખાની કરી બેસો. હું અરજ કરેછે.

જાલ—કંઈ નીજી. ઉમો રેહતાં માર પગ દુખતા નથીજી. (બેસેછે.) (અવગત) રાલુકાર્મમાં સાહ જાણ્યા હૈયા હો !

બેહલુ—મીઠાટર મનચેરસાહ, મઠાં બાવગે હું તમેને આગળજો નથી તોપણ હું તમેને જોવાથી ખુશ છું. મારો મેહતા કેહછે કે તમે તો અમારા સગા થાવોછ, અમારા મેહસ્તન માવતરના ખાતદાન તરફથી. શુગરાના પરવરદેગાર.

જાલ—હા મુરખી સાહેબ. આપણા વચે ઐટલી સગાઈ છે કે મારી આ મુફલેશીથી આપણા માતપર આનંદાનને હું મારું લગાડું છું તેથી જ હું તમારી મદદને માટે હાથ ઝાલતો ઉભો છું નહીં તો હું તમે નામદરને તસદી નહીં આપતે, ખંદેનવાળ.

બેહલુ—ફિકર નહીં મારા મેહરબાન. ગરીબે ચાર ઓઠા! ગરીબ જરતોરાતીના કુઃખમાં હું દીલસોજીથી ભાગ લેવું છું. જરતોરાતીનું જ્યાં હોય ત્યાં ઓઠા બહું કરજો. અરે! અરે! ઓઠાતાલાએ જરતોરાતીઓ ઉપર ગરીબાઈનું કુઃખ શા વાસતે સરજાવ્યું? પણ તેના મિદ નેહારા છે, મારા દોસ્ત.

જાલ—માણકલાલે મારી હાલતથી તમે મેહરબાનને વોકેડ તો કીધા હશે. અને હવે—

બેહલુ—અરે હારે બાવા! હું બધું જાણું છું. અને તમારા આ હાલ જ તે બતાવી આપેછું, મારા ગરીબ જરતોરાતી બાઈ.

જાલ—તમારા સરખા સખી શ્રીમંતો ગરીબ જરતોરાતીઓને માથે વાસે થાય તો સગા કે નહીં સગા સર્વ સુખી થાય.

બેહલુ—સાહેબના સુકશના કરોજી! જોને ઓઠાએ ગરીબ બનાવ્યો તે અગર અજાણો હોય તો પણ શ્રીમંત સાથે સગાઈ થોથી કાઢાડવાનો તેને હક છે. પણ હું આહુ છું મીઠું મનચેરશાહ કે તમે જો શ્રીમંતો વિષે કહોછો તેઓમાં એક હું પણ હોતે કે જેથી તમોને કાંઈ સેજ સાબળી મદદ હું આપી શકતે.

જાલ—સાહેબના મુરખી જાલકાકા જો અંહી હોતે તો મને ખીજ પાસ માગવા જવું નહીં પડતે.

બેહલુ—આહા! હું આહું છું કે તે મુરખીના પનોતાં પગલાં અંહી હોતે. જાલકાકા આગલ હું તમારી જરખાજર બલામણુ કરતે.

જાલ—આહા! સાહેબ તમારી કેવી મેહરબાની! પણ જાલકાકા આગલ તો મને તમારી બલામણુની જર નહીં પડતે. તેવણુની જગ્યા તમે સાહેબે રાખીછો અને તેવણુના પૈસાથી તેવણુની રાખાવતના સાહેબ આડતીયા છો.

બેહલુ—તેવણુના પૈસા? આહા! તેવણુના પૈસા કોણે દીઠાછે?

જાલ—હું જાણું છું કે જાલકાકા સાહેબને સારું પુછેછે પરછેછ.

બેહલુ—હા-હા-હા-હા. ત્યારે તો તમોને કોઈએ તદન ઓટી અખર આપીછું, મારા બોલાબાઈ મનચેરશાહ. મારા જાલકાકા પણ

નેક છે, પણ આ જમાનોજ પૈસાનો છે અને મારા જલકાકાને પણ પૈસાનો એવો લોભ લાગ્યો છે કે અરચના નથી તેટલા એકઠા કરે. હું તમોને પોતાના જાણી આ ખાનગીજ કહું કે જલકાકાએ મારે વાસતે કશું કીધું નથી, તો જોકે લોકો તો ઘણુંખી બોલે, તે ખધાંને હું ક્યાં ખોટા પાડવા જવું ?

જાલ—શું સાહેબ ? જલકાકાએ તમારે વાસતે ચીનથી ચાંદીના લાથા ને લાથા અને થેલીની થેલીઓ મોકલી નથી.

ખેહલુ—હા-હા-હા-હા. કેવી રમુજી ગપ મારે, વાહાલા બાઈ ? વરસમાં બે ચાર વખત કાંઈ બેઠાં સોગાદ મોકલેલ તેજ. અને તેમાંખી શું ? સાકરના કાંઈ ટપ ધ્યા ચાહેના બાકસ તો કોઈ વખત રેસમી દગલા, આ એવું એવું ! ને ઘણું થાય તો વર્ષો વર્ષ દીવાલીપર ચીનાઈ ફટાકાની એક પેટી, ખીજું કાંઈજ નહી. ખોદાના ખંદા હોયતો માનજો.

જાલ—(સ્વગત) મહીને દાહડે હું મોટો પગાર આપુછ તેનો આ બદલો ! લુછા ! તારા ફટાકાની પેટીના જો હું ફટાકા ઉરાડીશ તે.

ખેહલુ—વળી, મીં મનચેરરાહ, તમે મારા બાઈ દાદીના દીવા-લીયો કારભારતો જાણતા હશે. એ બેટીબાપ પછવાડે મને વર્ષોવર્ષ ધસારો લાગેલ તે તો જુદો.

જાલ—(સ્વગત) અરે ચોર, તું કોણને કહેલ !

ખેહલુ—તમે કેહ્યો કે હું તે લુછાને પાંચ પૈસા પુછીને સામે બિગાડુછ. પણ કરવું કેમ ? મારો માય જણ્યો બાઈ. એ તો લોહી દોડ. તેને હું નહી મદદ આપું તો કોણ આપે ? પણ અફસોસ ! કે એવા લુછા પાછલ મને ધસારો ખમવો પડયાથી તમારા જેવા લાયક ગૃસ્થને લાયક મદદ આપવાને વખતે હું હાથ ધસતો રહી ગયોછ.

જાલ—(સ્વગત) કેવી હાથતાલી !

ખેહલુ—હું ચાહું કે દાદીના દિવાલયાપણાને મેં મદદ આપી તેના કરતાં તમારી ગરીબાઈમાં હું શરીગ થતો.

જાલ—ત્યારે હાલતો સાહેબ મને કશું આપી શકતા નથી ?

ખેહલુ—હાલતો મારી પાસે કાંઈજ નથી. હું દલગીરધું કે હાલતો મારા હાથ બીડમાં છે પણ ખાતરી રાખજો કે ખીજી વખતે જો તમે આવશે તો હું તમોને ખાલી હાથે મોકલીશ નહી. જરા મારા હાથમાં નાહું આવવા દેવો, હું તમોને ધેર બેઠાં પોંદ્યાડીશ. સાહેબજી ! આવજો હોં કે ! (પેહલાં પોતેજ ઉઠે.) આવજો સાહેબ !

જાલ—હું દલગીર છું કે—

બેહુલુ—હું કાંઈ થોડો દલગીર નથીતી બા. આવજો હું. સાહેબજી.
અફસોસ! બિચારા કેવા નેક માણસ ને તેના કેવા હાલ! સાહેબજી.

જાલ—નેકનામ બેહુલુભાઈ, મને નાહિમેદ—

બેહુલુ—અરે અવાક્ષેપસેમાન! તમારાં ખબાંને ખોદા સલામત રાખે! પણ આવજો હોજી. આહા! ખાલી હાથે તમે જાવો તેના કરતાં હું તમને ખાલી હાથે પાછા વાહું તેથી મને કેવું દુઃખ થાયછે! આવજો હંબા! સાહેબજી.

જાલ—પણ—પણ—

બેહુલુ—(હાક મારેછે) બેહુગમ!

બેહુરામ—જી! આવીજી! (આવેછે.)

જાલ—પણ—

બેહુલુ—આ શેઠને જવાનો દાદર દેખાડ. દાદરપરથી હાથ ધરીને ઉતારજો. સાહેબજી. સેવક નમેછ. સાહેબજી.

જાલ—ખાનેઆખાદ, નેક નામ સુરગી. (સ્વગત) કલેજાંકરોરા!

બેહુલુ—તમારો ગોલામ છું. બીજી વખત જરૂર તેટલે સાહેબજી!

જાલ—આહા. સાહેબ, કેવા બહા છે! મને કેવો નહાયત ખુશ કરી પાડો વાલો છે!

બેહુલુ—ખોદાખાનુ આખાદકરો. આવજોજી. બેહુરામ લઈજા શેઠને.

જાલ—(સ્વગત) દાદી, આજથી માટે ખરો વારસા નુંજ!
(બેહુરામ સાથે જાયછે.)

બેહુલુ—જાગી વલગાણુ! ડાહ્યા થવાનો એ તો દંડ! સખી વજુદમાં નામ લખાવીએ એટલે ગરીબાના રોદરા આવેલાજ છે. તોપણ ખરચ્યા વગર સખી વજુદમાં ખપાસાંડે લુટીતી લતરાજ ધણી જોઈએ. સખાવતની ચાખી ચાંદી ઉપર મોઢો કર મેંઝેછ, પણ માફ ખાહેરથી પોર મહડાવેલું રૂપુ ચાલેછ તો ચાંદીમાં અંને તેળી કર આપ્યા વગર. (માણુક-લાલ એક કાગળ લઈ આવેછે) આલો મેતા! બલે પધચ્ચો! કેમ છે? (સ્વગત) એ પોડાખી હમણાજ આવવા ખેસી રહીતી?

માણુક—સાહેબ, હું આપની રોકાણ વચે હરકત કરવા મોટેક્ષમા માગુંછું. પણ આ પત્રકા ઉપરથી આપને વિદિત થશે કે બાર અગત્યને મીથેજ હું આપ્યો છું.

બેહલુ—ફિકર નહી. તુને જોવાથી હું ખૂશ છું. (સ્વગત) હજી,
ચોર ! (કગળ વાંચી) હૈં ! મારા જ્ઞાનકાકા મુંબઈ આવ્યા !

માણુક--હાજી. હું એમને હમણાજ મળી આવ્યા. એઓ આપ-
સરખા પેતાના સંયુક્ત બીજાનો મોટો કરવા તબી રહ્યાં. પેહલાજ
સવાલ મને એ પુછ્યો કે મારો વાહણો અને માલીતો બેહલુબાઈ ક્યાં છે ?

બેહલુ—હૈં ! કેવી ખૂશ વધાઈ ! સુગમતા તે ફિકરવારતા ! (હાક
મારીને) બેહગમ ! બેહગમ ! પેલા મનચેરરાહને પાછા ખેંચાવ.

માણુક—મનચેરરાહ હવે આપને નહી મળશે મેહરબાન !
તેતો લાંબે ગયાં છે.

બેહલુ—બલા માણસ મેહતા, જરા અગાડિયી તો બોલ. બિચારા
તારા એ મિત્રને મેં આવી હથે જવા દીધો. નહીતો કે હું તેને જરૂર જાન-
કાકાનો હવાળો આપતો.

માણુક—હવે તો હું જાણું. હજી તો મારે દારીબાઈને
વધાઈ દેવાં છે. જ્ઞાનકાકાએ કેહવડવું છે કે પા કલાકમાં એઓ
આપને આવી મળશે.

બેહલુ—હૈં ! ખુશાલી ! ખુશાલી ! સ્વગત) કમખખતી ! કમખખતી !
કાકાબી કેવે એણે વખતે આવી લાગ્યા.

માણુક—આપનો એ હપ હું કાકાને કહીરા.

બેહલુ—જરૂર પા જરૂર મેહતા. (માણુકલાલ જાય છે) કાકા
મુવારે કવખતના આવતા ! બ્યારે આ મેરથી મારી આખરનુંગાખરે નિક-
સજી ત્યારેજ અચખૂચ દેખાવ દેવાને કાકા ક્યાં સંતાઈ રહ્યા હતા ! (જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

બેજુખાવાના ઘરમાં એક ચોરડો.

બેહલુબાઈ અને નાજમાય વાતે બોલાં જણાય છે.

નાજં—ત્યારે એમ ચંપું બેહલુબાઈ ? ને એ અધું તમારી બેહલાઈથી
ખનું ? દીની સાદી તો ત્યારે યુત્રાં નાય નહીં થઈ ? અને તેની સાથ
બેજુખાવાને અગખતાવ ને અદલે સામે ખતાવ યો ?

બેહલુ—દીને દીકરી દીની સાથ પરણવાની તમારી ઉમેદવારી
હજીબી કાંઈ ઉપાય થોધો કાહડશે.

નાળાં—હવે બળી ગયા બધા ઉપાય ! ચોક્કું કેવું મળેનું માડ્યું તે જીવું વલી ગયું. અને અફસોસ ! કે તમારી બદફેલીથી તે તમેજ જીવું વાલ્યું. મારા ક્યાં ભાગ લાગ્યા કે આ કાવતરાંમાં હું તમારી સાથે બેલાઈ !

બેહુલુ—વાંક તમારો છે. તમે પેલા તમારા સગા રસતમને બધા બેદ કહીને ધાણ બિગાડ્યો.

નાળાં—નહી નહી. વાંક તો તમારો છે. તમે જરી જીવાક તરફ નજર બિગાડી તેથી એહકાણુ વલી ગઈ. તમે ગુલાંને પરણવાની ઉમેદવારીમાં બેજીબાવાની નજરમાં સરકરાજ થતા થતા એજ તમારી મુરખીની ખેરી ઉપર બદનજર કરી તેવણની નજરમાં ઓર હલકા થયા અને જગની નજરમાં ઠગારા ઠરયા.

બેહુલુ—હું કપૂલ કરું છું નાળાંમાય કે આપણે શું ધારતાં શું થઈ ગયું, પણ આપણે એ પોત પોતાનો હિસાબ પતાવવાનો વખત હતો પછી આવશે. હમણાંતો મારા જલકાકાને આવવાનો વખત થયો. અખી ધડી આવી લાગવાની વડી છે. (ખારણું ડોકાયછે.) હે આપ્યા ! અચીત જલકાકાજ હોવા જોઈયે.

નાળાં—હવે ત્યારે ! હું તેવણની નજરે પડવા માગતી નથી.

બેહુલુ—હમણાંતો તમે આ પાસેના ઓરડામાં બેસો. જલકાકા સ્ત્રીનથી તરતના આવેલાં છે એટલે અંહી જાણ વાર રેહશે નહી. (નાળાંમાય એક ખારણાની પછવાડે જાયછે) અરે ! આતો જલકાકાને બદલે પેલો મનચેરશાહ પાછો આવ્યો ! પણ વધારે ધસકી બની આવ્યો. હમણાં એ ક્યાં આવ્યો ! (જલકાકા આવેછે) મીઠું મનચેરશાહ ? તમે એટલી વારમાં પાછા આવ્યા ? હવે તો તમે ડંટાળો આવો. મેં તમોને ના કહ્યું કે હમણાં ના આવતા. જાવો ! હમણાંતો મને કામ ધણું છે. જાવો !

જાલ—શેઠ મેં સાંભળ્યું છે કે તમારા જલકાકા હમણાં અંહી આવનાર છે તે ઉપરથી હું તેવણને મળવા આવ્યો. જોકે તે મખીચૂસ તમોને મુદલ પુછતા નથી, પણ જોઈયે કે તેવણની મહેરબાનીમાં કાંઈ મારે નસીબ જાગે ?

બેહુલુ—પણ બાપુ તમારું નસીબ અજમાવા તમે તેવણને તાંહ જાવો ! અંહી મારે તાંહ શું કામ આવો ? હમણાંતો જાવો, જાવો. કોઈ ખીજ વખત આવજો (તેનો હાથ પકડીને.)

જાલ—પણ સાગ, જલકાકા મને ઓળખે. મને જરા બેસવા દેવો.

બેહુલુ—૭૨ ! ૭૨ ! એતો હરામખોરી થઈ ! હે પારસી ! હવેતો તું મને ચીહીડ ચઢાવેજી ! કાંઈ તારી થમની ખમની અંહી દોટીએ ? ચાલ ! નિકલ !

બાલ—પણ સાહેબ ! શેઠ ! શેઠ !

બેહુલુ—તારે શેઠ ગીયો બહનમમાં ! હમણા તો બની ખાપુ ! શું કોઈ શોખ અરામ ને નફ્ટ માણસ છે ! હવે તો ધકા મારીને કાઢાડ્યા પડશે ! (હાંક મારીને) બેહરામ ! આ પારસીને બાહાર કાઢાડ. (તેને ધકા મારવા બય છે તેવામાં દાદી આવે છે.)

દાદી—કેમ બેહુલુભાઈ ! એ શું મારામારી ! મુરખી બલકાકા ક્યાં છે ? માણકલાલ મને અંહી તેવણને મળવા મોકલ્યો ને બેબુંછ તો કોઈ ગૃહસ્થની સાથે ધકા મુકીમાં પડ્યોજી ! અરે પણ બલકાકા આવી લાગશે ! શું છે ?

બેહુલુ—અરે ! પણ આ તે કાંઈ જુલમ ! પેલા માણકલાલ મેહતાનો મુફ્ફેરા મિત્ર મનચેરશાહ અંહી આવી આવીને કંટાલો આપ્યા કરેજી ! એક વખત ના કહી ! બે વખત ના કહી ! પણ અંહીથી ફીટતોજ નથી.

દાદી—અરે પણ બિચારા ગરીબ માણસને બેસવા દેતી.

બેહુલુ—કાંઈ વાત ! પંદર વર્ષે કાકા મળવા આવેજી ત્યારે એ શી પારકી પંચાત ? કેમ મનચેરશાહ તમે બોલોજ કે નહી ?

દાદી—મનચેરશાહ ? પણ સખૂર ! એ કોણ ? એને મેં જોયેલા છે. શા ઢોંગ ? લાલાજી ! સાહેબ મેહરબાન ? ચાલજોજ કે ? સહવારે મારી પાસે મરવાડી થઈ આવ્યાતા તે તમેજ કે ? ને હવે વળી પારસી થઈ ગયા કે ?

બેહુલુ—અરે કેહજી દાદી ? એ તુંનેખી કંટાલો આપેજ કે ?

દાદી—નહી. મારી સાથે તો બલાઈ કીધીજી. પણ બેહલી તેખી કાંઈ પૈસા કહડાવ્યાજ કે શું ? ને તોપણ હમણા કાકા આવશે વાસતે મારવાડીને પારસી વેશે બોલાવ્યોજ કે કેમ ? મારા પરવરદેગાર !

બેહુલુ—ત્યારે લેતી તારા દેખતાં હું એવેનને મારીને કાઢું ! બલકાકા આવેજી, ત્યારે એ મનચેરશાહ કેહજ કે—

દાદી—મનચેરશાહ ? નહી એનું અરં નામ તો ઉમા હુકા છે.

બેહુલુ—નહી, નહી, મનચેરશાહ છે.

દાદી—પણ હું જાણુ છ કેની ? ઉમાજી હુકાજી છે.

બેહલુ—પણ હુંની જાણુ છ કે મનચેરગાહ છે. માણકલાલ મેહતો
એને મારી આગળ મનચેરગાહ લેજે મુકી ગયો.

દાદી—પણ મારી આગળની માણકલાલ મેહતો એને ઉમા હુકા
દાખલ લાવ્યો હતો.

બેહલુ—હવે જે હોય તે પણ હમણાંતો એ પીડા પતાવીયે. પેલા
કાકા હમણાં આવી લાગશે ને !

દાદી—જે એ ખરો મનચેરગાહ હોતે અથવા જે એ ખરો ઉમા
હુકા હોતે તેની હુ એને અંહી ખુશી સાથે ખેસવા દેતે. પણ એતો કોઈ
ડગારો દીસેછ—

બેહલુ—વાસતે એને ખેસવા દેવો નહીં જોઈયે. હું માગી લઉંછ
મી. મનચેરગાહ કે—

દાદી—એને હું અગળ દ્રષ્ટ મી. ઉમાજી હુકાજી કે—

બેહુ—તમે રસતો લેવો અંહીથી.

જાત—શોકો, સાહેબો—

બેહલુ } —(ધકા મારી) { અરે ચાલ શેઠવાળા.

દાદી } { ચાલ, ચાલ, સાહેબ વાલા.

જાલ—મારેછરે ! મારેછરે !

બેહલુ } સમજાવીને કહ્યું કે જા અંહીથી. } (ધકા મારેછે.)

દાદી } વાંક તારો પોતાનો છે.

જાલ—ઓ સીપાઈ ! સીપાઈ !

(બેજીઆવા, જરખાઈ, યુજાં, માણકલાલ, ખેહરામ, દોડી આવેછે.)

ધણાજાણુ—અરે શું છે ? શું છે ?

બેજી—જાલકાકા શું છે ? મુરખી જાલકાકા ? અરે શો ગજબ ?

જરખાઈ } મુરખી સાહેબ ? આ પોરેઆઓ મુરખીને મારેછ ?

બેહલુ } જાલકાકા ! (ધબરાટમાં પછવાડે હડી જાયછે.)

દાદી } જરખાઈ—સારું થયું જાલકાકા અમે આવી લાગ્યાં નહીં તો કે બિ-

ચારા બા મુદતે મુરખી મળવા આસા તેવાણું આ લુચા બતીજાઓ
પેહલીજ મુલાકાતમાં મારી ખેસતે.

જાલ—ફિકર નહીં. એતો મારા જામુસપણાના વેરાધારી ઢાંગતી
મને શિક્ષા થઈ. મને બેહુ વેરા રૂધ્યા નહીં. મનચેરગાહને વેશે પેલા

પરેહજગાર પીરમરદ પાસેથી એક અડધી હું કહડાવી શક્યો નહી, અને મારવાડીને વેશે મારા પેલા મસ્તીખોરે તો પોતાના બાપદાદા કરતાંખી જુરા હાલ કીધાં—વગર લિલાંડિએ મને થોડી આપ્યો !

બેહુલુ—દાદી.

દાદી—બેહુલી.

બેહુલુ—મોહકાણુ!

દાદી—નખોદ !

(એકેકને પંડેપીઠ અઢલીને સ્વગત.)

જાલ—બેજુબાવા, જરમાય, મારા વફાદાર મેહતા માણુકલાલ, જુવો તમે બધાં પેલા મારા વડા બતીબને. મેં એને આજ સુધી કેટલું આપુંછ અને હજી હું કેટલું આપવાનો હતો તે તમે જાણોછ, તોપણ એ નીચ, નિમકહરામને મારા મોહડાંપર હમણાજ મેં બોલતાં સાંભળ્યો કે જાલકાકા મને એક અડધી પુછતો નથી.

બેજુ—એ કગારાની નિમકહરામી ઉપર હું જરાખી અચરત થતો નથી. કારણ કે એ મુજી ચંડાલે મારા પોતા તરફ જે બિમરવનાઈ ચલાવીછ તેજ મારી ખાતરી કરવા બસ છે કે એ હડહડતો બેવફા અને દગલખાજ છે.

જર—અને અગર જો એ દસતુરાન દસતુર નામુકેર જાય તો હું મારી નજરે નજરની શાક્ષીથી એને શિક્ષા કરાવા તૈયાર છું.

જાલ—શિક્ષા ! કુનીયામાં દગલખાજ લેએ ઉઘાડો પડવો એ શિક્ષા થોડી નથી.

દાદી—(સ્વગત) કમબખ્તી ! પરેહજગાર પીરાન પીર પર જો આટલાં પેનર પડ્યાં તો મારી ઉપર કેટલાં !

જાલ—અને હવે એનો ભાઈ પેલા લડુંગો દાદી—

દાદી—(સ્વગત) હે ! હવે મારો વારો આપ્યો !

બેહુલુ—જાલકાકા મારા માયાલુ અને માનવંત મુરખી જરા મારું સાંભળશો ?

દાદી—(સ્વગત) ઠીક છે. જો બેહુલુભાઈ બેહુલીગત લગાવીને પોતાની દીલ બેહલાવનારી એક વાયજી કરે તો તેટલા વખતમાં હુખી કાંઈ બાગુ દુટ્ટ બાપણુ તૈયાર કરે.

જાલ—(બેહુલુને) તમે તો મનમાનતો ખચાવ કરવાના હશે, નહી મારા સાધુભાઈ !

બેહુલુ—તે પરવરની રેહમથી હું મારું બેચુનાહપણું—

જાલ—ધુત ! ઠગારા ! સેવટ વેર પરવરદેગાર ! દાદારના પાક નામને અપવિત્ર ના કર ! પાપી ! (દાદીને) અને ભાઈ સાહેબ તમે ? તમારે અચાવખી તૈયારજ હશે ?

દાદી—નહી જાલકાકા, મારો અચાવ કાંઈજ નથી. હું બેહુલુભાઈની માફક બેહુલા થઈને બેચુનાહપણાની બેહલીગત રમવા માગતો નથી. હા—હું ક'યૂલ કરુંછ કે હું તમારો તકસીરવાર છું.

જાલ—ઉમાજી આગળ તારીથી નબરવરાપણે બધું કેહવાઈ ગયુંછ તેથી હવે તારાથી ફરાય એમ નથી !

દાદી—હું ફરું તેવો માણસ નથી. હું એકજ બોલનાંછું તે તો મુરખી સાહેબ તમે મારવાડી દાખલજ તપાસી લીધુંછ.

જાલ—હા અને જુનીયાદી આપદાદાએને ભાગા બંગાર પેડે તે મને વેચી નાખ્યા તેથી મારવાડી દાખલજ.

દાદી—હું ક'યૂલ કરુંછ કે આપદાદાએના ચિત્રો સાથ મેં નહીં ઘટતી છુટ લીધીછ. પણ મેં તેજ વખતે કહ્યું હતું મુરખી કે હું માત્ર માહુડેથી બોલી બતાવાનું બોટું માન મરતબો જાલવતો નથી. હું ખરું કહુંછ સાહેબ—અને તે ખરું છે એમ દેખાડવા માટે હું બોટા સમ સોગંદ ખાતો નથી, કેમકે દાદારના પાક નામની પરજી કરી મોટું પાપ છે માટે ગમે તો માનજો અને ગમે તો ના માનતા—કે મારા ઉડાઉપણાની મુરખાઈએ પકડાઈ આવવા માટે હું પશ્ચિમાન થયજો દેખાતો નથી તે એટલાજ વાસતે કે તમે મુરખીએ આવીને મને તે મુરખાઈએમાંથી છોડવોછ. બાકી પસંમાન તો હું ખરાં દીલથી થયોછ.

જાલ—હું માનુછ. દાદી, હું તુને ખરો માનુછ. મને ભેટ, મારા દીકરા (ભેટેછે) તે પેલું “ જુણામાં ધુલખાતું ધુમાડા જેવું ચિત્ર ” વચવા ના પાડી તયારથીજ મારી ખાતરી થઈછ.

દાદી—અરે ! બ્યારે મારા મુરખીના તે ચિત્રને મેં વાહલું કીધું તો તે મુરખીને પોતાને હું કેટલું વાહાલ આપું ! (પાછો ભેટેછે.)

બેહુલુ—પરવરદેગાર તું !

જરી—પણ જાલકાકા દાદીના વાહલમાં હજી એક જણ પીળાંનો ભાગ છે.

બેજી—ખરાખર. કેમ દીકરી ગુલાં તું શું કેહછ ?

ગુલાં—દાદી સુખી છે એમ સાંભલી હું ખુશી છું. પણ મારો આ કમીનો હાથ દાદી કરતાં વધારે લાયક કોઈ વરને હું આપીશ.

દાદી—કેમ ગુલાં ? એમ કેમ ?

બેબુ—વળી એને શું ભરાયું ? બ્યારે દાદી દિવાલો હોતો ત્યારે તું તેને પરણવા આહતી હતી, ને બ્યારે તે સુધરેછ ત્યારે તું તેના હાથ ના પાડેછ ? કેવું જીવું !

બાલ—ગુલાં, મેં તારા દાદીની પુરતી પરિક્ષા કીધીછ ને હું કેહુંછ કે તુને સુખી કરવા માટે ખીજે બેહતર હાથ, દીકરી, તુને મળશે નહી. દાદીને તેના લુછા દોસ્તોની વચે ગૃહસ્થ દાખલની વરતણુકવાણો મેં જોયોછ એટલુંજ નહી, એની ગરીબાઈ વચે મેં એને સખી દાતાર જોયોછ એટલુંજ નહી, ઈમાનદાર માગનાર તરફ મેં એને ઈમાનદાર જોયોછ એટલુંજ નહી, પણ ગુલાં અને એકલી ગુલાં ઉપરજ વફાદારીનું વચન મેં મારવાડી દાખલ લુછાએની વચે દાદીના દાડમખાગમાં સાંભલ્યુંછ. દીકરો દાદી ખબડાયતો લાગેછ, પણ તે બાહાગનુ કોટલુંજ—અંદરખાનેથી એનું દીલ ખરેખર નખલાં અને દુખીયાંની દાદખાલીમાં ખાલેરા દોડેછ.

ગુલાં—બધો બિદ નાજંમાય નસકોરાને પુછો. દાદી બધું જાણેછ.

બેહલુ—અરે છે. દાદી જો કે મારો ભાઈ છે, તોપણ નાજુક પંથના ઈનસાફની આતર હું કેહુંછ કે નાજંમાયની શાક્ષી જરૂરની છે અને તે શાક્ષી મેં હાજર રાખીછ, કેમકે આ બધા ઢાંગ હું આગમચથી ધારતો હતો. (બેહલુભાઈ ખારણું જીંઘાડીને પાસેના ચ્યારડામાંથી નાજંમાયને બાહાર લાવેછે.)

બધાં—નાજંમાય !

બેબુ—અંહીખી ઘોબણ સંતાડી દેખું બેહલુભાઈ ?

દાદી—કેથી ચ્યારડે ચ્યારડે ઘોબણ સંતાડી દેખું !

નાજં—બેમરવત છેકરા, મારા તરફની તારી બેવફાઈથી તુ ચોતાને ને એજલત લાગેલી જોયછ તેથી તું અચરતીનું ડાલ ધાલેછ તેમાં નવાઈ નથી.

દાદી—બાપરે ! આ તો કાંઈ જખરે ટરકટ મારી ઉપર મંડાવુંછ ! મને કશી સમજ પડતી નથી.

બેહલુ—સમજ નથી પડતી ! પાક પરવરદેગાર ! હજી એક ખીજે શાક્ષી છે તે આવશે ત્યારે સમજ પડશે. તે નાજંમાયનો પીતરાઈ રસતમ છે.

બેજુ—હં ! હં ! હું સમજ્યો. રસ્તમ ! તે શાક્ષીને હું હાજર કરુંછ. સારું થયું, મેહતા માણકલાલ, કે મોત એતીને તેને આપણે સાથે લાવ્યાછ. બોલાવ તેને. (માણકલાલ જાયછે) તે નાજંમાયને કેવાં ખરાં પાડેછ તે જણાશે. (માણકલાલ રસ્તમ સાથે પાછો આવેછે.)

બેહલુ—(નાજંમાયને સ્વગત) જોયું ! આ તમારા સગાએ દગો દીધો ? તે સામેવાલાંઆને જઈ મહયો તે જોયું.

નાજં—એ તો લુછો છે. બાડુતી જુડો છે.

બેહલુ—તમે કેમ જાણ્યું બાઈસાહેબ ? હમણા તો તમે પોતેજ એને શાક્ષી બોલાવાનાં હતાં ! કેહ બાઈ શું કેહછ ?

રસ્તમ—નાજંમાય મને બાડુતી જુડો કેહછ. પણ એ જુડું બોલાવને એવણેજ મને બાડે રાખ્યોછ.

નાજં—(સ્વગત) થઈ ચુકયું. (મોટે) મારી ઉપર તમે લોકો એ ટરકટ જોડી કાઢાડયુંછ. હું બધાં પાસેથી જવાબ લઈશ. (જવા કરેછે.)

બેજુ—ક્યાં જવોછ, નાજંમાય નસકોરાં ! બારણા બંધ છે અને બાહરે સીપાઈ બેસાડેલાછે. અંછીથી પગ બાહાર કાઢાડ્યો તેવાંજ જુડા દસ્તાવેજો બનાવવા માટે ફારજરીના અપરાધમાં પકડાઈ જશો. ઉભાં રહો.

જર—ઉભાં રહો નાજંમાય નસકોરાં, સારું થયું કે તમારી કુજ-યતી અધુરી હતી તે પુરી કરવા તમે અંછી સંતાઈ રહ્યાં. તમે જવાબ માગોછ તે જવાબ હું તમોને આપુંછ કે તમે આ બાડુતી સગાની પાસે બિચારા દાદીને હાથના ખોટાં કાગલો લખાવી મારા ઉપર મોકલ્યાં અને તે કાગલોના મારે હાથના જવાબો પણ તમે પોતે એજ રસ્તમ પાસે લાવ્યા, તે બધી તમારી તસદીને માટે તમારી મોટી મેહરબાની માનુછ.

ગુલાં—શું ? ત્યારે દાદીને હાથના કાગલ જે મારા ખોરડામાં આવી પડ્યાં તે બધા જુડા દસ્તાવેજ હતા ? અરે અફસોસ ! આખર ત્યારે હું પણ બિચારા દાદીની નિદાની ભાગ થઈ અને બોલવાઈ.

દાદી—આ ! નખોદ જાય તમે નીચ નિદાખોરોનું ! નિદાની બનાવટનું આં કેવું ઘાતકી કારખાનું ! બયંકર દોજખખાનું !

નાજં—હું માફ માયુંછ. હું પસતાવો કરુંછ. મને જવા દેવો. અને હું વચન આપુછ કે ફરીથી હું આ પાપી નિદાખાનામાં શામેલ થઈશ નહી. અરે મારા ઉપર દયા કરો ! મેં મારે વાસતે એ કશું કીધું નથી. મારાં ખચ્ચાંનું બહું કરવાની ઉલટમાં મારાથી આ વાંક થઈ ગયોછ. મારી એ-

કપુરી દીકરી દીતીનું દાદી સાથે કારજ કરવા, એ પૈસાદારને મારે જમાઈ કરી મારી કાચી કુમારી દીકરીને સુખી કરવા સારું મેં તો આ બધું કીધુંછ.

જાલ—ભટ પડને તમે એવાં ટરકટયાં માખાપો ઉપર! તમારી દીકરી પરણ્યા વગર મોટી થઈ તો તેને પરણાવાના વાજખી ઉપાયો લેવો, પણ આવી તમારી ચાલથી હથે કરીને તમારી દીકરીએનો ઉઠાવ થવામાં તમે પોતેજ હરકત કરોછ.

બેબુ—હૈકુ છે! ધિક્કાર છે! એવા નિંદાઓર નાપાકોને. પણ જાલકાકા નાજનંમાયની કાચી કુમારી દીકરી તરફ નજર કરી એને જવા દઈશું.

નાજનં—મને તો આ બેહલુભાઈએ શિખવ્યું તેમ હું તો ચાલતીતી.

જાલ—કેમ ફીલચુક સાહેબ! હવે તમે શું કરોછ?

બેહલુ—હું એટલુંજ કહુંછ કે આ નાજનંમાય નસકોરાં પોતાના પીતરાઈ સાથે મળી જઈ બિચારા દાદી સાંમે આવી બનાવટ કરતી હતી તેની મને અપરજ નહી હતી.

રૂસતમ—હતી, બધી અપર હતી. ટરકટો કરવાના નિંદાખાતામાં બાગીદાર તો તમે હતા અને હું તો તમારાં એ કારખાનામાં માત્ર ચાકરીએ હતો.

બેહલુ—બે બદામના જુઠા! જરા પાક દાદારનેતો—

જાલ—હડધૂત! ચૂપ! દાદારનું પાક નામ ના લે. આ નાપેકાર!

બેબુ—તું નકટો છે, ને નાજનંમાય નસકોરું નકટી છે.

જાલ—તમે બેહુ નકટો નકટાંની જોડી ઠીક મળીછ.

જર—બેહુ નકટો નકટાં ગળે વલગીને કુવો તલાવ પુરો.

બેબુ—નિકલો મારા ઘેરમાંથી. મુજ પાપોઆ!

જરી—નિકલ! રાંડ! હેરનસા ખોરસની!

બધાં—હડ! ધૂત! ધૂતારા! ધરમઠગ! ધૂત!

(સધલાંજણ નાજનંમાય અને બેહલુભાઈને હાંકી કાઢાડતાં અને નાજનંમાય તથા બેહલુભાઈ કાલાવાલા કરતા જાયછે. દાદી અને યુવાં વાત કરતાં જાયછે. બેહરામની સાથે બીખીમાય આવેછે).

બીખી—અરે ફીટરે! એ બધાં કારમખાં કાંહ ગીયાં કાંહા? બેહરામ તારાં ખાઈ કાંહાં છે?! આવાય! મરેરે! બસી મરની જલદી.

બેહરામ—મોને શો ખખર ? ગોર સોનો દેહ ! તું કોથી આવોછ !
ભીખી—હું તો તારાં બાઈની ખખર કાઢાડવા આવોછ. સુવા
જરા દોડની, કેહતી કે ભીખીમાય બોલાં મળવા માગેછ !

બેહરામ—તું ઉભો રેહ. હું જાઈછ. (બેહરામ જાયછે.)

ભીખી—અરે મરેરે ! આ જોયાં કોતક ! બલા જાણે રે ! આખાં
ગામ ઘેરમાં ગપટો ઉડયોછ ! કોઈલોક ફરવાજ નથી દેતાં ! (ફરામરોજ
આવેછે.) આવો ફરામરોજ આવો ! તમે કાંઈ સાંભળ્યું કે ?

ફરામ—જરીની વાત કેતી ? હા.

ભીખી—ને પેલો બાઈયતો સુવો ?—

ફરામ—હા. તેખી.

ભીખી—વળી કેહ કેજે બેહુ જાણવાને બેજુઆવાએજ પકડ્યાં.

ફરામ—હા. વધારે ફજેતો તેમાંજ થયોતો. પણ કાંઈ નહી, બેજુ-
આવાને સારી શિક્ષા થઈ. તેવજો બેહલુભાઈને આગળ રહીને બેહકાવ્યો ને
એજ ઘેરના દીકરાએ ઘેર માર્યું.

ભીખી—બેહલુભાઈ ? નહીરે વાય નહી ? જરી જીવાક તો દારીની
સાથ પકડઈ.

ફરામ—નહી બેહલુભાઈસાથે.

ભીખી—અરે વાય તમે શુ બાંગરો વોટોછ ! પકડાઈ તો દારી
સાથરે ? બેહલુભાઈએ તો બેહુને પકડ્યાં.

ફરામ—તમે જાણતાં નથી ને અમસથી બોંહસ કરોજ જો
ભીખીમાય.

ભીખી—તમે નથી જાણતાને અમથી શી પટપટ કરોછ વાય ?
મને મારી પીલાંએ પકું કહ્યું.

ફરામ—ને મને મારા સોલીએ કહ્યું.

ભીખી—ને પીલાંને એની સાસુએ કહ્યું.

ફરામ—ને સોલીને એના સસરાએ કહ્યું.

ભીખી { ને પીલાંની સાસુને વળી કેહનાર— } આ લેવા તેજ
ફરામ { ને સોલીના સસરાને વળી કેહનાર— }

આવેછ. (પીલાંમાય આવેછે.)

પીલાં—અરરરરર ! ખરાખ યંબું રે માય ઘણું ખરાખ યંબું જો !

ફરામ—કોઈના સપનામાંખી હું કે જરી જીવાક આવી નિકલશે ?

ભીખી—અરે! મરેરે! બાહારના દેખાવપરથી બુલવું નહીરે
માય બુલવું નહી !

પીલાં—કેહ કેન્ બેહલુભાઈ કેની—

ફરામ—હં! જોવું ભીખીમાય? મેં કહ્યુંતી કે એ બેહલુભાઈ-
નાજ કારસ્તાન !

ભીખી—નહીરે વાય નહી ! છુપી મળી તો દાદીને. કેમ પીલાંમાય?

પીલાં—હા. પણ તે બાકું જો! રાંડ નાનંમાય નસકોરાંએ
બાદી વાત ઉડવેલી.

ફરામ—હવે ગમ તે હોય, પણ બિચારા બેજીઆવાને ઘરડ-
ઘડપણુ જો ધા લાગ્યોછ—

ભીખી—આ વાય! ધા લાગ્યો? મારામારી થઈ કે? હં? હું ધારતીતી
રે! હું ધારતીતીજ કે એ દુકતો દાદી બેજીઆવાને કોઈદાહાડે મારી બેસશે.

ફરામ—મારામારી તે કેવી! છરી ને ચુહુલીયે!

પીલાં—મરેરે ભીખી? તમોને ખબર નહી કે?

ભીખી—હં? ત્યારે એકે લીધી છરી ને બીજાએ લીધો
ચુહુલીયો કે?

પીલાં—નહી રે વાય! ચુહુલીયાવડે તે કોઈ મુવું મરાવું હશે?
પોતાના માથામાં મારે તેજ તો.

ભીખી—નહી કે? ત્યારે શું વાય?

ફરામ—એતો છરી ને છરી વચે વાત હતી. બેજીઆવાએ છરી
ઊંચકીને પુછ્યું “કેમ બચા બેઠમાન?”

ભીખી—એમ દાદીને કહ્યું? પછી?

ફરામ—હં હં હં! એ કાંદાં પીડા! નહી—બેહલીને કહ્યું. પછી
બેહલીએ મોટો છરો ઊંચક્યો ને—

ભીખી—દાદીએ ઊંચક્યો રે વાય!

પીલાં—નહી. માથું ના ફેડા. દાદી તો જરીકાકી બૂમ મારીને
નાસી ગઈ તેની પછવાડે દોડ્યો ને જરી બેસુધ થઈ તેને દાદીતો
કોલાંવાટર સુંધાડવા બેડા. તેતો હતોખી નહી, બ્યારે બેહલુભાઈએ છુટો
છરો માર્યો ત્યારે—
(આનંદ આપેછે.)

આન—છરો નહી કાકા! પીસટોલ મારી! મેં પકે પાએથી પીસ-
ટોલ સાંબલી. એખી કાંઈ રાંધણી બાંધણી હતી કે? બેસવાના આરડામાં

છરે કાંઈથી આવે? એ તો છરાની મજેની વાત છે. બ્યારે બેઝુબા-
વાએ છરી ઊઘડી ત્યારે સાંખાએ પાસેજ ટેબલ પર પીસટોલ પડેલી
હતી તે ઊઘડી; તે પીસટોલમાં કેની તે આલી છરા ભરેલા હતા,
તેમાંના એક છરે બેઝુબાવાના માથામાં લાગ્યો તે ઉપરથી ગામ વાત
લઈ ઉઠ્યું કે બેઝુબાવાને છરે માર્યો.

પીલાં—જેવું કે ત્યારે? છરે તો કેથો એ નિકલ્યો?

ભીખી—અરે મરેરે! પણ ત્યારે મારામારીની વાત તો ખરી!

કુરામ—ધરડે ઘડપણ બિચારા બેઝુબાવાને જીવ્યો ધા લાગ્યો.

ભીખી—બલા જાણે રે! બિચારા હમણા કેમ હશે?

કુરામ—કોઈ કેહજે છરે છાતીમાં પેટી ગયો.

ચાન—નહી મેં સાંભળ્યું કે માથામાં જઈને ખૂંટી બેઠો.

ભીખી—બિચારાને બેસુધના બેસુધ ઊઘડી લઈને બિછાના

ઉપર નાખ્યા જો.

પીલાં—ને ડાકટરનાં ભીંડાં ભાગેછ ને દોડપર દોડ ચાલીછ.

ભીખી—ને કેહ કેજે લાવીને નાખ્યાછ ત્યારના એક બોલ

નથી બોલતા.

પીલાં—ધડી પલરે! ધડી પલ! ધરડું હાર! તમે કાંઈ સમજોછ!

ચાન—મેં પછી કોઈ ડાકટરને અંદર જતાં જોયા ખરા.

ભીખી—પેલું કોણ આવેછ? કોઈ ડાકટરજ છે હો! ડગલો પે-
હરેલોછે ને ચસમો સહુ છે, તે ડાકટરજ હોવા જોઈએ.
(જાલકાકા આવેછે. બધાં તેની આસપાસ ફરી વલી તેને ઘેરી લેયછે.)

કુરામ—વેલ ડાકટર! કેમ શી ખબર?

ચાન—કેમ ડાકટર કેમ છે તમારું ધરાક?

ભીખી—પણ કાંઈ ધાસતી ખરી કે મરે ડાકટરજ?

પીલાં—પણ ડાકટર સાચ કેહકે જ આવડા મોટા છરે છાતીની

અંદર ચાલી ગીયોછ?

જાલ—એ બધાં ફરી શું રહ્યાંછ? એ બધાં ડાકટર ને ડાક-
ટરજ ને છરે માથો ને ગોલી વાગી ને ધાસતીમાં છે. એ શું બકેછ?
એ ઘેના ધાંચીનું કુકું બકવાંથી નિકલી આવ્યું? તમે લોક કોણની
વાત કરોછ?

ભીખી—પણ અખઈ રહ્યા બેઝુબાવાની આરા તો છે કે?
નરે ડાકટરજ!

